RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 191.

RAZREDI HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI

53.

79.

U ZAGREBU 1912.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (NAKLADA TISKARE)

(GJURO [illegible]NAC)

Dionička tiskara u Zagrebu

Sadržaj.

Strana

Vladoje Dukat: Život i književni rad Ivana Krizmanića 1—67

Dr. Ivan Kasumović: Hrvatske i srpske narodne poslovice spram grčkih i rimskih poslovicâ i krilaticâ. (Svršetak.) . . . . . 68—264

Život i književni rad Ivana Krizmanića.

Primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 9. juna 1909.

Napisao član dopisnik Vladoje Dukat.

Kratak životopis Ivana Krizmanića, kajkavskoga književnika i revnoga pobornika Gajeva i njegovih drugova, napisao je god. 1876. rođak njegov Vjekoslav Standuar, i to, kako sam veli, na želju akademika Ivana Tkalčića[1]. Taj životopis — koji je uostalom na mnogijem mjestima nepouzdan — nije štampan, već se čuva među književnom ostavštinom Krizmanićevom u arhivu Jugoslavenske akademije[2]. Pored njega imamo kratki „curriculum vitae", koji potječe od samoga Krizmanića i seže do godine 1822., a nalazi se u izvještaju o kanoničkoj viziti držanoj od biskupa Maksimilijana Vrhovca u župi bistričkoj 5. i 6. kolovoza pomenute godine[3]. Iz obiju tijeh biografija vadim glavne podatke o životu Krizmanićevu dopunjujući ih vijestima, što sam ih drugdje skupio, a ponajviše onima, što sam ih našao u samoj pomenutoj ostavini Krizmanićevoj.

Ivan Krizmanić rodio se 2. lipnja 1766. od roditeljâ Josipa Krizmanića i Doroteje Satlić[4] na dobru „Vučja gorica" pri Sutli.

---

[1] Potkraj životopisa čitamo: „Zaključujuć životopis I. K. na želju Ivana Tkalčića academica, predajemu ga kao mojemu pouzdanomu priatelju, da se s-šnjim po volji služi . . ." Životopis je napisan u Sisku, i to u mjesecu ožujku gore pomenute godine.

[2] Kratak izvadak iz toga životopisa ima u članku „Pabirci po kajkavskoj literaturi" od dra. Đure Šurmina („Vijenac" 1894., str. 834.—835.).

[3] Saopćio mi ga je velečasni gosp. Janko Barlè.

[4] Tako je zove Krizmanić („Szatlich"). Ime je dosta nejasno pisano, pa bi se moglo čitati i „Sutlić" („Szutlich"). Standuar je zove „Sahlić", a u „Litterae Divisionales", dakle u pravnom dokumentu, čitamo ime „Szuslich".

što ga je ocu njegovu u ime nagrade za vjerno službovanje darovao grof Josip Ratkaj, posljednji roda svoga[1]. Josip Krizmanić bijaše od mladosti svoje službenik ili činovnik grofov, i postigao je najzad čast nadzornika („Inspector") dobara. Da ga je grof vrlo volio, vidi se i po tome, što je — pored supruge svoje — nekoliko puta bio krsni kum (kadšto „patrinus" kadšto „levans") djeci njegovoj.

„Vučja gorica" je (prema „Repertoriju prebivališta" [„Političko i sudbeno razdieljenje i... kraljevina Hrvatske i Slavonije". Zagreb 1903.], što ga je sastavio statistički ured) žaselak, koji pripada pod župu Prišlin[2], i pod upravnu općinu Hum na Sutli (kotarska oblast Pregrada, županija varaždinska). — Potkraj drugoga ili za prvijeh godina trećega decenija XIX. stoljeća neki je Nijemac, imenom Georg v. Martens, putovao iz Stuttgarta u Veneciju, pa baveći se u Rogacu odlučio prijeći preko Sutle, da vidi koji hrvatski plemićki dvorac. Najbliža mu bijaše Vučja gorica. Pohod Vučje gorice vrlo je zanimljiva epizoda u Martensovu putopisu, koji je kasnije i štampom izišao[3]. „Eine steinerne Brücke", pripovijeda njemački pisac[4], „führte mich hier [preko Sutle, veli autor, no Krizmanić, koji je ovu epizodu iz Martensove knjige ispisao, ispravlja u bilješci, da ovaj kameni most vodi preko kanala Sutlina, koji se zove „Salnicza", a međašni most da je od drva] über Deutschlands Gränze und ich gieng nun getrost auf das Gebäude [već je prije pomenuo, da je to „der Edelsitz Krischmanitsch", koji se već izdaleka vidi] zu, welches auf einer kleinen Anhöhe stand. Am Hügel sah ich die ersten Kroaten, zwei Hirtenknaben, welche nach Hause kehrten... Durch ein einfaches hölzernes Thor gelangte ich in einen geräumigen Hof, an dessen südlichem Ende sich nach kroatischer Sitte die Küche als abgesondertes Gebäude befand

---

[1] Porodica Ratkaj izumrla je god. 1793. O njoj je pisao raspravu („Rod Ratkaja Velikotaborskih") E. Laszowski u mjesečniku „Vitezović" god. II. (str. 26.—31.).

[2] Šafařík (Geschichte der illir. u. kroat. Literatur, str. 303.) veli, da se Krizmanić rodio u župi Mali Tabor. Od njega je valjada ta vijest prešla i u druge pisce, koji pominju Krizmanića (na pr. Šurmin, Hrvatski Preporod I, 032 [„rodio se u Malom Taboru"; naprotiv u pomenutom članku „Pabirci po kajkavskoj literaturi" ispravno veli, da se rodio u Vučjoj gorici]; Kulakovskij, Иллиризмъ, 028 [„родился... въ приходѣ Малый Таборъ"]).

[3] Reise nach Venedig von Georg v. Martens, Mitglied des landwirthschaftlichen Vereins in Württemberg und der k. baierischen botanischen Gesellschaft in Regensburg. — Ulm, in der Stettin'schen Buchhandlung. 1824. — Ima dvije sveske. Ona je epizoda opisana u prvoj svesci.

[4] I, str. 176. d.

ein viereckiges kleines Häuschen mit grofsem Schornsteine. Am nördlichen Ende stand das Wohngebäude, einem Bauernhause weit ähnlicher, als einem Edelsitze, einstöckig, vor der Hausthüre ein kleiner bedeckter Gang mit hölzernen Pfosten, hinter dem Wohnhause ein langes hölzernes Gebäude zu Stallungen, Scheunen u. dgl." Unutrašnjost kuće da je bila kud i kamo otmjenija od spoljašnosti, jer kad je stupio unutra, da je našao „ein geräumiges Zimmer, dessen artige Einrichtung sonderbar gegen das wenig versprechende Äufsere abstach". — Uostalom čitavo to dobarce bijaše maleno. Kad se poslije smrti matere Krizmanićeve ostavština njezina dijelila među sedam baštinika, pokazala se Vučja gorica premalenom a da bi se mogla podijeliti na sedam dijelova, pa ju je zato preuzeo brat Ivana Krizmanića, Franjo, za svotu od 3402 fr. Conv. uz obvezu, da ostale baštinike gotovijem novcem isplati. Dio svakoga od baštinika bio je određen sa 486 fr. Conv. („Litterae Divisionales" od 10. II. 1832.).

O patrijarhalnoj gostoljubivosti, koja je vladala u domu Krizmanićevih, lijep nam primjer daje pomenuti Martens. Kad je, pripovijeda dalje (p. d. str. 177.), došavši do kuće stupio u sobu, našao je „eine ziemlich zahlreiche, gebildete Gesellschaft von Herrn und Frauenzimmern an einem langen mit vollen Weingläsern besetzen Tische." Pošto se predstavio domaćini, morao se „neben ihn setzen und an der Gesellschaft Theil nehmen, die, obschon sie unter sich kroatisch sprach, doch die Artigkeit hatte, sich auch viel mit mir auf deutsch zu unterhalten. — Dafs mir gleich tüchtig zugesprochen wurde, versteht sich von selbst. Es sey kroatische Sitte, bei jedem Bog schivi (Gott erhalte dich! der kroatische Toast) sein Glas ganz rein auszutrinken, und da der Gäste ziemlich viele waren, so hatte ich die Aussicht auf eine bedeutende Zahl Bog schivis. Zum Glück waren die Gläser aus löblicher Rücksicht für diese Sitte ziemlich klein, der Wein rein und unverfälscht, und dabei leichter, als die meisten Neckarweine, ein angenehm säuerliches, hellgelbes, dem Rheinweine ähnliches Getränke." Tuđi se gost brzo snašao u nepoznatom društvu; nakon što je „mit einem freundlichen Bog schivi Horwâtha" ispio čašu, zabava se nesmetano nastavlja. „Nun wurde man immer fröhlicher und die Gesundheit des fremden Gastes, der andern Gäste und des Schutz-Patrons Sct. Johannes wurde fortgetrunken, ohne indessen die durch die Gegenwart der Frauen geforderten Gränzen des Anstandes im Mindesten zu überschreiten." Do kasno uvečer ostalo je društvo na okupu. „Gegen zehen Uhr trennte sich unsere Gesellschaft. Unser guter Hauswirth begleitete uns noch bis auf die Brücke, wo an Kroatiens Gränze noch ein paar Flaschen auf das Wohl der edlen Horwâthen geleert wurden."

Josip Krizmanić imao je petnaestoro djece: dvanaest sinova i tri kćeri. Ivan bijaše četvrto dijete.

Među ostavštinom Krizmanićevom ima hartija, kano da istrgnuti (i ponešto oštećeni) list iz kakove knjige folio-oblika, na kojemu su za-

bilježeni dani rođenja i neke druge bilješke o djeci Josipa Krizmanića. Taj spisak potječe valjada od samoga Josipa Krizmanića, no dodane su bilješke od ruke Ivana Krizmanića. Najstarija je (primogenita) među djecom bila Rosa Limana Anna (* 30. V. 1763.); za njom slijede: Josephus Georgius (* 20. IV. 1764.), Sigismundus Ladislaus Antonius (* 26. IV. 1765.), Joannes Baptista Antonius (* 2. VI. 1766.), Franciscus Seraphicus Paulus (* 26. VIII. 1767), Leopoldus Judas Thadeus Nicolaus Paulus (* 13. XI. 1768.), Franciscus Xaverius Andreas (* 27. XI. 1770.), Stephanus Simon (* 25. X. 1772.), Antonius Paulus (* 18. I. 1775.), Joannes et Paulus (* 10. I. 1776.), Josepha Anna Maria Juliana (* 14. II. 1777.), Seraphinus Valentinus (* 25. II. 1778. „cum summo periculo matris"), Francisca Triphonia Christina Helena (* 2. III. 1779.; od ovoga je poroda mati vrlo oslabila, te je nekoliko nedjelja odležala), Petrus Aloysius Emericus (* 17. VI. 1785.), Michael Franciscus Xaver (* 27. II. 1801.). Roza je umrla 31. XII. 1819.; sprovod je vodio brat Ivan, kojemu je ona kroz 30 godina vodila gospodarstvo. Josip bijaše mnogo godina županijski blagajnik u Križevcima, gdje umre god. 1830.; jedan od prijatelja njegovijeh postavi mu na grob natpis:

Vreme
koje vsza pozabish,
Zpomenik mu neoslabish [neoszlabish],
Ar je kruto pošten [poshten] bil[1].

Leopold (Nikola) umre 27. V. 1796.; pokopan je u Guščerovcu, a sprovodu je pribivao i Ivan. Stjepan, koji je bio vojnik, umr'o je kao kapetan 8. II. 1819. u Slatini ostavivši dvije kćeri i dva sina, a to bijahu: Carolina (* 26. X. 1813.; kasnije prozvana Dragojla i udata za Vjekoslava Stauduara), Paulina (* 7. III. 1816.; udata za Ljudevita Gaja), Aegidius (* 22. IV. 1817.), Stephanus (koji je umr'o u sedmoj godini). Egidije (Gideon) ugledao se na oca, postao vojnik i stupio 2. X. 1829. u vojničku akademiju u Bečkom Novom mjestu, iz koje god. 1836. izađe kao poručnik. Karijera mu je bila sjajnija od očeve: god. 1876., kad Standuar piše biografiju Krizmanićevu, bio je general i zapovjednik tvrđave petrovaradinske. Kćerke su Stjepanove istoga dana, kada je brat stupio u akademiju, u pratnji strica Pavla („Joannes et Paulus") iz Temišvara krenule u Bistricu k stricu Ivanu, koji je bio postavljen njihovijem skrbnikom. Pomenuti je „Ivan i Pavica", kako veli Standuar, poslije materine smrti preuzeo očinsko dobro Vučju goricu i tu gospodario na starohrvatski način. Je li tome odista tako bilo, za to nijesam nigdje mogao naći potvrde, no po „Litterae Divisionales" preuzeo je, kako je gore kazano, Vučju goricu brat Franjo, „emeritus inclyti Dominii Verbovecz provisor". Za francuskoga rata

[1] Tako navodi natpis Standuar.

bijaše Pavica nadporučnik u štajerskom domobranstvu, a kasnije kontrolor „na kiseli vodi u Rogacu", veli Stauduar; on je umr'o posljednji od sve braće. Kojega je Krizmanića njemački putnik Martens pozdravio u Vučjoj gorici, ne može se razabrati, jer mu ne pominje krsnoga imena, već ga samo opisuje kao vitka čovjeka ponešto garava lica „mit schwarzen krausen Haaren und geistreichen Gesichtszügen"[1]. Antun bijaše svećenik i župnik u nuriji Nova Štifta (Neustift) kod Optuja („ein würdiger Geistlicher", zove ga Martens, koji se s njime upoznao pri svome pohodu). Trifonija udala se za jurasora županije varaždinske Josipa pl. Magyara, no god. 1832. pominje se već kao udova; starija sestra Josipa bila je te godine još „domicella", a veli se za nju da „actu extra Lares Patrios" prebiva. Za ostalu djecu nijesam našao nikakovijeh podataka izim to, da je za Hinka Krizmanića, sina Franjina[2], porodično dobro Vučja gorica prešlo u tuđe ruke, a to se dogodilo, veli Stauduar, „s početkom ove desetke stoljeća" — dakle valjada u početku sedamdesetih godina. Naposljetku još pominjem, da su našem Ivanu Krizmaniću pri krstu kumovali kao „patrini": grof Josip Ratkaj sa suprugom, a kao „levantes": „perillustris dominus" Ladislaus Praczaich i supruga mu Roza.

O ranijoj mladosti Ivana Krizmanića znademo samo to, da je gimnazijske nauke učio u Varaždinu i Zagrebu, i to „grammaticalia" (prvi do trećega razreda) u Varaždinu god. 1776.—1778., „humaniora" (četvrti i peti) u Zagrebu god. 1779.—1780.[3]

Školovanje svoje pominje Krizmanić u svojem „curriculum vitae". Imaju u njegovoj ostavštini još i dva školska izvještaja iz doba njegova đakovanja: varaždinski od god. 1778. (Nomina Eorum Qui In Caes. Regio Varasdinensi Gymnasio Literis Instituti sunt; Ordine, Quo Eos

---

[1] Još veli o njemu njemački putnik, da je, po svom vlastitom kazivanju, nekad bio „Oberst in Diensten seines Kaisers" pa kao takav pohodio Ulm, no kako nijedan od braće nije bio „Oberst", Stauduar misli, da se radi o Pavici, koji je bio vojnik, samo da se Martens prevario u njegovoj časti.

[2] Dragojla Jarnevićeva, koja ga zove „Heinrich", pominje, da je god. 1845. u mjesecu srpnju boravio kod strica opata u Bistrici. Ona pominje (god. 1843.) i jednoga nećaka Eduarda Krizmanića, no meni nije poznato, koji mu je od Ivanove braće bio ocem.

[3] Do god. 1776. imala je zagrebačka gimnazija šest razreda. „God. 1776.", pripovijeda A. Mažuranić u „Kratkom pregledu pověstnice Gimnazije Zagrebačke" (Izvješće te gimnazije od 1852.), „odděli se najniži razred gimnazialni, iii tako zvana „parva classis" iz arkigimnazije, i nastane iz nje narodna škola . . . Arkigimnazija pako osta sa 5 školah i 7 učiteljah . . . Isti najniži razred povrati se u gimnaziju god. 1807."

Merita In Classes Distinxerunt. Anno Domini M. DCC. LXXVIII.) i zagrebački od god. 1779. (Ordo Scholarum Humanitatis, Et Grammaticarum Archi-Gymnasii Regii Zagrabiensis In Classes Distributus Ex Totius Anni MDCCLXXIX. Promeritis. Zagrabiae, Typis Joannis Thomae Nobil. de Trattnern, Sac. Caes. Reg. Apost. Maj. Typographi et Bibliopolae). God. 1778. nalazi se Krizmanić među „Grammatistae Tertii Anni"; god. 1779. jest „humanitatis auditor primi anni" te ocijenjen iz ovijeh predmeta: „Ex Praelectione Authorum, & Exercitatione Styli" i „Ex Historia". Zajedno s Ivanom polazili su gimnaziju varaždinsku braća: Josephus, Sigismundus i Nicolaus (Leopoldus . . . Nicolaus), a gimnaziju zagrebačku: Sigismundus i Nicolaus.

Svršivši peti razred gimnazije („absoluta Poësi") odluči se Ivan za svećeničko zvanje, pa tako dođe najprvo u seminar zagrebački, gdje izuči šesti razred, a zatijem u nekadašnji hrvatski kolegij u Beču, gdje izuči filozofiju. U jednoj bilješci među njegovijem spisima čitamo, da je god. 1782. bio „Collegii Croatici Alumnus et Philosophiae Auditor". One godine pohodio je papa Pio VI. cara Josipa II., pa tom prilikom bio je i mladi hrvatski „Philosophiae Auditor": „eum reliquis cunctis die 12. Aprilis ejusdem Anni 1782. ad osculum sanctissimi pedis — in Aula Caesarea venerationi publicae oblati — admissus [fuerat] — sanctissimo Papâ, dum, seriatim accedentibus seminaristis, Croatae eidem praesentarentur, clara ac distincta voce exclamante: Belli Croati! belli Croati!"

Sudimo li po pomenutijem školskijem izvještajima, čini se da Krizmanić baš nije bio odličan učenik, no kako je u kasnije vrijeme vazda bio željan znanja i nauke, vjerojatno je, da je već zarana izvan škole mašao se knjige i tako obrazovao svoj duh. Traljava naučna osnova, koja je onda još gospodovala u našijem sredovječno uređenijem gimnazijama, uopće nije mogla zadovoljavati darovitije mladiće, već ih je prinuđivala da nedostatke školske obuke nadomjeste autodidaksom[1]. Tako je valjada i Krizmanić već za vrijeme đakovanja izučavao francuski i engleski jezik, i upoznavao se s remek-djelima obiju onijeh bogatijeh literatura[2]. Pored toga je naučio i njemački, zacijelo još u gimnaziji,

[1] Neka se isporedi, što o tijem školskijem prilikama pripovijeda na pr. Tkalac (Jugenderinnerungen aus Kroatien, Leipzig 1894), str. 196. d.

[2] I Standuar pominje, da je Krizmanić još „u mladosti" naučio francuski i engleski „pokraj običnih u Austrii tri jezika" (materinski, latinski i njemački). U svom „curriculum vitae" veli Krizmanić:

jer su Varaždin i Zagreb u ono vrijeme bili gotovo sasvijem germanizirani; u Beču je onda imao izobila prilike da se usavrši u tome jeziku, kojijem se do svoga vijeka rado i vješto služio.

Bogosloviju svrši Krizmanić po vlastitom priznanju[1] u Zagrebu, Pešti i Beču. Prvu tonzuru bijaše primio god. 1779.; četiri niža reda podijeli mu god. 1780. u Zagrebu područni biskup (episcopus suffraganeus) Antun Zlatarić, više redove god. 1789. biskup Vrhovac. Prvu misu odsluži u rodnoj župi u Taborskom na dan Petra i Pavla (29. lipnja).

O toj prvoj misi Krizmanićevoj pripovijeda biograf ovu zanimljivu epizodu: Premda praznik apostolâ Petra i Pavla pada usred ljeta, ipak onoga dana, kad je Ivan Krizmanić imao da služi prvu misu, udari tako silna mećava, da je bio snijeg do koljena; pred samu crkvu nanio je vihor toliko snijega, da se vrata nijesu mogla otvoriti. Budući da nije bilo kad da se pozovu ljudi, koji će odgrnuti snijeg, postavljen bi na brzu ruku oltar na hodniku dvora grofa Ratkaja, gdje mladomisnik odčita misu.

Iste godine, kad je bio zaređen, imenovaše Krizmanića prefektom („Praefectus studiorum“) u peštanskom seminaru, što ga je god. 1786. osnovao car Josip II. kao središnji zavod za uzgoj svećenstva u zemljama krune sv. Stjepana. Krizmanić zaputi u Peštu u društvu biskupa Vrhovca i stiže onamo 23. listopada 1789. O tom putovanju napisa dnevnik njemačkijem jezikom[2]. Sva je prilika, da je Krizmanić — kojemu su onda bile istom 23 godine — čast prefekta postigao utjecajem i preporukom Vrhovčevom, koji je bio prvi rektor onoga sjemeništa, a bio je vrlo u volju caru Josipu, no svakojako je i sâm morao biti vrijedan i sposoban, kad mu se pored sve mladosti mogla povjeriti onako časna i odgovorna služba. Uostalom Stauduar primjećuje, da mu to imenovanje nije bilo osobito drago, jer nije bio rad podupirati njemački duh, koji je zavladao za cara Josipa.

Ovo nagađanje biografa valjada ne će biti ispravno. Krizmanić se nije nikad pokazao neprijateljem njemačkom duhu i jeziku, pa premda u pomenutom dnevniku svom pominje, da mu je imenovanje prefektom

„Linguas callet: Croaticam, Germanicam, Latinam, Gallicam, et nonnihil etiam ex Italica et Anglica“. Zacijelo je prva četiri jezika umio govoriti, a potonja je dva samo razumijevao.

[1] U „curriculum vitae“.

[2] „ . . . . . njegove memorie napose o tom putovanju pisane . . . . . “ (Stauduar).

neugodno, ipak iz njegovijeh riječi ne izlazi ono, što nagoviješta Stauduar. U ono tri puta, što se u dnevniku dotiče svoga imenovanja, veli prvi put: „Da mich das unlenkbare Schicksal Trotz meinen gegründeten Gegenvorstellungen — Trotz dem hartnäckigsten Widerstreben — Trotz den unüberwindlich scheinenden Schwierigkeiten, die sich dawider empörten — dennoch datzu bestimmt zu haben schien, dass ich mich nach Pest... begeben solle...“; na drugom mjestu: „Die seltene Unentschlossenheit, die sich meiner ganzen Seele bey dieser Beförderung — so beliebte es dem grössten Theile meiner Freunde diese Veränderung meiner Umstände zu benennen — bemächtigte...“; doček u seminaru završuje ovako: „Wie ich mir die Gemüther dieser Herren (naime onijeh u seminaru) bevor einbildete, so fand ich sie auch wirklich — man suchte mich zwar anfangs zu betäuben, damit ich nicht merken soll, was hinter dem Vorhange stehe [stecke?] — doch hielt man es so nicht lange aus — in einigen Minuten versicherte — betheuerte man mir alles — was ich nur ahnden [ahnen?] konnte.“ Možda su teškoće pri imenovanju Krizmanićevu i zapreke, što su mu se stavljale na put, nastale otuda, što Madžarima nije bilo pravo, da prefekt seminara bude Hrvat. Ovo bi se nekako dalo nagađati po završetku dnevnika.

Obavivši, kako biograf veli, u Pešti svoju misiju, koja uostalom nije dugo trajala, dođe Krizmanić u Zagreb i postade profesor crkvene povijesti u nadbiskupskom sjemeništu zagrebačkom. Tu osta dvije godine (1791. i 1792.), no čini se da mu učiteljovanje nije bilo osobito u volju, jer je poziv, da pođe na selo za župnika, rado prihvatio i laka se srca rastavio s gradom. 28. listopada 1792. imenovan bi župnikom u Sv. Križu Začretju u Zagorju, a malo godina kasnije — 12. siječnja 1798. — steče i čast podarciđakona (podjašprišta) za kotar krapinski. Stauduar veli, da ga je imenovao župnikom grof Franjo Vojkffy, no u matici krštenih župe svetokriške ima ova bilješka[1]: „Anno Dñi 1792 die 1mo 9bris Deo propitio per Collationem Illñi Dñi Comitis Josephi Keglevich de Busim & Confirmationem Sacri Officii Diecesani praevie acceptam adivit Parochiam Sc. Crucis in Začretje [Zachretje?] fundatam Joannes Krizmanich“. Vijest Stauduarova potječe valjada otuda, što je Krizmanić s grofom Vojkffyjem, koji je također bio vlastelin onoga kraja, vrlo prisno drugovao. Uopće je, veli Stauduar, Krizmanić u Sv. Križu proveo najugodnije svoje vrijeme, pa zacijelo nije imao razloga da žali, što se ostavio grada i gradskog života. U društvu mnogobrojnijeh susjeda svojijeh, zagorskijeh vlastelina,

[1] Priopćena mi dobrotom velečasnoga gosp. Antuna Hercelja, župnika u Sv. Križu Začretju.

našao je vazda i umne i vesele zabave, a kako je župa samo tri sata udaljena od Vučje gorice, mogao je često pohoditi rodni kraj i pohodom svojijem razveseliti staricu majku. Jedamput se kod nje sastao sa svom svojom još živom braćom; bilo ih je svega na okupu devetero, svi „lijepi i snažni ljudi“ — kao „devet Jugovića“ (Stauduar): dva svećenika, tri časnika vojske, četvorica bijahu u svjetovnoj službi. S braćom i majkom pođe u Rogatac, koji je već onda bio lječilište na glasu, i tu pobudi srećna mati sa svojijem junacima pozornost nadvojvode Ivana, koji se slučajno tamo desio i nakon prijazna razgovora s porodicom Krizmanić srdačno se s njima oprostio. Ovo je bilo posljednji put, veli Stauduar, da su se braća tako našla na okupu pod okriljem majčinim; malo godina poslije umre starica.

Kad je to bilo, nijesam našao. U pomenutom „curriculum“ čitamo: „Parentes pie in Domino quiescentes“ — dakle god. 1822. bili su i otac i mati pokojni. Baština se Krizmanićevih podijelila god. 1832., kako je već pomenuto, a baštinici su Ivan, Antun, Pavao i Franjo od braće, Trifonija i Josipa od sestara, pored toga djeca Stjepanova. Prema tome, čini se, od ostale braće nije nitko više bio na životu.

Godina 1818. važna je u životu Krizmanićevu, jer je one godine postigao tri časti: postao je župnik u Mariji Bistrici, podarciđakon za kotar stubički i najzad opat petrovaradinski. Župu marijo bističku dobi nakon smrti Josipa Šandora — „legitime vacantem“ — kako sam veli — „unanimibus Collatorum votis“[1]. Prisegu položi 23. veljače, a 16. ožujka — istoga dana, kada bi imenovan podarciđakonom stubičkim — prispje u novu župu svoju. Ulaz bijaše vrlo svečan. U jednom zapisu, koji potječe od njega samoga, veli se, da „Parochiam hanc, obviam sibi facta plurimorum Parochianorum, ad limites Parochiae congregatorum, copia, processionaliter [Parochiam hanc] adivit Joannes Krismanich.“ Opatom postade u lipnju, odnosno u rujnu iste godine[2]. — Viših časti nije Krizmanić polučio, no ne zato, što ih ne bi bio zavrijedio, već

[1] U dotičnijem ispravama, koje su sačuvane među ostavinom Krizmanićevom, potpisani su kao kolatori: Stephanus Ditkovics, Anna Piszachich rogyena Tumpich, Katharina Sever, Karl Swagel (pisano goticom), Stephanus Hundry pa Ludovicus à Sermage i Nepom. Sandor.

[2] U svom „curriculum vitae“ pominje Krizmanić o svom unapređenju na opata ovo: „Abbatiae Ssmae Trinitatis de Petri Varadino Titulo, per Suam Sacratiss. Majestatem sibi benigne collato, 6. Sept. 1818.

zato, što mu je Bistrica naskoro toliko omiljela, da se nikako nije htio rastati s njome. Otkako se tu smjestio, želja ga nije više vukla druguda u svijet. U zatišju onoga ljupkoga zagorskoga kraja proveo je Krizmanić trideset godina svoga života vršeći duhovnu pastvu, baveći se gospodarstvom svojijem i u dokolici književnijem radom, te primajući mnogobrojne prijatelje, znance i poštovače svoje, koji se sa sviju strana okupljahu u njegovoj vazda gostoljubivoj kući, kao što se pobožni svijet okuplja podno starodrevne slike čudotvorne Majke Božje Bističke.

Bistrica bijaše već onda na glasu poklonište. Sreznjevski, nakon pohoda svoga kod Krizmanića, piše u dopisu svom („Zprávy o literatuře Illyrských Slowanůw"), koji je štampan u Časopisu českého museum 1841., o Bistrici ovo: „Zázračný obraz matere božj Bystrické znamenit gest we wšj Illyrii, ano i w Uhřjch i we Wlašjch. W letě sem přicházegj zbory pautnjkůw: hospody, dwory, náměstj, luka naplňugj se lidem wšech twářj i barew; tam Štyrec rozmlauwá se Slawoncem, tam slepec dalmatský pěge junackau pjseň, tam se Mad'arka pře s Kraginkau, i tak dále i tak dále". — Malo godina izakako je Krizmanić postao župnikom u Bistrici, izišla je knjižica: Put Marianski Na Bistricu K- Csudnovitomu Kipu Marie Bistricske. U Slavnom Kralyestvu Horvackomu. S- Ispisanyem Pochetka. I Uzdignute Kod Kipa Ovoga Poboxnosti. Putnikom Marianskim Sloxito, I Na Svitlo Dato Po Antunu Mihály, U Gymnaziumu Poxeshkomu Skolah Grammatikalskih Jubiliranomu Professoru. U Varaxdinu, Pritiskano Kod Janusha Sangilla 1822.

Uostalom nije samo ljubav k Bistrici razlogom, da Krizmanić nije postigao viših crkvenih časti, već jedan razlog stoji i u tome, što u Krizmanića nije bilo taštine. Standuar pripovijeda, da je biskup Vrhovac — njegov osobiti štitnik — Krizmanića već kao župnika svetokrišKoga caru Franju predložio za kanonika zagrebačkoga sa primjedbom „qui non petit", no da je na taj prijedlog stiglo rješenje „Non petentibus non conferuntur beneficia", a Krizmanić da je to lako pregorio. I biskup Alagović, koji je Krizmanića cijenio kao i njegov prethodnik, htio ga je učiniti kanonikom zagrebačkijem [biograf veli: „protisne (ga) bez primetbe, kakvu je Vrhovac činio, za kanonika zagrebačkoga smerajući, da mu do prepuštie pomogne"] ali Krizmanić se zahvali i ostane u Bistrici. Tako učini i god. 1848., kadno mu se — kako pripovijeda spisateljica Hortense (rodaka Krizmanićeva) u članku „Zaboravljen grob" (Prosvjeta 1893., str. 478.—9.) — nudila biskupska stolica u Zagrebu. „... poslje Haulikova bjega god. 1848.", pripovijeda ona,

---

per Suam Excellentiam Dnum Ordinarium benedictus, ac tandem per Archidiaconum Cathedralem Illmum D. Comitem Josephum Sermage in hac parochia canonice investitus et installatus 13. Sept. 1818.

„[bijaše Krizmanić] jedini kandidat za stolicu zagrebačkog biskupa. Nema dvojbe da bi starac bio stolicu zasjeo, da se nije sam svom silom tomu protivio. „„Samo kao lješinu donest će te me u biskupske dvore““, znao je doviknuti na napadaje svojim pristašama i inim domorodcem. „„Ja, koji stojim već jednom nogom u grobu, ne poznam slavohlepja““. (Ispor. s time vlastoručno pismo Krizmanićevo, što ga je pisao Gaju 3. VI. 1848. [Građa za povijest kńiž. hrv. 6., str. 116.] i u kojemu odbija neko odlikovanje. Njegova odluka da je u tom predmetu „stalna i nepromenjiva“. „Telesna i duševna nemoć na toliko me je nadvladala, da vaša zahtevanja namiriti nisam kadar“). — Čak i na kraće vrijeme nije htio da ostavi svoju Bistricu. Kad ga je biskup Alagović jednom pozvao da dođe u Zagreb i da ondje za vrijeme korizme propovijeda njemačkijem jezikom, Krizmanić je čedno otklonio i taj poziv[1].

Krizmanić rodio se u čisto hrvatskom kraju i od čisto hrvatske porodice, pa je vjerojatno, da je već od rane mladosti osjećao ljubavi za zemlju, koja ga je rodila, i za narod, iz kojega bijaše i sâm nikao, no iskra njegova rodoljublja bila je zapretana pod pepelom onoga mrtvila, što poput teške more pritiskivaše društveni život u Hrvatskoj u početku XIX. vijeka. Krizmanić isprva piše, a valjada ponajviše i govori, samo njemački, čita najradije njemačke knjige i ispisuje iz njih pojedine bilješke za svoju zabavu, pa ako se i osjeća i Hrvatom te imade u njega i nekog narodnoga ponosa, ipak to osjećanje, taj ponos ne mogu pravo da izbiju na površinu pored konvencionalnog kozmopolitizma, koji vlada ondašnjijem obrazovanim društvom, a za ubogarsku hrvatsku knjigu ne pokazuje se dašto ni u čovjeka načitana nikakovo zanimanje. Istom rad kajkavskijeh književnika, koji su prethodnici Iliraca — u prvom redu valjada Mikloušić — pa onda možda i utjecaj Vrhovčev, koji je pripremao ono, što je Gaj kasnije izvršio, najzad drugovanje s grofom Jankom Draškovićem učinili su preokret u duši Krizmanićevoj, priveli ga u narodno kolo i bili prvijem poticajem, da je Krizmanić počeo obraćati pažnju i književnosti svoga naroda. To je bilo negdje u dvadesetijem godinama XIX. vijeka, dakle u vrijeme, kad je Krizmanić već svršavao šesti decenij svoga života. A kad su se onda počeli javljati prvi znaci probuđene narodne svijesti, u tili se čas ona iskra domovinske

[1] Krizmanić bijaše odlikovan i nekijem svjetovnijem častima. U potpunom naslovu njegovu dolazi iza napomene njegovijeh crkvenijeh časti (župnik, opat i podjašpršt) i to, da je „prisjednik sudbenoga stola slavnih županija (ili varmeđa) zagrebačke, varaždinske i križevačke“.

ljubavi razgorila u živi plamen, koji je nesamo zagrijao, već i preporodio i podmladio šezdesetogodišnjega starca. Poput mladića uhvatio se i on u kolo s drugijem pregaocima i s njima uporedo radi i nastoji oko boljka narodnoga. Pod njegovijem je „krovom i okriljem zviezda Ilirstva najprije uzplamtila, uviek sjajnije svietila, i u kratkom vremenu svojim žarkim sjajem cielo Hrvatstvo obasula[1]!“ Krizmanić se doduše nikad nije isticao u javnosti ni kao politik ni kao književnik, no zato je riječ časnoga i iskusnoga starca stijem više vrijedila u pouzdanom prijateljskom krugu. Dom njegov postade doskora stjecište rodoljubâ; mnoga krasna misao, koja je služila za unapređenje narodne svijesti ili narodnoga ponosa, zarodila se među zidinama župnoga dvora bističkoga. „Tada [god. 1834.] su“, veli Franjo Marković[2], „u Bistricu našu zagorsku kao stolicu narodnoga duha hodočastili rodoljubi hrvatski i uglednici slavenski iz najdaljih kraja, jer je bio župnikom bističkim Nestor hrvatskih književnika, domoljuba i gostoljuba, učeni umni opat Krizmanić, Šafařikom već tada razglašeni kajkavsko-hrvatski prevodilac Miltonova „Izgubljena raja“ ... Opat Krizmanić bio je već prije Gaja s Nikolom Zdenčajem[3] i grofom Jankom Draškovićem[4] gojio preporodnu narodnu ideju, ali tada nije još bilo javno mnienje dosta pripravljeno; tek uzhit Gajev naidje na obći odziv. Ali kod starine opata bijaše i tada i još dugo poslie stjecište domoljublja[5]. Na Bistrici je Gaj

[1] Hortense (u članku „Zaboravljen grob“).

[2] U uvodu „Izabranih pjesama“ Stanka Vraza (Mat. Hrv. 1880.), str. XI. d.

[3] Dokazom za prijateljstvo Krizmanićevo prema porodici Zdenčaj među ostalijem služi ovo mjesto u Vrazovu pismu Rakovcu od 31. XII. 1839. (Građa 3., str. 269.): „Preosvetjeni g. opat Bistrički, koj Tebe i Gaja pozdravlja, želji [želi] sva ona karmina, što u prigodu uzvišenja Zdenčaja na čast varhovnog župana proizlaziše, bili oni latinske ili slavjanske, čitati. Molim te dakle, za odgovoriti želji ovog uzvišenog domorodca, pograbi ti sva, što ti o toj stvari pribaviti možeš, te jih predaj ovoj knjigonoši“.

[4] Stauduar pominje još grofa Đuru Oršića i arhimandrita, poslije patrijarha Rajačića, no s Rajačićem upoznao se Krizmanić istom god. 1849. (ispor. str. 32.).

[5] Hortense, Eine Erinnerung an die Illyrier (Agram 1891), str. 30.: „In Bistrica, um den Abt Krizmanić, den Greis mit der Feuerseele, und seinem Freunde, den Grafen Janko Drašković, versammelte Gaj seine Anhänger; dort wurden die ersten Ideen vom grossen Slaventhume ausgewechselt ... “

najprije razvijao svoje misli o preporodu Hrvatske, ondje su grof J. Drašković, Vukotinović, Kukuljević i drugi[1] bili česti rado vidjeni gosti, ondje (i u susjednom Krču i Omilju) poslie boravio je nezaboravne dane Iz. Sreznjevski i mnogi drugi ugledni gosti iz dalekih strana Slavenstva; ondje je bio zarodak „Matici ilirskoj“[2]; ondje spremao Lisinski prvu hrvatsku operu[3]. Kod opata je većinom boravila porodica njegova brata majora Krizmanića; ostavši ovoga djeca bez otca i majke, bio im je starina stric nesamo drugi otac, nego i prvi učitelj i uzor domoljublja: to su poglavito Dragojla, gospodja Vjekoslava Štauduara ... te Paulina, poslie[4] gospodja Gajeva. U Bistricu je naravski hodočastio i mladi slovenski književnik [Vraz], doveden amo Drag. Rakovcem, i tu preliepe dane boravio pri ljubeznom opatu, vatrenom hrvatskom Ilircu i Slavenu ... “

Živu sliku onoga pouzdanoga saobraćaja, što je vladao među književnicima preporodnoga vremena i porodicom Krizmanićevom, pa samijem Krizmanićem, podaje nam obilni zbornik Vrazove korespondencije. Sâm Krizmanić, kao pravi Zagorac staroga kova, bijaše oduvijek veseo i sklon šali, pa nije čudo, da je među svojijem gostima osobito zavolio veseloga i razgovorljivoga mladoga Slovenca. „Deshovje je meni“, opisuje Vraz Muršecu u pismu od 3. grudna (prosinca) 1835. svoje poznanstvo s Krizmanićem, „nekolko dnevov pervle v Biftrici na Sagorji pri ljubesnivem ftarci g. opati Krishmanizhi sadershavalo. Krishmanizh kakti pofloveniteli Miltonovega sgublenoga raja (the paradise lost) kaj Vam s Šafařika snano je, je velki ljubitel vfega flovenfkega,

[1] Po Stauduaru: Pavel Štoos, Vjekoslav Babukić, Maksim Prica, Mirko Bogović i Mirko Šandor.

[2] Pod jesen god. 1841. osnovalo se u Bistrici (pod kumstvom Vrazovim) gospođinsko društvo, iz kojega je kasnije proistekla „Matica ilirska“. „Rodjaj i reć bi krstni list ovoga početkom god. 1842. osvanuloga književnoga družtva polazi upravo iz Bistrice“. (Fr. Marković u p. d. str. XLIX.) Ispor. i Hortense, p. d. str. 32.: „In den Bistricaer patriotischen Kreisen, zu denen in erster Reihe die Nichte des Abtes, Frau Charlotte v. Stauduar, geb. v. Krizmanić, und Frau Johanna v. Čačković, eine geborene Comtesse Schmidegg, gehörten, wurden alle Ideen Gaj's und der Illyrier mit Enthusiasmus und den grössten persönlichen Opfern unterstützt. Man kann sagen, dass die Entstehung des ersten kroatischen literarischen Vereines „Matica ilirska“ das Werk dieser beiden edlen Patriotinen ist, da sie als Präsidentinen eines grossen nationalen Frauenvereines des grössten Einfluss hatten“.

[3] Hortense, p. d., str. 31. No ispor. dalje str. 19. ove rasprave.

[4] t. j. od godine 1842.

in satega voljo tudi rad ne puſti na hitrem duše[1], ktera je v slate mreshe Jegove radogoſtnoſti sajshla, dokler je do ſlednje rezhi ne ſpita in vſe snanje slovenſko [sic] do sadnje kaplize s njene pameti ne spije. Vi snate, da ja rad vſe novine slovenſke [sic], kaj jih od juga do ſevra [sic], od sgorza do sdolza pride, ſpoberem, sa-to ſem mu mel doſti praviti, — vi tudi snate, da je moj jesik jako od dobre volje ſlabej, kaj ſem k temu neke dneve potroſhil" (Děla Stanka Vraza V. [Zagreb 1877.] pismo 8.). Kako sâm opat, tako je ubrzo zavoljela i sva okolina opatova nježnoga pjesnika „Đulabijâ". Sinovica Krizmanićeva Dragojla, udata Stauduar (supruga našega biografa), bijaše posestrima Vrazova; Vraz joj govori „ti" i posvećuje joj „Glase iz dubrave žerovinske", pa neke dijelove svojijeh „Đulabija" (na pr. 75—78 razdjela III.; Fr. Marković u p. d., str. XXXVII.). „Znadem, posestrimo", veli u posvetnoj pjesmi u „Glasima", „da si duša sestre moje, koju mi je nebo poslalo, da bi utjehu mojoj imô; rekši s Bogom kući rodnoj, došad k braći za granicu, da imadem uzdanicu — tu na stazi prem zahodnoj". Suviše iz pisama doznajemo, da su neke đulabije baš u Bistrici ispjevane. „Ja već veoma žudim", piše pjesnik Rakovcu (8. IV. 1839.), „iznčti trezno svoju glavu od ovih Lukulskih stolovah. Jedini dobičak jest deset djulabiah" (Građa 3., str. 273.). Kad nije u Bistrici, Vraz piše posestrimi bezbroj pisama (ispor. Děla V., pismo 7[2]., 37., 38., 39. [„Blagorodnoj gospoji Dragoili Stěpanovnoj Stauduarki u Krču"], 40., 41., 42., 43., 45., 47., 48., 50., 51., 52., 54., 66.), a u njima, na završetku, gotovo posvuda pominje, pored drugijeh domara bistričkijeh, i samoga Krizmanića (na pr. u pismu 39.: „A šta radiš Ti? šta Věkoslav [Stauduar]? šta Gabriela? Što g. Opat? Šta Pauna?" — ili u pismu 38.: „Priporučam se pokorno pr. g. opatu stricu"). U pismu 40., koji je pisan u Moosburgu, zove Jarnika „gornjoilirskim opatom Krizmanićem", jer „kako sam mu očitovao da nisam Rus [Jarnik ga je isprva držao za Rusa], već Ilir, poče me starac grliti i cělivati kao da sam děte njegovog srca. Starac je bio prie nedělje danah na smrt bolestan, još slab na noguh, nu ništa manje izpitkivao me je kod stola do prěko pônoći: šta radi Gaj? šta Iliri? itd. Sutra dan sam mu opet morao pripovědati kako sam stao k zajutraku, pripovědao do pôdne, od pôdne do kasne noći, a tako tri danah zajedno, t. j. do danas." Ovo nas živo opominje na prvi pohod Vrazov u Bistrici, kad mu je ono Krizmanić „vſe snanje slovenſko do sadnje kaplize s ..... pameti" ispio. Bistrica je Vrazu uopće kao neka druga domaja; kad nije tamo, ona mu je gotovo uvijek na misli. „Eto mene u Bistrici", veli u pismu 41. pisanom u koruškoj Bistrici, „u Bistrici ma opet ne u Bistrici. U Bistrici ma opet ne

[1] ovako štampano; moralo bi biti „duſhe".

[2] Ovo je pismo Vraz obradio kao poseban putopis i štampao u „Iskri" od god. 1844. (str. 127.—150.) pod natpisom: „Put u Gornje Štrane. Izvadak iz listovah na gospođju D r a g. Št.- r o d j. K r . . . . . ćevu".

uza te, zlatna posestrimo!" Iza prvoga svoga pohoda[1] zalazi Vraz u Bistricu, kadgod mu to dopušta vrijeme. Iz pisama razabiremo, da je boravio u gostoljubivu domu Krizmanićevu na Božić god. 1838. i u mjesecu travnju i kolovozu god. 1839.[2]; zatijem u srpnju, kolovozu pa od studenoga god. 1840. do siječnja 1841.; najzad pod jesen god. 1841. i god. 1842. (18. XI. 1842. odvezao se s Dragojlom Jarnevićevom, koja je također pod jesen 1842. boravila kod Krizmanićevijeh, natrag u Zagreb) pa u svibnju god. 1843. (23. V. 1843. piše mu Babukić u Bistricu; Drechsler, Stanko Vraz, str. 211.). Iz Bistrice piše Vraz Rakovcu: 31. XII. 1838., 4. i 8. IV. 1839., 15. VIII. 1839., 22. VII., 5. VIII. i 1. XII. 1840. (Građa 3., str. 269. d); Babukiću: 25. XI., 1. XII., 8. XII. 1840.; Prešernu 15. XII. 1840., Gaju 13. I. 1841. (Građa 6., str. 324.—326.), a Janku Draškoviću 20. I. 1841. (Děla V.). 8. XII. 1840. javlja Vakanoviću (Građa 2., str. 215.), da će i Gaj na Božić doći u Bistricu, pa ga poziva, da dođe s njime. „Naš vrědni opat Krismanić veoma želi s Tobom se upoznati". Neka dovedu sa sobom i dra. Užarevića, a on da će još pozvati „iz Gornje Ilirie" dra. Kočevara. — Pored Dragojle Standuar, s kojom je Vraz najpouzdanije drugovao, bila mu je oduvijek nezimica mala Gabrijelka, kći Dragojlina. Kad je ono god. 1840. teško obolio, te su svi mislili, da ne će preboljeti, pomolila se mala Gabrijela, kojoj je onda bilo 6 godina, pred kipom Majke Božje Bistričke za život dragoga prijatelja svoga, a Vraz joj je onda, kad je ozdravio, ispjevao sonet (štampan u „Izabr. pjesmama" str. 284.). Prijateljstvo s Paulinom, drugom sinovicom Krizmanićevom, nije bilo onako prisno kao s Dragojlom, no bilo je tako isto iskreno i toplo. „Bog je saslušao našo molitve", piše mu ona poslije pomenute njegove bolesti, „i Vas uzčuvao domovini. Zato s radostju odmah se lećam pera zaprositi Vas, da vrieme Vašega oporavljanja sprovedete kod nas; ja i moja sestra učinit ćemo, što više možemo. Čuvajte se i izpunite skoro želju Vaših bistričkih prijatelja" (Izabr. pjesme, str. XLI.). — Sa samijem Krizmanićem općio je Vraz pouzdano, no s onijem poštovanjem, što ga je dužan mladić iskazivati starcu i svećeniku. To se razabira iz načina, kako pominje svoga starijega prijatelja u pismima upravljenijem na domare njegove, jer redovno poručuje pozdravlje „g. opatu", a kadšto i „prečastnom" i „visokoprečastnomu gospodinu opatu". Rjeđe se dešava, da mu i sâm piše; tako, na pr., u pismu posestrimi iz Graca od 10. XI. 1841. (Děla V., br. 51.) pita: „Jeli je [opat] primio moj smeten franceski listić sa stvarma?" I Krizmanić mu piše. „Pozdravljam", javlja se Vraz 20. II. 1842. posestrimi (Děla V., br. 54.). „visokoprečastnoga g. opata (hvalim mu na njegovih nekoliko rěčih)..." Nažalost se od tijeh pisama nije nijedno sačuvalo. I knjige šalje Vraz

[1] Kulakovskij (Illirizm str. 320.) veli, da je to bilo „осенью" god. 1834., no to je pogrješno, a pogrješka potječe otuda, što je pisac krivo shvatio odnosno mjesto u predgovoru „Izabr. pjesama" str. XI.

[2] „U decembru god. 1838. došao je Vraz u Bistricu i ovdje ostao neprekidno kao gost — pô godine" (Drechsler, Stanko Vraz str. 56.).

Krizmaniću. God. 1840., na pr., šalje mu jednu političku brošuru: „... izvoli (piše Rakovcu, koji je u Bistrici) priklopljenu političku knjigu izručiti [Gospodinu prečastnomu opatu] za pročitanje... Sve nije, možeš primetnuti, sveto slovo, što se u njem mudruje, jerbo je pisalac pristrastan (čini se) apologet Ruske, opet je iz drugih obzira to dělo od velike važnosti" (Građa 3., str. 283. i 284.).

Krasno prijateljovanje Vrazovo s Krizmanićem i njegovijem rodom razvrglo se god. 1843.· O tom razvrgnuću izjadao se Vraz u pismu Sreznjevskomu, koje se kao nedovršen koncept sačuvalo u njegovoj ostavštini; datirano je 5. VII. 1843., a pisano u Omilju (Děla V., br. 70.). „Spominjaš još brate", piše on, „gdě smo bili zajedno god. 1841. m. ožujka prvu večer poslě našeg izlazka u Zagorje. Bili smo u plemenitom dvoru. Gospodar kuće moj pobratim primio nas je slavenski. Razměsti nas oko stola na divane. Ja sam sědio uz posestrimu, a ti ljuljaše njezinu jedinku Gabrielu rajskog angjela na krilu, koj te izpitkivaše: Jesi li Magjar ili Slavjan? Ja sada sědim na istom divanu — u istoj kući. Nu neima ni posestrime niti angjela Gabrielice. Oni stoje od ovuda prčko gore, gdě su nas sutradan toli lěpo dočekali. Ti znaš, kako sam ja uznosio i obožavao našu Dragoilu kao sestru kao prvi amanet ženski moje duševne ljubavi. Znaš zajedno i to, kako je ona mene cěnila. Nu djavao... uvuće se u taj raj i raztrže složna naša srca... Danas je prvi dan moga s a m o z a t o č e n i j a. Ah moj brate, koliko je duša moja propatila ovih danah i koliko i dan danas pati i nosit će ranu dok je živa!" I odista od god. 1843. nema više pisama posestrimi, a i Bistrica se više ne pominje, no sviju sveza sa svojijem milijem Bističanima Vraz ipak nije prekinuo. Javljao im se i opet, pohađao ih, i malo pomalo „prijašnji [se je] krasni savez njegov sa Štauduarovimi opet povratio i ostao nepomućen sve do njegove smrti" (Fr. M. u p. d., str. LV.). To se razbire iz pisma pisana Naumu Malinu 12. listopada 1850. iz Omilja (u to je vrijeme i Krizmanić boravio kod Stauduara), u kojemu s puno humora pripovijeda, kako su ga „Dijana" (Gabrijela Stauduar) i „Proserpina" (Ružica Kraljeva) protiv volje odvukle u Omilje. Ovo je podjedno bilo posljednji put, što se desio u Omilju. -- U oporuci svojoj namijenio je neke manje zapise između ostalijeh također gospođicama Gabrijeli i Olgi Stauduarovoj.

S Vrazom je došao u Bistricu i Izmajil Sreznjevski. Ruskom je gostu bilo osobito prijatno u kući i porodici Krizmanićevoj, pa se on vazda rado sjeća svoga boravljenja u Bistrici. Prvi pohod svoj kod Krizmanića opisuje on opsežno u pismu majci svojoj; pismo je pisano u Bistrici 20.—22. marta 1841. („Путевыя письма И. И. Срезневскаго" и „Живая Старина" 1893., I, str. 33.—34.) „Верхомъ на лошадяхъ или, лучше сказать, клячахъ тащились мы по горамъ въ Быстрицу[1]. Дорога вветея, поднимается и опускается, то скроется въ лѣсу, то раскроетъ передъ нами широкій прекрасной видъ на горы и отдаленности, дорожка, а не дорога,

[1] Putovali su iz Omilja.

то каменистая, то грязная. Мы тащимся; два Хорвата, въ широкополыхъ шляпахъ и кабаницахъ (свитахъ), изъ-за которыхъ видна рубаха, спущенная по Великорусски сверхъ широкихъ шаровахъ, идутъ пѣшкомъ. Тащились мы, тащились, къ вечеру мелькнула намъ изъ-за деревьевъ, съ горъ въ долину Быстрица; часу въ 8-мъ мы были тутъ[1]." Putnici su, dašto, pošli ravno u župni dvor. „Мы пошли къ аббату, прямо къ нему, остановились у него ночевать, быть у него въ гостяхъ все время, пока останемся въ Быстрицѣ." Krizmanić mu je od prvoga časa bio simpatičan. A kako i ne bi? „Добрый, почтенной старикъ принялъ насъ радушно, радовался, что принимаетъ Русскаго, надарилъ мнѣ разныхъ книжекъ, между прочимъ и вамъ, милая маменька, велѣлъ передать одинъ образокъ Божіей Матери Быстрицкой, оттискнутый на атласѣ[2]." I s ostalijem članovima porodice Krizmanićeve Sreznjevski se odmah prisno sprijateljio, osobito s posestrimom Vrazovom, Dragojlom Standuar, koju zove „Драгоила Степановна". Čim se iza svoga bističkoga izleta vratio u Zagreb, poslala mu je Dragojla na dar ilirsku kapu, što je Sreznjevskoga vrlo ugodno iznenadilo. „Сажусь сегодня", piše 27. svojoj majci (Ж. С. 1893., I, str. 35.), „за столъ обѣдать, снимаю салфетку съ прибора, — глядь — пакетъ, и на немъ женскою рукою „Izmaelju Ivanoviću Sreznjevskomu". Что это такое? — Вы не угадаете. — Это подарокъ сестры (Pauline) больной дамы, миленькой Загорки; это — каламанакъ Иллирскій, шапка въ родѣ калпака, красная суконная, серебром вышитая съ Иллирскимъ гербомъ (молодой мѣсяцъ и денница). Она (Драгоила Степановна) обѣщала мнѣ и исполнила обѣщаніе." Kad se onda Sreznjevski, iza svoga putovanja u Dalmaciju, povratio u Hrvatsku, obnovi prijateljstvo i sa svojijem zagorskijem znancima. S Dragojlom se čak i pobrati. Bilo to na dan 25. kolovoza (1841.), kad je — među mnogijem drugima — i Sreznjevski pribivao svečanom sobctu, što ga je Mirko Šandor priredio u Psarjevu u čast imendana Gajeva. Pobratimstvo, piše svojoj majci (Ж. С. 1893., II, str. 156.) jest „старой обычай, дающій обязанность говорить побратавшимся ты, съ посестримами цѣловаться въ губы, а не по Нѣмецки, и т. д." I on se tom prilikom pobratio s mnogima, na pr. s Gajem, „и прежде всего съ моей милой сосѣдкой, Дра-

[1] Gotovo istijem riječima opisuje se to putovanje u Bistricu u pomenutom već članku Sreznjevskoga u Časopisu českého museum 1841. (str. 231.—232.): „Gjzdecky na konjech, kterýmžby welmi slušelo gméno škapy nebo herky, táhnem se *po hórach* w Bistricu. Cesta se wige, přjkřj i spanštj" i t. d.

[2] Slično u Časopisu č. m. (str. 232.): „*Opat* gest ctihodný, hostinný starec, wzdělán rozumem i s mladistwau láskau k Slowanstwu w srdci. Nemčti u wážnosti, nemilowati tohoto člowěka, nelze". Novo je ovo: „Gemu náležj mezi giným i to, že w celém opatstwj nápisy na stěnach, nad wraty i nad obrazy napsány gsau illyrsky i nowým prawopisem."

гоилой Степановной". Drugoga dana ujutro odvezli su se Sreznjevski i Vraz u Omilje „пить кофе", a potom su („съ Драгоилой Степановной, Вразомъ и душечкой Габріелой") pošli u Bistricu, gdje se Sreznjevski oprostio s Krizmanićevima. „Аббатъ обрадовался, увидя меня, — и я опять былъ чуть какъ не дома. Я нашелъ между прочимъ тамъ голубя, которому дали имя Измаила... Вчера (t. j. 27. kolovoza) мы разстались — со слезами: я цѣловалъ Габріелицу въ глаза, и глоталъ ее слезы. Это ангелъ, а не дитя, моя Габріелица." Te svoje male prijateljice još se kasnije rado sjeća ruski gost. 14. XII. 1841. (Děla V., br. 52.) javlja Vraz posestrimi Dragojli: „Srezniewski mi je pisao iz Pešte a poslě opet iz Beča, moleći me, da mu šta javim iz Bistrice. U poslědnjem listu kaže: „Da imadem krila poletio bi u Bistricu, da barem moju Gabrielku vidim. Nu ne daet sja!""

I Rakovac je bio rado viđen gost u Bistrici. Iz pisama, što ih on piše Vrazu a Vraz njemu, razbira se, kako je usrdan prijateljski vez, što ga spaja sa župnijem dvorom bistričkijem. Izvjesno znamo, da je boravio u Bistrici kao gost Krizmanićev u siječnju 1840., no to zacijelo nije bilo ni prvi ni jedini put. On sâm pominje, u pismu od 5. IV. 1839. (Građa 3., str. 271., 272.), da je prije više godina bio u Bistrici, bez sumnje i onda kao gost župnoga dvora. „... pozdravi mi sve Bističane", piše Vrazu, „ako su još taki momci od oka, kao što su bili prie nĕkoliko godinah pod mojim upravljanjem..." I on, kao što i Vraz, starca opata pominje s poštovanjem, a sinovkama je njogovijem veseo drug kao i pjesnik „Đulabija". „Literature ti", piše Vrazu u pomenutom pismu, „netreba na Bistrici; s Pavicom [bratom opatovim] možeš filosofirati, s kapelani teologisirati, s Věkoslavom [Štanduarom] filologisirati, s Pavlinkom poetisirati..." (Građa 3., str. 271., 272.). S Dragojlom nije tako pouzdan kao Vraz, no zato mnogo više pominje Pavlinku: „Kaži Pavlinki, neka se prestane na me *ljutiti*, i da nije težko onaj pervi *t* u *ljutiti* u *b* pretvoriti. — Kujigah neimam pri ruci, koje bi joj poslao. Pitaj je, hoće li čitati inokupnu dogodovštinu, znaš onu u 93 dĕla". O Dragojli govori ceremonioznije: „Poljubi gospoji [Štauduarki] mladoj od moje strane ruku..." U drugom pismu, koji je iz istoga vremena (travanj 1839.), piše opet: „Ako sněži [Vraza je veliki snijeg pridržao u Bistrici], a ti bŏži, jerbo rĕč veli: „Regen am heiligen Ostertag bringt alle Sonntag einen Regen bis Pfingsten", tako možeš do Trojakah na Bistrici pokoru činiti. Moguće takodje, da je Bog Pavlinkine molbe i uzdahe uslišio — salvo de caetero errore calculi." U pismu, što ga je još na staru godinu 1838. pisao Vrazu u Bistricu (Građa 3., str. 269.), veli: „Meni se čini, ti na Bistrici živiš uz Pavlovnu kao Božić, blago si ga tebi." S pismima Rakovčevijem slažu se i Vrazovi odgovori. Tako mu Vraz piše iz Bistrice 15. VIII. 1839. (Građa 3., str. 276., 277.): „Mi smo zdravi a Pavlinka je Sappho na pećini iznad sinja mora, venda kako se mi čini vesela sàrca. Gospoja [Štaud.], to jest: προτότυπος [sic] od plĕmenitih gospojah jest (hvala Bogu!) zdrava. Opat je s velikom zadovoljnostju primio Tvoj list cum appertinentibus. On sažaljuje s Tvoje

bolesti kao i ostali . . . " U postskriptu je dodano: „Priklopljen je list od Pavlinke". Kadšto mora Rakovac da izvrši poruke Krizmanićeve. 1. XII. 1840. piše mu Vraz (Građa 3., str. 287.): „Dospio nam je [t. j. u Bistricu] glas, da je gosp. opat Pogledić u Rimu s najvećim ilirskim razgovarao. Želja g. opata Krismanića kao i nas ostalih Bističkih domorodacah jest: da bi Ti ovu stvar kod g. Pogledića razgovetno i obširno izpitao, te to isto u Danicu ili Novine metnuo, ako doizvoljenje [u rkp. doizvoljienje] od reč. gospodina putnika dobieš, ako nedobieš, možeš razgovor priobćiti našemu obćinstvu bez da priložiš ime g. putnika, nego da kažeš *Ugledni jedan putnik iz Horvatske.* Svět će pogodit, tko je i kako je." Zanimljiva je i ova starija poruka Vrazova (pismo od 31. XII. 1838. — Građa 3., str. 269.): „Opat . . . žaluje da nije dosada mogo dobiti Kukuljevićevog dramatičnog dělca [Juran i Sofia. Zagreb 1839.], niti ikoj od ovih domorodnih kapelanah može se ponositi spomenutim dramatom. Dobro bi bilo da nekoliko malih ilirskih kalendaracah up 3—6 prideneš, da se ovdě razprodati mogu." Bistrica bila je, utjecajem Krizmanića i njegova porodičnog i prijateljskog kola, vrlo rodoljubivo mjestance, gdje su domaće knjige vazda nalazile prođe, ali (nastavlja Vraz u onom pismu): „Bistrica nije 3 milje od Zagreba oddaljena, a gledeć literarnog i književnog obćenja može se smatrati, kao da čitav kineski zid medju njima stoji."

O odnosima Vatroslava Lisinskoga prema Krizmaniću imade nekoliko pomena u Kuhačevu djelu „Vatroslav Lisinski i njegovo doba" (Zagreb 1887.). O tome, da bi Lisinski u Bistrici spremao bio prvu hrvatsku operu, kako je sprijeda navedeno, ne pominje Kuhač ništa, ali kazuje, da je Lisinski ljeti god. 1846., nakon što je opera „Ljubav i zloba" već bila prikazana (28., 29. i 31. ožujka, 2. i 4. travnja 1846.), pošao u pohode opatu Krizmaniću. „Lisinski ode u Zagorje". — str. 75. — „da tamo u samoći dobro promozga, što mu je činiti [hoće li naime poći u činovnike], i da izliečí rane srca svoga [zaljubio se u Hedvigu B-ovu]. Marijabistrički župnik i opat, velevriedni starac Ivan Krizmanić . . . . . primi našega bolestnika hrvatskim gostoljubljem, te je sve moguće činio, da Lisinskoga duševno i tjelesno podigne. Uredan život, odmor i prijazno družtvo bističko bijaše Lisinskomu pravi melem. On dodje iza dva mjeseca kao preporodjen natrag u Zagreb, donesav sobom jednu slovačku i nekoliko hrvatskih i njemačkih popievaka, koje je bio uglasbio u ovo vrieme, što je u Bistrici bio." Od tijeh pjesama pominju se u istom djelu na str. 162.: [br. 44.] Štajerski valceri za glasovir, sastojeći od uvoda i šest likova. Posvećeni Stanku Vrazu. U M. Bistrici dne 21. srpnja 1846. — [br. 45.] Einsame Thräne: „Einsam fliesset meine Thräne"; spjevao G. Cerri; za sitni bariton uz glasovir; u Es-duru. U M. Bistrici dne 28. srpnja 1846. (Kuhač dodaje bilješku: „To je prva njemačka pjesma, koju je Lisinski uglasbio. Čini se, kao da su ga na to prijatelji Bistrički nagovorili, videći u štajerskih valcerih, kako on umije Niemce i njemačku glasbu oponašati") — na str. 164.: [br. 53.] Abschieds-Lied: „Gönner, Freunde, traute Brüder";

spjevao V. Lisinski; za srednji tenor uz glasovir; u As-duru. Posvećena uspomeni Bistričkim prijateljem [sic] („seinen Freunden in Bistrica zum Andenken gewidmet"). — Pridodati se ima još kompozicija pomenuta na str. 166.: „Ouvertura u Es-duru za violin i glasovir", jer je posvećena „gosp. Eduardu Finku, duh. pomoćniku [Krizmanićevu] u znak bratinskog nagnutja", no datirana je „8. siečnja 1847."

Zanimljiva je anegdota, što je pominje Kuhač na str. 118. svoga djela: „Bivši Lisinski god. 1851. na odmoru kod svoga zaštitnika župnika i opata Krizmanića u Bistrici izhitri pri objedu slovački rodoljub Zechenter pjesmu na uspomenu na Bistricu u Hrvatskoj: „O Bistrica premilena" te ju predade pisanu olovkom opatu. Pročitav ju starac Krizmanić reče prisutnomu Lisinskomu: „Umjetniče moj, napravi napjev na tu pjesmu, ali po slovačkom tipu, jer je i tekst slovački!" — Lisinski ustade, uze svoju findžu s crnom kafom, te ode u drugu sobu. Nakon pol ili tri četvrta sata vrati se, te predade Krizmaniću, koji je kao i ostalo družtvo jedva opazio, da se je Lisinski udaljio bio, gotovu popievku za jedno grlo uz glasovir. Kasnije pjevao je nekom zgodom gosp. Štriga tu popievku kod zagreb. naslovnoga biskupa Moysesa (po rodu Slovaka) u prisutnosti velikoga župana Peči-a i drugih Slovaka i Hrvata. Biskup reče: „Kad ne bih izvjestno znao, da je tu melodiju komponovao Lisinski, okladio bih se, da potječe iz Karpata, te da je pučki napjev." Ovu pako izreku ne treba uzeti za puki komplimenat, jer je Lisinski u toj melodiji slovačku žicu zaisto jako dobro pogodio." Toj anegdoti valja primijetiti samo to, da god. 1851. Krizmanić nije više bio u Bistrici. Prema tome treba možda opisani događaj smjestiti u godinu 1846., što bi bilo i zato vjerojatno, jer je sprijeda kazano, da je Lisinski one godine iz Bistrice donio sa sobom jednu slovačku popijevku. — Pomenuta popijevka navedena je u Kuhačevoj knjizi na str. 192.: [br. 55] Pěsan Slovačka: „O Bistrica premilena"; spjevao „na uspomenu na Bistricu u Horvatskoj" Dr. Gustav Zechenter; za srednji tenor uz glasovir, u G-duru. U Mariji Bistrici god. 1851.[?] (Dodana je bilješka: „Popievka bješe još iste godine u Zagrebu štampana". Ako je popijevka štampana god. 1851., onda je vjerojatno, da je prema godini izdanja i cijela anegdota o postanju pjesme smještena u godinu 1851.).

Izobila vijesti o životu u župnom dvoru bistričkom za vrijeme od god. 1842. do 1845. sačuvala nam je u svom dnevniku[1] Dragojla Jarnevićeva. Autorica „Domorodnijeh poviesti" pohodila je četiri puta Bistricu i svaki put kao gošća boravila u kući opata Krizmanića. Jedno je vrijeme čak bila i neke vrsti odgojiteljica male Gabrijele Stauduar. Prvi je put stigla u Bistricu 8. kolovoza 1842. i ostala tamo desetak dana. „Srečno jučer na Bistricu dospih", piše ona, „i ovdě lepo od vrědnog i štovanog gosp. opata Krizmanića kó takodjer od njegovih bratićnih, gosp. Dragoile Stauduar i gosd. Pavline i nekih domorodacah i medju njima gosp. Gaj, koji se ovde desiju, bi primita. Svi za dobro domovine deluju, i najvekše njihovo je staranje uzdići ovu, da u

[1] Čuva se u Hrvatskom školskom muzeju.

izobraženju i duševnoj snagi inim europejskim pucima natecati se bude mogla; koja ako bog dade i stigniti hoćedu." Osobito joj se sviđala gđa. Stauduar: „Ovdě opet u gospoji Štauduar drugu [pored gđe. Ćačkovićke, s kojom je bila u Omilju] ženu najdoh koju onoj malo, ali ništa zapostaviti nemožem i tako se moja duša i moje serce iz ovih dviuh ženah stopi, da neznadem, kakova žertva za jednu ali drugu meni prevelika bi bila." S tijem se slaže bilješka, koju je upisala u dnevnik prigodom četvrtoga pohoda (22. IV. 1845.): „ . . . nema niti za mene ugodnieg města nego ovog; a niti daleko ovakove obitelji, koju bi natoliko ljubiti i štovati mogla, kao što ovu gospoju Stauduarovu njezinu děcu, i prevrědnog ovog gospodina, opata bistričkog, Krizmanića. Něko ublaženje medj ovom obiteljom mene krěpi, i moja věra na čověčanstvo se uzděržuje; zato ću tako dugo, kako mi se dalo bude medj njima živeti i sa světom zadovoljna biti." Kao i svi gosti Krizmanićevi, bila je i ona vrlo prijazno primljena i zadržana. „ . . . priaznost, skojom sve u kući samnom podstupa", veli ona, kad se po drugi put svratila u Bistricu (od 22. X. do 18. XI. 1842.), „i gostoljubivost, skojom bih prijeta i ovde oderžana nepušti mi na jedan opredeleni dan odključiti se i opet kući se zavratiti." A ktome u župnom dvoru ima vazdan zabave. „Šta se evo već 13 danah na ladanju bavim (piše 12. VIII. 1842.) nisam još praznog trenutka imala, i svedj se u družtvah i zabavah metem i vreme mi leti, da neznam kako. Veoma su mi ugodni dani i ja bi se, šta se zabave tiće, sretnom deržala, moje dane vazda ovako prebaviti . . . " Gosti dolaze u Bistricu izbliza i izdaleka. „Sinoć se", zabilježila je na pr. 5. VI. 1845., „ovamo dva putujuća Rusa svratiše, koji danas opet odoše, nu lěpi zabavni dan nam ovdě uzrokuvaše. Jedan imenom Fedor Vasilijević Čižov, a drugi Nikola Aleksievič Rigelman[1]; izobraženi i znanstveni muževi, u dobi pod 30 godinah. Razgovori o slavjanstvu i slavjanskoj književnosti biahu ponajviše razgovori naši i tako se oděliše". Čednoj Karlovčanki, koja bijaše mnogo zabavljena svojijem mislima, bilo je i suviše gostiju. „Ovdě imade svaki dan inostranacah", bilježi ona malo vremena kasnije (22. VI.), „ali ja se nezabavljam mnogo s njima; jedino kod obeda je moje zabave, a inače gledam da im se izmaknem." Osobitijem slavljem provode se godovna i drugi lični spomen-dani opatovi. Jarnevićeva je pribivala svetkovini pedesetogodišnjice Krizmanićeva župnikovanja (1. XI. 1842.), koja joj se „duboko u srce usadila"[2], i slavila

[1] Nikolaj Arkadjević Rigelman bijaše obrazovan Rus, koji je putovao po zemljama slavenskijem da upozna Slavene. U Hrvatsku je došao iz slovačkijeh krajeva s preporučnijem pismom Ljudevita Štura upravljenim na Gaja (Građa 6., str. 220.). Pismo ima datum 30. IV. 1845.

[2] Prigodom pedesetogodišnjice župnikovanja izdan je u čast svečaru letak u 8⁰ s ovijem natpisom: Na | Uspomenu | petdesetlietnoga župničtva | dne 1. Studenoga 1842, | Prečastnomu Gospodinu | Ivanu Krizmaniću, | Opatu I Župniku Bistričkomu, | Najmiliemu Stricu | od | njegove zahvalne sinovke | Pavline Gajeve, | rodjene Krizmanić. |

je s ostalijem domarima god. 1845. dan rođenja i imeni dan opatov. Toga je dana, dašto, bilo mnogo gosti u Bistrici. „Kao imendan opatov“, piše ona za 24. VI., „prodje posve u buci i radosti;... bivši mnogobrojni gosti pěvahu, plesahu i na kugljani igrahu; ja plesah, budući se nemogoh navali obraniti...“ Najduže se Jarnevićeva bavila u Bistrici god. 1845. Gđa. Stauduar bijaše je pozvala, da joj pomogne u šivenju i podjedno da joj obučava kćerku Gabrijelu. Jarnevićeva stiže u Bistricu 22. IV. i osta do 6. VIII., no baš to dugo boravljenje nije prijalo dobrijem odnosima, što su dotada vladali između autorice „Domorodnih poviesti“ i Krizmanićeve okoline. Prijateljstvo spram gđe. Stauduar znatno je ohladnjelo, a i s drugijem je domarima često bilo zadjevicâ; ona najzad može jedva iščekati dan, kad će moći da se rastane s Bistricom. No ipak je bila vrlo dirnuta, kad se praštala sa starcem opatom: „...kod moga praštanja od opata me zateče uzganutje i suze mi se u oči rivaše; na kratkom toga radi biaše moje praštanje, i ja za njegovom rukom zahvatih; nu on mi je zabrani; ali na opetovanu moju molbu mi je dozvolji, i hoteći ju ja poljubiti, reče mi „pèrsten, pèrsten“; ja medjutime poljubih i ruku i pèrsten i posèrnih iz sobe, gdě gospj. Staud. susrětih i od nje se takodjer prostih, nu i š njome na kratkom; uzganutje mi kidaše rěč i mene bi stid na toliko slaboj biti...“

Koliko je Jarnevićeva poštovala Krizmanića, vidi se i po tome, što mu je posvetila svoje „Domorodne poviesti“[1]. Ponešto je autorica bila uvrijeđena, što joj se Krizmanić na toj pošti nije sâm zahvalio, već mu je u njegovo ime pismeno hvalu izrekla gđa. Stauduar, a slučaj je htio, da je to pismo primila baš kad je treći put (od 7. VIII. do 23. VIII. 1843.) boravila u Bistrici. „Stauduarka“ — čitamo u dnevniku — „mi je lista na 13. proš. m. [srpanj] jošt pisala, kojega sam sa poštom kroza moju seku opet na Bistricu dobila, gdie mi se u ime svog strica opata zahvaluje za moju pozornost, što je pèrvo moje književno dielo njemu posvetjeno, nu on niti jedne rieči.“ Začudo je, da se za „Domorodne poviesti“ našlo u samoj Bistrici samo 5 pretplatnika. I sâm sakupljač, Stjepan Mlinarić, priznaje, da je broj malen za „domorodnu Bistricu“, no ispričava se, da su taj nehaj skrivila dosadašnja ilirska poduzeća, koja „kako se naopako jednostrano započehu, takov i plod donosihu.“ (Pismo od 24. I. 1843.; Građa 3., str. 204.).

Od sviju je znatnijeh ljudi svoga vremena Krizmanić najtješnje bio u svezi sa samijem ocem preporoda — Ljudevitom Gajem. Da

---

Kao motto zabilježena su sa strane ova tri stiha:

Neka živi mnogo još godina
Domorodstva mili starešina,
Koga ljubi ciela domovina!

[1] Domorodne | Poviesti | Od | Dragoile Jarnevićeve. | Knjiga Pèrva. | U Karlovcu. | Tiskom k. p. tiskarne Ivana N. Prettnera. | 1843. |

se poznavao već s ocem njegovijem, ljekarnikom krapinskijem, dokazuje svjedodžba, što mu ju je izdao, da pohvali podašnu ruku njegovu prema sirotinji (Građa 6., str. XI.; „Prosvjeta" 1909., str. 490. [u članku dra. Velimira Deželića: Dr. Ljudevit Gaj]), a srdačne veze, što su ga već otprije vezale s porodicom Gajevom, postadoše još srdačnije, otkako se Ljudevit Gaj oženio njegovom sinovicom, tada 23-godišnjom Pavlinom (24. rujna 1842.).

Utjecaj je Gajev na starijega književnika bez sumnje bio znatan, i ako mu danas ne možemo više dokumentarno u trag ući. Krizmanić jest jedan od onijeh prethodnika Gajevih, koji su pripravljali preporod hrvatskoga naroda, no sudimo li ga po njegovu privatnom književnom radu, ne ćemo držati za nemoguće, da bi se i Krizmanić bio poveo za Mikloušićem i Kristijanovićem, da nije bilo njegovijeh mlađijeh prijatelja, a u prvom redu valjada Gaja sa svojijem širokijem pogledom. Krizmanić je oduvijek rodoljub, ali njegovo je rodoljublje bilo omeđeno onijem bregovima, što zatvoraju milovidnu zavalu zagorsku; on ne pozna ni historije ni starije literature svoga naroda, a štokavsko mu je narječje tuđi jezik, iz kojega istom treba prevoditi na „horvatski". Da nije bilo žarke riječi Kollárova druga, zacijelo bi se i Krizmanić odvraćao od mladijeh Ilira, kako su se od njih odvraćali Mikloušić i drugi stari „Horvati" (Šurmin, Hrvatski preporod I, 139.).

A mladi je doktor svoju dokolicu rado provodio u domu Krizmanićevu. Starac ga bijaše počastio svojijem pobratimstvom, pa je Gaj često s njime govorio o ilirskoj povijesti i po koju stranicu te povijesti napisao u Bistrici (Deželić [Prosvjeta 1909., str. 650.]). Kad Jarnevićeva prvi put dolazi u Bistricu, nalazi — kako smo sprijeda pomenuli — među gostima također Gaja. Pored prijateljstva s opatom bilo je još nešto drugo, što ga je tada vuklo u Bistricu: udvarao je Pavlini Krizmanićevoj, s kojom se bijaše upoznao već god. 1838. Veliki poslovi, što su zaokupili Gaja između god. 1838. i 1842., nijesu mu dali da pomišlja na ženidbu, no god. 1842., kadno je Jarnevićeva u Bistrici, kao da je bio načistu u tom pogledu: svaki se dan očekivalo, da će zaprositi mlađu sinovicu Krizmanićevu („Gaj je ovde u najužjem zavezu sa Pavunom, i svakdan se nadaju da se očitova, kada da se poručiti bi dao", bilježi Jarnevićeva 12. VIII. 1842. Naprotiv Deželić u pomenutom članku [Prosvjeta, str. 650.] kazuje, da je Gaj na sâm badnjak 1838. isprosio Pavlinu i s njome se zaručio). Podrug mjeseca kasnije bili su svatovi. Vjenčao ih je dakako sâm Krizmanić.

Otkako je oženjen, Gaj boravi u Bistrici, kako se čini, obično onda, kad se slave Krizmanićeva godovna. Po pismima Šulekovim, Babukićevim i Galčevim znamo, da je Gaj u gostoljubivom župničkom dvoru bistričkom bio od 23. svibnja do 26. lipnja 1843. (Građa 2., str. 274. d.; 6., str. 17.), zatijem 10. lipnja 1847. (Građa 6., str. 67. d.) i 23. lipnja 1848. (Građa 6., str. 80. i 81.). Poslovi mu nijesu dali da se preda lagodnoj dokolici, kako joj se predavao Vraz, pa i pisma, što mu ih prijatelji i poslovni drugovi pišu u Bistricu, puna su poslovnijeh stvari i pozivâ, da se vrati u Zagreb.

Gaj nije rado pisao pisma, zato i nije ni s kim vodio intimnije korespondencije. Prema tome je razumljivo, da se i s opatom malo dopisivao. U prepisci Gajevoj (Građa 6.) imadu samo dva — i to kratka — pisma pisana Gaju od ruke Krizmanićeve. Korespondenciju među rođacima obavljali su valjada ženski članovi porodice[1].

Kako je vazda živio na selu i mnogo se bavio pod vedrijem nebom, bijaše Krizmanić vrlo krepka zdravlja i doživio je visoku starost. Godine 1845. slavio je svoj osamdeseti rođendan, pa tu priliku upotrijebiše njegovi bliži rođaci, da iskažu starcu svoje poštovanje, no mnogo se veći krug okupio oko sijedoga svečara godinu dana izatoga, na dan 2. lipnja 1846., kad je Krizmanić navršio osamdesetu godinu života. Toj je slavi pribivalo gostiju izbliza i izdaleka. Stanko Vraz bijaše u čast svečaru ispjevao pjesmu, koju uglazbi Vatroslav Lisinski[2]. Da je pri ovoj svečanoj zgodi bilo dogovora i za unapređenje narodnoga pokreta, ne će — dodaje biograf — nitko posumnjati, tko je u ono vrijeme živio, pa i sad još živi. „Da ne bi onda bilo takovih sastanaka, ne bi bilo sada na čemu graditi, niti se napretkom ponositi."

Spomen-bilješku o slavi god. 1845. zapisao je sâm Krizmanić staračkom rukom i u štokavskom govoru. U predvečerje rođendana iskitiše domari hodnik župnoga dvora postavivši onamo narodni grb s polumjesecom i zvijezdom, a pored njega sliku svečarovu; na grbu bijaše svijetlijem slovima zapisana riječ „Živio", a slika svečarova, veli pomenuta bilješka, bijaše tako namještena, „da porad blizu nastavljanog zrcala ponuđaše dvostruk ugled". Kraj slike stajahu „kao nevini anđeli" starčeve „posinovke" (tako bilješka) Gabrijela i Olga, a Gabrijela (Stauduar; Vrazova „Gabrijelka"), držeći cvijet u ruci, izreče svečaru kratku čestitku, koju bijaše sastavio Eduard Fink, kapelan Krizmanićev[3]. — Svečanost god. 1846. bila je dašto kud i kamo sjajnija, jer su joj

[1] Na ovom mjestu bilježim, da se Krizmanić poznavao s još jednijem znamenitijem licem preporodnoga doba: sa Sidonijom kontesom Erdödy, prvom hrvatskom primadonom, koju je vjenčao, kad se god. 1843. u župnoj crkvi marijobističkoj udavala za Antuna pl. Rubida (Kuhač, Ilirski glazb., str. 260.).

[2] Kuhač p. d., str. 161.: „U dvorovih bielih"; spjevao Stanko Vraz; za bariton uz glasovir; u B-duru. Posvećeno „prečast. gosp. Ivanu Krizmaniću župniku i opatu M. Bistričkom na slavu godovnog dana 24. lipnja". U Zagrebu dne 10. lipnja 1846. Zanimljiv je pohvalni sud, što ga Kuhač uz tu bilješku kazuje o glazbi Lisinskoga.

[3] Ovoj je slavi pribivala i Dragojla Jarnevićeva. Ona o tom pominje u svom dnevniku: „današnji [je] dan 79^{ti} [= 80.] rodjeni od opata i svećano obdèržavan."

pribivali nesamo domari, već i drugi prijatelji Krizmanićevi. Pjesma Vrazova štampana na svili sačuvana je u ostavštini Krizmanićevoj. Ozgo ima natpis: „Na Osamdeseti Dan | Narodjenja | Prečastnoga Gospodina | Ivana Krizmanića, | Opata Presv. Trojstva Od Petrovaradina, Župnika Bistričkoga, Podjašprišta I Slavnih | Varmedjah Zagrebačke, Varaždinske I Križevačke Sud. Stola Prisědnika I. T. D. | Od Strane | Štovaocah Pobožne Starinske Krěposti | dne 2. Lipnja 1846. | — Izatoga dolazi sama pjesma, koja je također štampana u br. 23. „Danice“ (1846.), a onda preštampana najprije u „Dělima Stanka Vraza“ (III. 105.), zatijem u „Izabranim pjesmama“ (na str. 283.). U pomenutom broju „Danice“ imade uz pjesmu i bilješku o slavi Krizmanićevoj, koja glasi: „Pěsma ova poslata nam je sa slědećim dopisom: „*Na Bistrici 3. Lipnja*“. Jučer biahmo dionici redke svečanosti. Naš prečastni opat G. Ivan Krizmanić slavio je svoj 80. dan narodjenja. U oči istoga dana sgàrnulo se je iz okolice puno gostiuh, želećih obljubljenom starcu očitovati svoju radost i učestje nad ovom za njega, a i za sve nas, veselom sgodom. Dočim su mladi domorodci pod slavodobitnim oblukom pěvali napose za ovu svečanost sastavljenu pěsmicu, deklamirala je angjelu slična děvojčica [Gabrijelka?] shodnu čestitku, i svi su nazočni podirali vruće uzdahe, da nam svemogući obće štovanog svećara [sic] dugo jošte u srědini našoj uzdàrži. Istom prigodom predana mu bi slědeća krasna pěsma, koja radi svoje nutarnje ćene zaslužuje, da se světu priobći.“ Pjesma Vrazova također dokazuje, da pjesnik nakon god. 1843. nije prekinuo sve veze s Bistricom. — Još i godine 1847., kad je Krizmanić stupio u 82. gedinu života, svečano se proslavilo njegovo godovno. Prigodnica, za tu zgodu ispjevana, štampana je na posebnom letku od četiri strane u 4^0, a osim toga je preštampana u br. 27. onogodišnje „Danice“[1]. Na prvoj strani letka čitamo:

Na | Osamdeset I Pàrvi | Godovni Dan | Prečastnoga Gospodina | Ivana | Krizmanića, | Opata Presvetoga Trojstva Od Petrovaradina, Župnika Bistričkoga, Podjašprišta, | I Slavnih Županiah Zagrebačke, Varaždinske I Križevačke Stola Sudbenoga Prisiednika | itd. itd. | Od Strane | Štovaocah Pobožne Stare Krieposti, | dne 24. Lipnja 1847. | [U dnu] Tiskom kr. p. narodne tiskarnice Dr. Ljudevita Gaja u Zagrebu. |

Sama se pjesma nalazi na 3. i 4. stranici letka. Ime autorovo nije zapisano, a i od druguda ne doznajemo za nj, ali se iz pjesme same razbira, da je dobro poznavao narodnu poeziju.

U ostavini Krizmanićevoj, što se čuva u Jugoslavenskoj akademiji, ima jedno pismo ili koncept pisma od nepoznate ruke, iz kojega se razbira, da su neki prijatelji Krizmanićevi pomišljali na to, da izdadu sliku Krizmanićevu. Krizmanić bijaše u četrdesetijem godinama prošloga vijeka toliko poznata ličnost u Hrvatskoj, da se moglo očekivati, da će se primjerci slike brzo rasprodati. „Ich habe die Idee“, veli se u

[1] Između obadva otiska pjesme imade nekijeh sitnijeh razlika.

pismu, „das Bild unseres lieben guten Abten drucken zu lassen — er ist im ganzen Lande so beliebt, daß gewiß jeder seiner vielen Freunde und Verehrer nicht nur Freude darüber haben, sondern auch gewiß sich das Bild anschaffen wird..... ich bin überzeugt, daß während des Concurses in Bistriza, denn durch Hirschfeld in Agram wir nicht nur 100 sondern auch 200 Stk verkaufen werden.....“ Pomen imena Hirschfeldova dokazuje, da je pismo pisano svakojako poslije god 1835., jer je knjižara Milana Hirschfelda utemeljena istom negdje oko god. 1835. (Mirko Breyer, Der kroatische Buchhandel, Leipzig 1910., str. 1. [p. o. iz „Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel“]. Ima u ostavini Krizmanićevoj i jedna slika njegova, crtež, s potpisom „Stauduar“; je li taj crtež u kakvoj svezi s onijem pismom, nijesam mogao doznati[1].

Zimi, što je slijedila iza njegove slave, Krizmanić je obolio i vrlo odnemogao, te je svako službovanje morao napustiti, no ipak je duševno ostao bodar toliko, da je velike događaje, koji su se malo zatijem — godine 1848. i 1849. — odigravali na pozornici svjetske historije, iz zakutka svoga pratio živijem zanimanjem. Što više on je sâm god. 1848., prvi put u svome vijeku, zaigrao znatniju ulogu u javnom životu. Bilo je to, kad je predsjedao mnogo spominjanoj koroni svećenstva stubičkoga, što se one godine obdržavala u Mariji Bistrici, i na kojoj su predložene i prihvaćene neke reforme svećeničkoga staleža, poimence dokinuće beženstva i nošenja reverende. Zna se, da su ovi zaključci pobudili veliku buru u redovima svećenstva. Zamjeralo se Krizmaniću, da je kao starac od 82 godine — „koi bi, kao pred smèrt, već ozbiljno misliti morao, kako da ne „*s duhom vrčmena*“, veće s Kristom prihodećim sudcem „*u suglasje i priateljstvo*“ stupi“ — potpisao zaključke, koji će potkopati ugled katoličkoga svećenstva, pa se također držalo, da je dobrotom svojom bio zaveden da podupre imenom svojijem preduzeće, koje bi inače, kao preduzeće duhova nezrelijeh i neodgovornijeh, već u zarotku svome ostalo jalovo i bezuspješno. „Da pako skupština“, čitamo u jednom spisu, kojijem se oštro osuđuje akcija stubičkoga svećenstva (i onaj prijašnji je citat izvađen odavde). „jim dobro uredjena bude, predsědnika si odabraše opata bistričkoga Ivana Krizmanića, osamdeset godinah

[1] Uljena slika Krizmanićeva, što se čuva u narodnom muzeju, potječe od istoga slikara, koji je slikao Vraza, a to je bio Slovenac Stroy, kojega je Vraz god. 1841. doveo u Hrvatsku („Savremenik“ 1910., str. 536. u bilješci „Vrazov portret i njegov slikar“; Drechsler, Stanko Vraz, str. 182.).

stara [točno: 82 godine], štono se je već podobro nad grob nadněo, hvaljena inače radi obširnosti znanja, radi uma izobraženosti, koga starost zlorabeći odměnostju [= otmjenošću] se njegovom poslužiše.“ A ne zaosta ni pedepsa za taj postupak Krizmanićev. On pade u nemilost kod nadbiskupa Haulika[1], pripovijeda Stauduar, koji, da mu napravi neprilika, izašalje kanonika Ledinskoga u Bistricu, da pregleda račune bistričke župe, što već više godina nijesu bili podneseni, — no, završuje životopisac, „budi na hvalu izaslaniku rečeno, da starcu nikakovo poniženje nanešeno nije“. Sa svijem tijem nemilost vrhovnoga duhovnog poglavara njegova kosnula se duboko Krizmanića. Kad se svršilo ono pregledanje, sam je kazivao, da je sada postao nemogućan i da mu se maknuti; samo da će još naći valjana nasljednika, koji će sve, što treba, urediti. I nađe ga, veli Stauduar, u osobi Mirka Tumpića. A sam Krizmanić odluči, da će ostatak života provesti u Omilju, na posjedu Vjekoslava Stauduara.

O onoj skupštini svećenstva stubičkoga i o čitavom tom pokretu nopće izađoše, pored novinskijeh članaka[2], ove brošure:

1. Zapisnik skupštine, koju je dèržalo Svetjenstvo Stubičkoga okružja u poslu vrèmenu shodnih proměnah discipline cerkvene i t. d. (Natpis navodim po citatu.)

2. Protres načelah i točkah što ih skupština svetjenstva okružja stubičkoga u poslu vrèmenu shodnih proměnah cèrkvene discipline predloži, na svètlo dan od někojih biskupie zagrebačke svejenikah [sic] u Zagrebu. Tiskom Franje Župana, u Zagrebu 1848. — (Iz ovoga su spisa izvađeni gore kazani citati.) Istovetna je s ovijem spisom latinska brošura:

3. Epicrisis eorum, quae ad reformandam disciplinam ecclesiasticam districtus Stubicensis sacerdotum congregatio die 25. maji 1848 servata proposuit, adornata a quibusdam dioecesis Zagrabiensis sacerdotibus. Zagrabiae. Typis Nation. Typographiae Dris. Ljud. Gaj.

4. O poboljšanju ćudorednosti svećenstva od Pavla Stoósa, podjašprišta i župnika pokupskoga. U Zagrebu. Tiskom narodne tiskarnice dra.

[1] God. 1845. bijaše nadbiskup Krizmanića lično pohodio u Bistrici. Bilo to baš na historički dan: 29. VII. O tom pohodu ima bilješka u dnevniku Jarnevićeve. Pohod bijaše kratak. Nadbiskup bavio se na jednom svom obližnjem imanju, pa je došao u Bistricu da je vidi, jer je još nije poznavao.

[2] Našao sam dva: prvi u „Novinama dalm. hèrv. slavonskim“ god. 1848. u broju od 25. travnja, potpisan: Jedan iz kola mladih svetjenikah — potječe od reformatorâ; drugi, koji s ovijem polemizira, anonimni, u „Agramer Zeitung“ od iste godine, u broju od 9. svibnja.

Ljudevita Gaja. 1848. (Na koncu piše: „Dalje će sliedit kasnije"). Kao utuk na tu knjigu izašoše:

5. Beleuchtung der Schrift. „O Poboljšanju Čudorednosti [sic] Svetjenstva". Od Pavla Stoósa, Podjašprišta i Župnika Pokupskoga. U Zagrebu 1848. d. j. Von der Verbeſſerung der Sittlichkeit, der Geiſtlichkeit. (Aufhebung des Kirchlichen Cölibat) von einem Prieſter. Agram 1848, gedruckt bei Franz Suppan, k. k priv. Buchdrucker und Buchhändler.

6. Ein Geſpräch zwiſchen zwei Freunden, einem Laien und einem Prieſter, in Agram. Vom 27. Februar 1849. Betreffend zwei Gegenſtände der jüngſten Zeitungsberichte: I. den Todtengottesdienſt für den Woiwoden Schuplikaz; II. die Angelegenheiten des Herrn Stoos. (Cölibat.) Agram Schnellpreſſendruck von Franz Suppan. 1849.

Moglo bi biti, da je autor „Protresa" samo zato Krizmanića prikazao kao zavedena starca, što ga je htio poštedjeti, a da je i sâm *bio uvjeren*, kako smo danas *mi uvjereni*, da je Krizmanić — *dajbudi* od česti — slijedio glas unutrašnjega nagnuća, kad se prihvatio predsjedništva one skupštine i supotpisao zaključke njezine. On je dapače pristao i na to, da bude u neku ruku izvršilac onijeh zaključaka, jer je bilo određeno, da se svaki svećenik, koji pristane na zaključke, ima prijaviti opatu bističkome „kao kakvomu vanjskome u poslu reformatie vikaru" (velut quemdam foraneum in negotio reformationis Vicarium. — Protres i Epicrisis). Ne valja zaboraviti, da Krizmanićeva mladost pada u doba jozefinizma, pa da je on liberalnijem načelima, što ih je usisao u ono vrijeme, ostao sklon do svoga vijeka. Krizmanićeva priroda naginjaše na slobodoumlje, a u tome ga nagnuću podupiraše primjer njegova štitnika biskupa Vrhovca, saobraćaj sa zagorskijem plemstvom, koje je bilo zadojeno idejama francuskijeh slobodnijeh mislilaca, a ponešto zacijelo i vlastita lektira. O tom slobodoumlju, pa uopće o tolerantnoj ćudi Krizmanićevoj, koja je gotovo prelazila u indiferentizam, imademo više, i ako ne izravnijeh, potvrda. Dragojla Jarnevićeva na pr. u svom dnevniku pripovijeda, da je god. 1845. neki lutoranski pastor imenom Gerber, rodom Saksonac, dužo vremena (2—3 mjeseca) proveo u župnom dvoru bističkom, i bio tamo osobito čašćen i poštovan. On da je bio čovjek „vele izobražen . . . i mnogostručno učen", no karaktera, čini se, bojovna i nasrtljiva, kako ga obično nalazimo u agitatorâ, pa da je odista jedan dio okoline opatove naskroz prožeo protestantskijem duhom. Ovo je bio također jedan od razlogâ, da je Jarnevićevoj, ženi iskrenog vjerskog osjećanja, boravljenje u Bistrici postalo nepoćudno, premda je inače onaj kraj vrlo voljela. O samom opatu Jarnevićeva ne pominje ništa, no nema sumnje, da je i on morao vidjeti ono, što je vidjela njegova gošća, pa ipak nije tome na put stao. — Karakteristično je dalje, što o Krizmaniću pominje Srezněvski, kad je ono 20.—22. marta 1841. pisao majci o svojem dočeku u Bistrici: „Быстрица знаменита тѣмъ, что сюда стекаются молельщики со всѣхъ Австрійско-Славянскихъ земель, и Римской, и Греческой вѣры, и абóатъ, хоть и самъ католикъ, но еще болѣе христіанинъ,

и глядитъ на различіе между католицизмомъ и православіемъ, какъ на мелочь (= malenkost, sitnicu), желая отъ души соединенія ихъ вольнаго, безъ всякихъ папъ". (Живая старина 1893., I., str. 34.). „Za to", veli s pravom Šurmin („Iz Gajevih vremena" u Vjesniku zemaljskog arkiva VI., 176. d.), „ako je S. o njemu mogao ono javiti svojoj materi, nesumnjivo je, da je ta misao bila raširena i kod drugoga svećenstva, bar u okolini bistričkoga opata". Godine 1835. — dakle kad je Krizmanića bilo gotovo 70 godina — izide djelo njemačkoga teologa Davida Friedricha Straussa „Život Isusov, kritički prikazan" (das Leben Jesu, kritisch bearbeitet), koje pobudi buru ogorčenja u redovima pravovjernoga katoličkoga svećenstva; odjek te bure dopre i do Marije Bistrice, no autor ozloglašenoga djela, umjesto ogorčenja, našao je, rekao bih, što više simpatije u župnom dvoru bistričkom. Nema ni za to izravnijeh dokaza, no može se suditi tako po nekijem izjavama Krizmanićevih prijatelja, kad u pismima pominju ime Straussovo u svezi s imenom Krizmanićevijem. Na pr. u pismu Rakovčevu od 5. IV. 1839., upravljeno Vrazu u Bistricu, prvi poziva potonjega da mu piše, „je li opat za pozvanje ili proti pozvanju dra. Straussa u Curih?" Radilo se naime o tome, da Strauss postane profesor dogmatike i crkvene povijesti u sveučilištu curiškom. Da je pak Rakovac Straussa pomenuo, dolazi otuda, što ga je dan prvo (4. IV.) Vraz pozvao, da pošalje Krizmaniću jedan članak Straussov. „„Pošlji s ovim slobodnjakom onaj svezak od Freihafena, u kojem je Straussov glasovit sastavak „Über das Wesentliche und Unwesentliche im Kristenthume". Prečastni g. opat, koj tebe pozdravlja, veoma gine za timi rěćmi. Ne uztegni se, poslati mu jih."" A taj članak u „Freihafenu" mora da je bio osobito oštra i katoličkom mišljenju protivna sadržaja, jer Rakovac, šaljući drugi dan knjigu u Bistricu, piše Vrazu: „„Predaj g. prevrednomu Opatu ... zaprošenu knjigu „Freihafen". Kaži mu, da sam ja već na njega mislio. Ti mi možeš *ta krivověrstva*[1] na ledjih tvojih natrag donĕti, meni se čini, da se s njimi nećeš putem posvaditi. *Tebe, to znam, neće pokvariti*[1]. Samo pazi, da ih neizgubiš, jerbo je jedini izgled u Zagrebu"". (Građa 3., str. 270., 271. i 272.)

Još jedan dokaz liberalizma Krizmanićeva iznio sam već pišući o njegovu prijevodu Miltonova „Izgubljenoga raja" (Nastavni Vjesnik X., str. 427.). Milton je bio protestant i žestok protivnik katoličtva, pa je mržnji svojoj često davao oduška i u svom velikom epu. Drugi, naročito katolički prevodioci, kad dolaze do takovijeh mjesta, ili ih ublažuju ili naprosto izostavljaju, no Krizmanić ih riječ po riječ prevodi[2], a ovo je stim karakterističnije po hrvatskog prevodioca, što je imao pred sobom francuski prijevod abbéa Delillea, u kojem su sva zazorna mjesta izostavljena. Ponešto ga je doduše na takav postupak ponukala prevodilačka zdušnost — tâ on sâm kori Delillea, što je u prevođenju suviše slobodan („Delille ... z-szvojem prenashanyem dobroga

[1] Istaknuto od mene.

[2] Takova su mjesta na pr. III., 474.—9., pa 486. d.; IV., 748.—9.; V., 433.—6.

Miltona zkoro vszega je prevernul“) — no da su mu onaki ispadi smetali kao što su smetali francuskom prevodiocu, on bi ih valjada pored sve svoje zdušnosti također bio izostavio.

Što biograf pominje o pregledanju računâ marijobističkih kao o posljedici Krizmanićeva upletanja u zaključke korone stubičke, moguće bi bilo, da ono upletanje nije baš jedini razlog pregledbe tačunâ. Krizmanić bijaše, čini se, u mlađim godinama štediša, pa je skupio nešto imutka, koji mu se još uvećao, otkad je polučio unosnu župu bistričku, no on je ipak sve, što je stekao, i potrošio, te je najposlije pod stare dane zapao u dugove. Ponešto ga je stajala novaca njegova rodbina, koju je odgojio u svojoj kući, no još više je trošio na narodne svrhe, a ponajviše se njegovijeh „mnogobrojnijeh škuda i starijeh cvancika“ (kako sam čuo privatnijem putem) rastopilo na „lukulskijem stolovima“ (Vraz), ka kojima je dobroćudni i gostoljubivi starac pozivao znance i prijatelje svoje. Dugovi su tako narasli, da ih Krizmanić, pored svega silnoga dohotka svoga, nije mogao namiriti, već je bio prinuđen upravu župe predati Mirku Tumpiću, bivšem kapelanu, kojemu je pošlo za rukom isplatiti dugove starčeve.

Ratne događaje u Madžarskoj god. 1848. i 1849. zacijelo je Krizmanić, koji je i pod visoku starost bio duha vedra i okretna, pratio živijem zanimanjem, stim više, što je vojsci Jelačićevoj pribivao i njegov bivši kapelan Eduardo Fink kao vojni kapelan 2. banske pukovnije. Fink bijaše sin Nijemca Franje Finka, koji se doselio u Zagreb i odgojio, kako veli Standuar, „poštenjaka sina“ i valjana hrvatskoga otadžbenika[1]. Mladoga je Eduarda Krizmanić vrlo volio, a mora da mu je također mnogo dobra učinio, jer mu i otac i sin u svojijem pismima vazda izriču *najveću zahvalnost*. U ostavštini Krizmanićevoj sačuvana su četiri pisma, što ih je Fink s ratišta pisao u Bistricu, jedno (prvo) upravljeno na Vjekoslava Standuara, ostala tri na Krizmanića. Prvo je pisano u Beču, datirano 5. XII. 1848., te u njem pisac javlja naslovniku najnovije političke vijesti. Podjedno čestita Bističanima novu godinu. Vrijedno je čuti, kojijem dubokijem poštovanjem pisac pominje svoga župnika. „Ako nebi imao više prie sveršetka ove godine pisati čestitujem Vam svima osobito Prečastnom i Prevrèdnome Opatu Oteu i Pokrovitelju mome dok i koja žilica tekla dok mi pamet pamtila bude njegova Uspomena duboko u grudih mojih sahranjena ostat će; nemogu ti izraziti ono strahopočitanje, ono pobožno čuvstvo, koje me obuzima, kada njegovo meni sveto bitje spominjem Previšnji ga mnogo

[1] Fink bijaše osobit ljubitelj glazbe. Pomenuli smo, da mu je Lisinski posvetio jednu pjesmu (ispor. str. 20.). Još kao klerik osnovao je Fink god. 1839. zajedno s Mijom Hajkom, Gašparićem, Königom i dr. glazbeno udruženje pod imenom „Narodno ilirsko skladnoglasja društvo“ (Kuhač, Ilirski glazb., str. 161. i 169.). Kad su iste godine klerici Gaju posvetili jedan glazbotvor (četveropjev) „nepoznatog autora“ (ispor. „Prosvjeta“ 1909., str. 719.), potpisan je među posvetiteljima i Eduardo Fink kao bogoslov II. godine.

jošte vrěmena poživi nam i rodu na radost i slavu, on je biser s[veće]ničtva —". Ostala tri pisma, namijenjena samom Krizmaniću, pisana su: prvo iz Pakfurta (12. XII. 1848.), drugo iz Đura (29. XII. 1848.), treće iz Pešte (16. I. 1849.). Hartija posljednjega pisma iskićena je sličicama gradova Budima i Pešte. Fink javlja Krizmaniću okretnijem jezikom i slogom svoje ratne zgode i nezgode. Vojna mu nije osobito prijala. „... krasna izgleda i budućnosti bas [!] neima nikakve ak' me tane nepriatelsko promaši, može me Cholera koja po Budimu i Pešti běsni udaviti nu neće grom u koprivu to mi je sva utieha, Bože daj mi Vi Prečastni Gospodine i Oče Vaš světi blagoslov poděliti možete da zdravi i čestiti sveršetak znamenitih i važnih za sve narode i cělo čověčanstvo prizorah i dogodjajah preživite..." (pisano noći prijelaza u Madžarsku, 12. XII. 1848.). Najopsežnije je posljednje pismo, jer se tu vrlo živahno crtaju najznatnije ratne zgode, što ih je pisac doonda doživio. Potkraj moli pisac Krizmanića, da se zauzme za nj kod grofa Janka Draškovića, da bi dobio župu hrašćinsku. Teško mu je doduše, što ga mora napastovati molbama, ali ne zna na koga bi se drugoga obratio, kad „većjega od Vas Dobročinitelja neimam". — Ovijem se pismom prekida dopisivanje, dajbudi daljnih pisama nema.

Dana 13. lipnja 1849. oprosti se Krizmanić zauvijek sa svojom župom, u kojoj je proveo trideset i jednu godinu života. Rado vjerujemo njegovu biografu, kad nam opisuje, kako se starac teškijem srcem dijelio od svoje mile Bistrice. Digao se u tri sata izjutra da se spremi za putovanje, no kako je imao proći kraj crkve, zamoli, da mu se ona još jedamput otvori, pa kad mu molbu uslišaše, pristupi krepkijem korakom do pred oltar i kip bl. Dj. Marije, kleknu i skrušeno se pomoli. Nato sjede u kola i zaputi u Omilje, kamo stiže oko deset sati prije podne i odmah — ta bile su mu 83 godine! — leže u krevet, da se odmori. Oko četiri sata poslije podne probudi se i okrijepi jelom.

Omilje označeno je u prije pomenutom „Repertoriju" kao „pojedina kuća", u kojoj je smještena pučka škola upravne općine Moravče (u kotaru Sv. Ivan Zelina, županija zagrebačka). — Kako je Omilje izgledalo u doba Krizmanićevo, doznajemo iz pisma Sreznjevskoga, što ga je pisao majci 20. marta 1841., kad je kao gost Standuarov bo ravio na njegovu imanju (Ж. С., I., 33.): „Помѣщичій домикъ на полугорѣ, за нимъ и кругомъ горы, подъ нимъ долина; всюду вокругъ виноградники, и тамъ и здѣсь разсѣяны сельскіе домики. Домикъ небольшой, но мило уютной; въ нижнемъ ярусѣ столовая, кабинетъ хозяина, кухня, чуланы; въ верхнемъ — небольшая гостинная, двѣ большихъ спальни по бокамъ и дѣвичья; въ сторонѣ отъ домика хозяйственныя пристройки. Прислуга большею частію мужеская". (Isti opis

nabodimo u prije pomenutom članku u časopisu č. m. 1841. [str. 231.]: „Panský domek na polohořj, za njm i okolo hory, pod njm dolina, w sadě okolo winohradu onde i onde rozptýlené selské chalupy“ i t. d.).

U Omilju osta Krizmanić do svoje smrti. Porodica Stauduarova radila je sve, da starcu učini ugodnim boravljenje u njihovoj sredini. Starija sinovka mu Dragojla, odvajkada njegova ljubimica, njegovala ga je nježnom brigom, a u tom ju je poslu revno pomagala starica mati Stauduarova. Vjekoslava Stauduara držala je služba izvan kuće, no on se često svraćao u Omilje da pohodi starca, a pohađali su ga i neki njegovi stari prijatelji, tako da je Krizmanić nerijetko imao društvance oko sebe, s kojijem je mogao raspredati govor o starijem uspomenama svojijem i o novijem prilikama, što su se javile u Hrvatskoj. Isprva je još i sam kadšto putovao po okolici i zalazio u društva. Odmah nakon svoga odlaska iz Bistrice, u kolovozu 1849., boravio je u Krapini i tu se upoznao s patrijarom Josifom Rajačićem. „Путујући у Виену“, piše Rajačić Gaju 4./16. kolovoza 1849. (Građa 6., str. 160.—161.), „ноћио сам ноћас у Крапини, у Вашем родном мјесту, гди сам срећу имао Вашега брата и старца Кризманића и другу крапинску Господу видјети и познати. Овде сам разумио, да је наш добри старац Аббат Кризманић своју Бистрицу оставио и у мир, ах! блажени мир, сишао. Ја му тај корак завидим, јер сам од лани жалостним изкуством спознао, каково је непроцењено благо мир, тко га само имати и уживати може.“

Godine 1852. u mjesecu ožujku, na sâm dan Blagovijesti, oboli od ponovne navale stare svoje bolesti (krvotoka) i morade leći u krevet; tri mjeseca kasnije, na 22. lipnja, ispusti dušu[1]). Vijest o njegovoj smrti brzo se raširi na sve strane, pa tko je od znanaca mogao, pohiti da mu iskaže posljednju počast. Pokopaše ga baš na imendan njegov (24. lipnja). Pored rođaka i znanaca pribivahu pogrebu njegovu još i ovi župnici: Pogledić zagrebački, O. Luka Celinić cerski, Adolfo Horvat oborovečki, Pavao Stoós pokupski, Vid Matković prozorski, Josip Kovačić sesvetski — pa poslije zadušnicâ u dogovoru s domaćijem župnikom moravečkim Gustavom Barabašem — da iskažu pokojniku osobito poštovanje — oni podigoše lijes s mrtvijem tijelom na svoja ramena, ponesoše do

[1] Stauduar ističe, da se Krizmanić rodio, da je umr'o i bio pokopan u mjesecu lipnju, a i inače da su se najvažniji događaji njegova života dešavali u tome mjesecu.

groblja i sami položiše u grob, koji se nalazi u gornjem dijelu groblja na južnoj strani[1]. Na grob postaviše najbliži rođaci njegovi spomenik[2] s ovijem natpisom:

Ivan Krizmanić opat, podjašprišt i župnik
Bistrički posliednje tri go
dine svoga svima kriepos
tima slavnog života me
dju svojima u Omilju za
ključivši preminuo je u
87. godini starosti na sam
imendan svoj g. 1852. ovdie
sahranjen počiva[3].

* * *

Krizmanić je najveći dio svoga života proveo u svojoj domovini, i to baš u svom rodnom kraju, u ubavom Zagorju. Osim što je ono kao đak izbivao, zatijem što je neko vrijeme bio prefekt u peštanskom sjemeništu pa što je, bivši u Začretju, polazio u Rogatac, Krizmanić je, koliko znamo, samo dvaput dalje putovao: jednom u Beč i Dresden, drugi put u Štajersku. O obadva ova puta, kao i o putovanju u Peštu, napisao je Krizmanić njemačkijem jezikom putopise, koji su se sačuvali u njegovoj ostavštini. Sastavljeni su u obliku dnevnika, a imadu ove natpise:

1. Pesther Reise über Wienn 1789.
2. Dresdner Reise 1795.
3. Ein flüchtiger Zug aus dem Windischbüchl von Maria Schnee in der Wölling ins Raab-Thal am 17. Juny 1811.

Prvi i treći putopis pisani su ozbiljno i stvarno; drugi se znatno od njih razlikuje, jer obiluje prijatnom šalom, a i forma mu je više feljtonska. Pored toga, što i ti putopisi služe da nam osvijetle i ob-

[1] Biograf krivo veli, da se grob nalazi pod samijem križem.

[2] Spomenik je nagrobna položita ploča, koja je međutijem već i pukla, pa se bojati, da će je zub vremena malo pomalo sasvijem istrošiti.

[3] Natpis i ostale podatke o grobu Krizmanićevu imam da zahvalim vele časnom gosp. I. Šanteku, župniku u Moravču. Točan prijepis natpisa donosi i Stauduar, samo što nije složen u retke prema originalu. — Grob Krizmanićev opisan je kićenijem slogom u pomenutom već članku „Zaboravljen grob", u kojemu spisateljica Hortense s pravom ističe, da bi kosti rodoljubivoga Ilirca trebalo prenijeti u zajednički mauzolej preporoditelja na Mirogoju.

jasne značaj njihova pisca, imade u njima i inače štošta zanimljivo, pa je stoga vrijedno, da ih pomalo izbliže ogledamo. Prvi putopis, kako je pomenuto, opisuje putovanje mladoga Krizmanića u Peštu, gdje je imao da nastupi čast prefekta u seminaru. Krizmanić je krenuo iz Zagreba 19. rujna 1789. u pet sati poslije podne u društvu prefekta biskupskijeh dobara Franje Petrovića. Suputnik mu nije bio po ćudi. Marljivo je molio krunicu, no Krizmanića je uvelike smetalo, što je „seinen Rosenkranz mit dem ewigen Vrag te je vzel immer unterbrach — und dann mit einer viel schlimmeren Verwünschung wieder anfieng". Iste večeri dođoše u Bedenicu, na imanje Petrovićevo, gdje su prenoćili; drugoga dana proslijediše put do Kresovicâ, no to drugo noćište bijaše vrlo neugodno. U Varaždin stigoše 21.; tu se Krizmanić sastao s biskupom Vrhovcem i pohodio neke znance, među kojima pominje: predstojnicu samostana (Äbtissin), profesora Valusyja i direktora (gimnazije) Paszthoryja. Ručao je „bei der Vojkovichin". Iz Varaždina krenuše na put u troja kola: u prvima sjeđaše on s biskupom i Kulmerom, u drugima gđa. Kulmer („Kulmerin") i Petar Sermage, u trećima Petrović i „Kammerdiener" Marko. Njihove daljne postaje do Beča bile su: Lendva (21. IX.), Körmönd (22. IX.; kod kneza Batthyana), Steinamanger, Günz, Nebersdorf (kod grofa Niczkoga, gdje su proveli dva dana [od 23. do 25. IX.]), Zinkendorf (27. IX.; kod Eszterházyja), Oedenburg (28. IX.). U Beč su stigli 28. rujna i ostali do 18. listopada. Odsjeli su u jednoj gostionici „auf der Freyung". — Sad nas putopisac upoznaje s nekijem znamenitostima Beča, a s osobitom točnošću i očiglednijem zanimanjem opisuje bašče pojedinijeh velikaša[1]. Već na putovanju zanimao ga vanredno perivoj Batthyana u Körmöndu, pa je njegovu opisu posvetio nekoliko stranica putopisa; u Beču pak opisuje vrtove: grofa Pálffyja, kneza Auersperga i generala Lascyja, Schönbrunn, pa Kobenzlovu bašču na Kahlenbergu. Onijeh je dana bilo vrlo bučno u Beču, jer su dolazili prvi glasovi o pobjedi generala Koburga nad Turcima i o predaji Beograda; grad je bio osvijetljen, služili se svečani Tedeumi, no veselje je Bečana, veli Krizmanić, kadšto i prevršivalo pravu mjeru. U kazalištu je bio dva puta: 11. i 17. listopada; prvi je put bio vrlo nezadovoljan, ali ne pominje, koji je to komad vidio[2]:

[1] Krizmanić je, čini se, bio velik ljubitelj umjetnoga vrtarstva, naročito vrtarstva francuskoga stila, koje je karakteristična osobina „Roccocco"-dobi. Treba samo čitati, s kakovijem on osobitijem užitkom opisuje sve one čudne igrarije, kojima su onda običavali nagrđivati prirodnu krasotu vrtova. Da se i sâm bavio vrtarstvom, rekao bih da unekoliko dokazuje i diploma, koju mu je izdalo bavarsko vrtarsko društvo (Gartenbau-Gesellschaft in Bayern) imenovavši „den wegen ausgezeichneter Verdienste um die Beförderung der Kultur, Literatur und Humanität allgemein hochgefeierten Hochwürdigen Herrn Joh. v. Krizmanich" svojijem pravijem članom (11. listopada 1831.).

[2] „Mir soll wenigstens das Bild — mit welchem ich mich den Tag zur Ruhe begab — immer tief in meinem Gedächtnisse vergraben bleiben — ich bin der sichersten Hoffnung, dass ich nie ohne die

drugi je put gledao komad „die Mündel“, koji mu se vrlo sviđao[1]. Iz Beča krenuo je 18. i stigao najzad u Peštu preko „Pispöka“, Požuna, Đura i Vörösvára, 22. listopada; ovaj dio putovanja opisan je nakratko.

---

heilsamsten Wirkungen daran gedenken werde — obwohlen ich es mit dem grössten Widerwillen immer thun muss.“ Krizmanić ne pominje ni to, u kojem je kazalištu one večeri bio, no vjerojatno je, da je bio u dvorskom kazalištu (kais. kön. National-Hoftheater). Dobrotom arhivara u c. kr. Burgtheatru u Beču, gosp. Weltnera, doznao sam, da se 11. listopada 1789. u tom kazalištu davala pjevoigra (Singspiel) talijanskoga umjetnika Dominika Cimarose pod naslovom: I due supposti conti (die zwei vermeinten Grafen). O sadržaju te pjevoigre nijesam uza svu potragu ništa mogao naći, ća i ime libretista nije mi poznato. Prof. Lozovina u Spljetu (na kojega sam se obratio u tom pitanju) nagovještа, da je libretto mogao napisati Lorenzo da Ponte, koji je po smrti Metastasijevoj (1782.) postao dvorski pjesnik u Beču, a pisac je također librettа za Mozartove opere „Don Giovanni“ i „Le nozze di Figaro“. „I due supposti conti“ bez sumnje je bio komad komično šaljiva sadržaja, jer se melodram poslije Metastasia izvrgao u farsu-operettu, gdje glavnu važnost ima glazba. Ako je dakle Krizmanić one večeri odista vidio Cimarosinu pjevoigru i ako je baš ona pobudila njegovo nezadovoljstvo, bit će da ga je ozlovoljio lakrdijaški ton njegova libretta. Po onome, što inače pominje o kazalištu, razbira se, da je Krizmanić volio ozbiljnu dramu sa strogo etičkom tendencijom, i da je uopće volio kazalište. Kad je na pr. pošavši iz Beča proslijedio put do Pešte te uveče stigao u Požun, odmah je otišao u kazalište, premda je tek mogao da dospije na posljednji čin. O tome, što je vidio, sudi vrlo oštro: glumci ne valjaju, općinstvo nema ukusa.

[1] „ . . . und verliess es (kazalište) mit einer solchen Stimmung des Herzens, die jener vom 11. Oct. gerade entgegengesetzt ist.“ — „Die Mündel“ je igrokaz u pet činova od A. W. Ifflanda, štampan prvi put u Berlinu 1785. Preda mnom je bečko izdanje od god. 1787. Sadržaj je igrokazu ovaj: Bogati i pošteni trgovac Drave skrbnik je dvaju mladića, Filipa i Ludvika Brooka, i upravlja njihovijem imetkom. Njegov je ljuti protivnik kancelar Flessel, čovjek bez karaktera, koji se previjanošću dočepao svoga visokoga mjesta i grdnijem prijevarama stekao velik imutak. Znajući, da bi ga Drave, koji pozna njegove rđave poslove, mogao upropastiti, nastoji da ga se riješi i ne žaca se pri tome nikojega sredstva. Ludvika Brooka predobio je na svoju stranu i namamio ga, da se zaruči njegovom kćeri, premda Ludvik zapravo ljubi Augustu, kćer Dravovu; pored toga nagovori ga, da podigne tužbu protiv svoga skrbnika, jer je baštinu njegovu uložio u posao trgovca Rosea, koji je propao. Draveu zaplijene sav imutak, ženu i kćer njegovu gone iz kuće, a njega samoga bacaju u tamnicu. Iz te bijede njihove spasava ih stariji brat Ludvikov, plemeniti Filip. Njemu polazi za rukom da sruši kancelara, nakon čega se Ludvik — zastiđen, što se od lukavoga Flessela dao upotrijebiti za slijepo oruđe — izmiruje sa svojijem skrbnikom i njegovom porodicom.

Najzanimljiviji je opis putovanja u Dresden — zanimljiv i po sadržaju i po obliku pa po tome, što iz njega prema subjektivnom načinu prikazivanja vesela ćud pišćeva jasno izbija na površinu. Tu istom vidimo, da Krizmanić, koji je inače u književnom radu svom ozbiljan, umije biti i vrlo široke volje, pun šalâ i doskočicâ, koje znadu biti i vrlo obijesne. Krizmanić je putovao u Dresden u društvu grofa Vojkffyja. Sačuvani putopis nije originalni dnevnik putnikov, nego je naknadno sastavljen[1], pa zato i veli ispod natpisa: „Vorgefundene Ueberbleibsel der in Geselschaft [sic] des Herrn Grafen Franz Vojkffy 1795 nach Dresden gemachten Reise, nach den darüber erstatteten Berichten". Putovanje je vodilo preko Varaždina i Körmönda do Beča. Putnica Krizmanićeva glasila je samo do Beča, pa da nije bilo, veli pisac, „biskupa Alagovića", morao bi u Beču prekinuti putovanje. — Ovo je naočigled „lapsus calami": ima biti „biskupa Vrhovca". Put do Beča opisan je nakratko; putnici su se zaustavili samo u malo mjesta. U Varaždinu pohodiše dvorsku savjetnicu (Hofräthin) Vojkovich (valjada ona „Vojkovichin" od god. 1789.), rođ. Skerlecz, koju nađoše zaposlenu pri preslici. U Beču bijaše boravljenje njihovo nešto duže, jer je Krizmanić imao tu da obavi i neke, čini se, službene poslove. Dalje od Beča bilježi pisac savjesno svaku poštansku stanicu (Hollabrunn, Schöngraben [gdje su im se prelomila kola] i t. d.). Kod opisa Njemačkog Broda prilijepljena je sličica olovkom nacrtana prikazujući žensko lice; straga je natpis: „Die Deutschbroder-Wirthin am 4. [Hornung] 1795. Auf der Dresdner-Reise". Sličica potječe od grofa Vojkffyja[2]. Iza Liegniza prolaze kroz selo Ekruhov, „welches aber so arm, und klein ist, dass es unwillkürlich an die armseligen Zagorianer Hütten erinnert". U Planjanu opisuje humoristički crkvu, koja izgleda kao da se rastala od tornja, a u Češkom Brodu pak, veli, ima toranj, koji hoće da izraste iz crkve. Ovaj kraj pripada već knezovima Lichtenstein (sic). Opseg njihova posjeda zacijelo nije manji „als die Festetichische Insel Muraköz". „In der Ferne", nastavlja pisac, „sieht man ... Eins der prächtigsten Lichtensteinischen Schlösser, das aber so einen vollmauligen böhmischen Namen führt, das [dass] ich ihn nicht merken konnte". Za Prag bijaše čuo da nema lijepijeh žena, a o tome se uvjerio već u Biehovitzu, jer postmajstorica u tome mjestu slovi kao ljepotica, a uistinu je vrlo ružna. I jednu staru znanicu grofovu nađoše u Pragu — „Toni Nesslinger" — koja „trug zwar noch unläugbare Spuren der regelmässigsten Gesichtszüge, sie war auch einst gewiss recht schön — ali tho je vech davno bilo". Uostalom je Prag „[eine] unermessliche Steinmassa", pa veličinom nimalo ne zaostaje za Bečom skupa s njegovijem predgrađima. U Pragu ostadoše do 12. veljače.

[1] „Das vom Anbeginn der Reise geführte, und nach und nach eingesendete Tagebuch ist leider nicht vorgefunden worden".

[2] „Nur schade", veli pisac, „dass die gefirnisste Glasur ihrer (t. j. krčmarice) aufgeblasenen Wangen mit Bleystift sich nicht geben liess, und der erste Entstehungspunct einer Nase, der im Original, gleichwie nur eine Rossfliege da sitzt, in der Copie noch immer zu gross ist".

Bili su i u Narodnom pozorištu (Nationaltheater) i vidjeli „Die Tochter der Natur“[1]. Od građevina praških osobito im se sviđao prekrasni most preko Vltave. Dok su boravili u Pragu, primi Krizmanić pismo od kuće, „worinn das lustige Krapiner Mährchen steht, Graf Vojkffy und sein Pfarrer sässen samt dem Agramer Bischofe fest im Arreste zu Wienn“[2]. Iz Praga krenuli su putnici preko Slánoga (Schlan; to mjesto ima kavanu), Louna (Laun; tu se baš obdržavao dječji ples), Mosty (Brüx, gdje su trpjeli od povodnja) i Toplicá (gdje ima lijepijeh žena) u Saksonsku. Posljednja je postaja njihova u Češkoj bila Peterswalde („bedieute uns mit böhmischen Buhti, und Quargl“); od saksonskijeh pominje Zehist i Pirnu. U potonjem mjestu dadoše putnici svom poštaru (postiljonu) vina, koje je u Češkoj i Saksonskoj uopće rijetko i skupo. „Unser Zagorianer Bauer“, veli pisac, „hätte es nicht der Mühe werth gefunden, der geforderten Portion wegen stille zu halten.“ 14. veljače stigoše u Dresden. Grad je, veli, ljepušan („nett“). Štošta mu se sviđalo: tako na pr. za konobara u svojoj gostionici kazuje da „sieht einem Hofrathe gleich“. Manje mu je bila u volju bizantinska devocija prema kraljevskoj kući, a napose ga je ljutilo, kad je u

[1] Die Tochter der Natur. Eine Familienscene. Von August Lafontaine. Izišlo štampano: Berlin 1798.; Görlitz 1805. (neue umgearbeitete Auflage). Lafontaine (1758.—1831.) bijaše vrlo plodan pisac plačljivijeh romana, koji su se u ono vrijeme rado čitali. — Sadržaj drame, što ju je Krizmanić vidio, teče ovako: Karl von Wallborn, sin predsjednika, zavolio je Lujzu, kćer Lehndorfa, nekadašnjega zakupnika svoga oca, kojega je predsjednik dao baciti u tamnicu, jer mu žena njegova, Lujzina mati, nije htjela uzvratiti ljubav. Od žalosti umre žena Lehndorfova, a kad se Lehndorf oslobodi uze, povlači se sa kćerju, zamrzivši na svijet, u jedno zabitno selo, gdje Lujzu odgaja prema prirodnijem načelima zdrava razuma. Karl se izdaje za seljaka i stječe ljubav Lujzinu, no kad predsjednik čuje, da mu se sin sprema oženiti seljačkom djevojkom, hoće ljubavnike silom da rastavi. Istom kad mu sin očituje, da zna za njegov zločin prema Lehndorfu, i da smatra svoju ljubav prema Lujzi kao neku odmazdu za očev grijeh, predsjednik privoljuje na ženidbu te izmoljava oproštenje u Lujzina oca.

[2] U to je vrijeme Vrhovac bio zapleten u parnicu, koja se vodila protiv Martinovića, vođa „jakobinskog“ pokreta u Ugarskoj, i u kojoj malo da nije stradao zagrebački biskup (Deželić, Maksimilijan Vrhovac, str. 68. i d.). Pored biskupa bili su u sumnji i neki njegovi prijatelji, jer da su „znatniji demokrati oni, koji imadu temeljitu znanstvenu naobrazbu“ (Deželić, str. 91.). Po onome, što piše Krizmanić, vidimo, da se držalo mogućim, da bi i on — kao prijatelj Vrhovčev i obrazovan čovjek — mogao biti jedan takov „demokrat“. No sam Krizmanić na drugom mjestu govori o uhapšenijem „jakobincima“ bez ikakova saučešća. Njihova se parnica približavala svom svršetku, kad se Krizmanić iz Dresdena vratio u Beč, pa on veli: „Auch manche schon entdeckten, und festgenommenen Jacobiner — worunter auch Geistliche seyn sollen — werden nächstens ihre Züchtigung erfahren.“

katoličkoj dvorskoj crkvi gledao, kako se svećenik služeći misu pri pokrajnjem oltaru morao naklanjati prema oratoriju, jer je tamo sjedio kralj. S mnogo živosti opisuje se jedna zabava, kojoj je Krizmanić pribivao. Bio to „piknik", iza kojega je slijedio „souper" u aristokratskom društvu. Kod toga soupera „[hatten sie] Mit meiner Wenigkeit... besonders viel zu thun: es wurde in einem fort gelispelt, und gelächelt, bis endlich das Geheimniss ans Tapet kam, dass sie an mir eine auffallende Ähnlichkeit mit einem wohlbekannten Offiziere fänden, dessen Kopf man gewöhnlich dem Christushaupte verglich. Damit ich mich an diesem Scherze nicht stosse, versicherten sie mich, der Offizier wäre allgemein beliebt gewesen." 21. veljače ostaviše Dresden. Vraćali su se „češko-saksonskom Švajcom", a krasota toga kraja napunila ih je udivljenjem. 22. stigoše u Prag, gdje su opet proveli nekoliko dana, 4. ožujka najzad stigoše u Beč. Prva novost, koju su tu čuli: „... steht mit jenem, oben angeführten, Krapiner Mährchen in einiger Verbindung: Unsere Agramer Lateinerin — Frau Kotschée[1], die gestern samt ihrem Begleiter, dem alten Briglevich[2] dieses nemliche Gasthaus [Matschaker Hof] verlassen hat, — brüstete sich bey ihrer Abfahrt mit dem über unseren Bischof erfochtenen Siege. Nach ihrer Aussage ist der gute Mann auf allhsten Befehl der pünktlichsten Aufsicht — nicht einer polizeylichen — auch keiner militairischen — sondern, um seine Schande vollends zu krönen — jener der alter [alten] Hausmeisterin, wo er wohnet, übergeben, und anvertrauet worden: Der Ausgang ist ihm zwar — aber selbst beym schmutzigsten Wetter — nur immer zu Fuss erlaubt, damit Er sich den gierigen Blicken des Wienner Publicums, welches ihn schon hoch zu verehren angefangen hatte, nicht entziehen, — oder allenfalls auch etwann entwischen könne. — So unverschämt können verläumderische Zungen dreschen!"[3] — Malo dalje prekida se putopis: „Weiter gehen jene Berichte nicht: somit Punktum."

Treći putopis, koji nas vodi u Štajersku, vrlo je rastegnut, ali manje zanimljiv od ona dva starija putopisa, jer ozbiljna i kadšto suhoparna pouka suviše preotima maha. Posvuda se vidi, da je pisac za petnaest godina stariji od onda, kad je putovao u Dresden. Putovanje je trajalo 4 dana: od 17. do 21. lipnja 1811.; djelomice je pisac i pješke putovao. Sva su mjesta, kroz koja prolazi, vrlo savjesno zabilježena i gotovo minucioznom točnošću opisana; uzato se govori i o žiteljima

[1] supruga zagrebačkoga štampara, koji je revno rovario protiv biskupa (Deželić, str. 78. d.).

[2] otpušteni odvjetnik Vrhovčev, Stjepan pl. Briglević (Deželić, str. 79. d.).

[3] Ova se epizoda ne pominje kod Deželića (ispor. p. d., str. 96. i 97.). Uostalom, kad se Krizmanić vratio u Beč, bila je stvar s Vrhovcem već riješena. Ugarska je kancelarija bila predložila, da se Martinovićeve izjave odbiju, a car je na to pristao već 26. siječnja. Radilo se samo još o biskupovoj štampariji, no i tu je već carska odluka pukla 7. veljače 1795. (Deželić, str. 97.).

pa o ekonomskijem prilikama njihovijem. Osobita je pomnja priklonjena opisu plemićkijeh dvoraca, koje je putnik pregledao, a kazuju se i kojekakve pričice i anegdote o njima. Putopis se završava, kad se pisac vraća u Wölling, otkuda je bio pošao; jer on nije imao nakane da opiše cijelo svoje putovanje Štajerskom, već samo četirdnevni izlet (flüchtiger Zug) u dolinu Rabe.

Ova su tri putopisa jedino oveće originalno književno djelo Krizmanićevo. Ostali njegovi književni radovi, izuzevši neke sitnice, sami su prijevodi. Krizmaniću je književni posao bio razbibriga u dokolici; on nije pomišljao na to, da išto svoga truda izdade štampom, pa zato se vazda hvatao samo onoga, što mu je bilo najbliže i za što je baš imao volje, ne pomišljajući nimalo na potrebe narodne. „Malo se ljudi", veli Šurmin (Hrvatski preporod I., 38.) opisujući doba između god. 1790. i 1830., „bavilo knjigom, a još ih je manje bilo, koji su znali, što bi i kako bi im trebalo raditi, da se klonuli duhovi kako tako pridignu. Kao da je poprijeko nestajalo i nade, da bi se hrvatska knjiga i hrvatski jezik mogao zajedno s narodom podići, ojačati i doći do one cijene, što je može imati narod onako sjajne prošlosti, kako ju je imao hrvatski narod." Tako je isprva zacijelo mislio i Krizmanić; karakteristično je za to mišljenje njegovo jedno mjesto u predgovoru „Raja izgubljenoga": „Ako v nigdar na obchinzku szvetlobu nedojde ov zgublyeni Raj Horvatzki; kak to lahko je prevideti, pokehdob da niti na Ztroshke, ktomu potrébne, *nit na iztu selyu ovakovih Knigh Domovina nasha dozoriti neche* . . . " Krizmanić odista nije ništa izdao štampom, no zato je ipak — već i u vrijeme prije preporoda — bio poznat i cijenjen kao čovjek, koji se bavi knjigom. Kad je god. 1834. grof Sedlnitzki u povodu molbe Gajeve za izdavanje novinâ neke svoje pouzdanike u Hrvatskoj pitao, jesu li takove novine potrebne, pomenuo je prof. Stjepan Mojses, jedan od tijeh pouzdanika, da bi hrvatske novine bile potrebne u prvom redu duhovnicima, jer da su duhovnici jedini pravi učitelji svoga naroda, i to baš oni, koji su sami radili oko književnosti. A ovakovi su trudbenici, veli Mojses, u Hrvatskoj u prvom redu: Mikloušić, Kristijanović i Krizmanić (Šurmin, p. d. I, str. 167.).

Krizmanićev književni, ili da pravije rečem, prevodilački rad možemo podijeliti na dvije grupe po jeziku, na koji je Krizmanić prevodio: na grupu *njemačku* i *hrvatsku*. Njemačka grupa opseže prijevode iz engleskoga i hrvatskoga, hrvatska grupa prijevode

iz njemačkoga, latinskoga i engleskoga; obaška u ovoj potonjoj grupi stoje dva prijevoda iz štokavskoga na kajkavski.

Njemački su prijevodi, koliko sam ih mogao naći, ovi:

1. „*Rosalia*“ od Kanižlića; ovo je najveći njegov njemački prijevod.

2. Odlomci iz „*Ossiana*“.

3. Odlomak iz „*Eloise und Abelard*“.

Hrvatski pak su prijevodi:

1. *Szveta Rosalija* (prijevod iz štokavskoga na kajkavski).

2. *Osmanschicza* (također prijevod iz štokavskoga na kajkavski).

3. *Prodečtvo Piuša Šestoga* ... (Sermo Papae Pii VI...), prevedeno iz latinskoga.

4. „*Zdvojnost jednoga vu nasladni Ljubavi zasleplenoga*“ (Freygeisterey der Leidenschaft od Schillera).

5. „*Flundra*“ (odlomak iz Shakspereova „Romeo and Juliet“).

6. Miltonov „*Itay zgublyen*“ (The Paradise lost).

Kronologičkijem redom — koliko mi je poznato vrijeme njihova postanja ili ga dajbudi mogu nagađati — idu prijevodi njegovi ovako: 1. Eloisa to Abelard (1803.); 2. Izgubljeni raj (1827.); 3. Osmašćica (1829.); 4. i 5. Sv. Rožalija (1831.; njemačka je „Rosalia“ nastala valjada odmah iza hrvatske); 6. Zdvojnost (1835.); 7. Flundra (1836.); 8. Prodečtvo (1841.). Iz mlađe će dobi potjecati prijevod iz Ossiana (što se i po pismu suditi može), ali vrijeme postanja nije označeno.

Ogledat ću ponajprvo veće radove Krizmanićeve, i to u prvom redu Kanižlićevu Rožaliju, koju je Krizmanić toliko zavolio, da ju je preveo i na kajkavski i na njemački.

Kajkavski prijevod „Sv. Rožalije“ potječe iz godine 1831. Kad je nastao njemački prijevod, ne znamo, jer se izgubio natpisni list toga prijevoda, no kajkavski je prijevod stariji, jer se u njemačkom pominje vlastiti hrvatski prijevod. Zacijelo je njemački izrađen ne dugo vremena iza hrvatskoga prijevoda, a moguće je i to, da je prevodilac na obadva prijevoda radio uporedo. Pismo je u obadva rukopisa ponešto staračko nemarno te pokazuje otprilike isti karakter, pa se i prema tome dade zaključiti, da oba prijevoda nijesu vremenom razdaleko.

Krizmanić služio se prvijem izdanjem Kanižlićeva djela, koje je štampano u Beču[1]. Natpis prijevoda glasi: Szveta | Rosalia |

[1] Sveta Roxália Panormitanska Divica nakichena, i izpivana po Antunu Kanislichu Poxexaninu. U Bècsu, Pritiskana s'od Ghelena slovih [= „mit von Ghelenianischen Lettern“]. 1780.

Panormitanzka Devicza | zkinchena y zpiszana | po | Antonu Kanislichu | Posesanu. | Kniga pritizkana vu Bechu Gheleana szlovami | 1780. | Iz Slavonzkoga na Horvatzki Jezik preneshena | 1831.[1]

Natpisni se list njemačkoga prijevoda, kako pomenuh (ako ga je ikada bilo), izgubio.

Kajkavski je prijevod ispisan u tvrdo vezanoj knjižici oblika 4^0 s jakijem koricama, njemački prijevod na potpunijem tabacima (folio), koji nijesu ni sašiveni. Hartija je u obadva rukopisa dosta loša, a kako je prevodilac perom krepko pritiskivao, na mnogijem se mjestima razlilo mastilo, pa su neke riječi teško čitljive, a i sasvijem nečitljive, te se dadu istom odgonenuti s pomoću Kanižlićeva originala. Kajkavski prijevod čuva se u sveučilišnoj biblioteci, njemački je prijevod — među ostalom književnom ostavštinom Krizmanićevom — pohranjen u arhivu Jugoslavenske akademije.

Kanižlićevo djelo nema predgovora. Krizmanić, koji je veliki prijatelj predgovorâ i pripomenaka, dodao je svome hrvatskom prijevodu (njemački ga nema) dajbudi mali pripomenak, koji ovako glasi:

„Slavonzki imenuvani Piszecz szvojoj knigi nikakvoga Predgovora ni dal. More onda, y na horvatzki Jezik preneshena, prez nyega biti.

Kratko metemtoga zpiszavanye Sivlenya sz. Rosalie, kak ovde szledi, y ono nekojeh Imén raztolnachenye, koje na konczu je pridano, mozibiti da barem nekojem nebude nepovolyno.

Primi anda, lyublyeni Domorodecz! dragovolyno ovoga maloga truda, narodnomu leztor Jeziku alduvanya, y zdrav budi."

(Slijedi kratka biografija sv. Rozalije.)

Krizmanić je „Rožaliju" preveo i na hrvatski i na njemački u mjerilu originala. Original je ispjevan u dvanaestercima trohejskoga ritma, no ritam nije vazda čist; ispor.

Roxàlia, kamo tebe shalye tvoja,
Uzdiſàna tamo pútuj knyigo moja.

Prijevod je (hrv.):

Selno chakan Lizt! kam tvoja te odpravlya
Rosalia, tam Put tvoj te naj zabavlya.

[1] Dodano od Standuarove ruke: po | Jvanu Krizmanichu | abashu bistrichkomu. |

(njem.):

Längst ersehnter Brief! schick dich nun an zum Reisen
Wozu deine Rosalia dich erkohren!

Ali razlika je u sroku. Original ima po dva sroka: u sredini i na kraju stiha; Krizmanić je taj srok, koji mu je zacijelo bio pretežak (a možda mu se i nije sviđao), napustio, pa u hrvatskom prijevodu srokuje samo posljednji slog, dok u njemačkom ima srokovnu shemu: *abab*. Iza ona dva stiha, što smo ih gore pomenuli, dolaze stihovi:

Nicht im Stande, deinen Weg dir vorzuweisen,
Send ich dich auf gut Glück; geh nur nicht verlohren!

Prevoditi iz štokavskoga na kajkavski ne iziskuje baš velikoga truda, jer je copia verborum u obadva dijalekta prilično jednaka, a razlika stoji poglavito u oblicima riječi. Prema tome mogao je Krizmanić, da je htio, prevodeći „Rožaliju" što više čuvati poredaj riječi originala. Stihovi na pr.

Roxàlia . . . . . .
Uzdiſàna . . . . . .

zacijelo su jednako razumljivi i štokavcu i kajkavcu. No Krizmaniću nije bilo do toga da čuva original; u njega kao da je taština prevodioca bila jača od pijeteta prema starijem književnom djelu, pa je zato prevodeći često navlaš odstupao od originala, da svoj rad što više istakne. On je tu kao da htio da predoči, da je između „slavonskoga" i „horvatzkoga" jezika odista velika razlika, a time je dakako dizao cijenu i svome radu. Otuda dolazi, da se tamo amo služi riječima kajkavskijem, koje su spoljašnjom formom što više različne od riječi štokavskijeh jednakoga značenja — premda je, da je htio, mogao naći sličnijih — i često red riječi premeće bez potrebe, ma da time sam sebi oteščava posao, jer mora da traži nove srokove. Kanižlićevo „neznamte ja ucsit", na pr., glase u Krizmanića: „neznam te vputiti", a riječi „zagyuch s'-puta" prevodi: „krivo bludecha"; neka se isporede još ovi primjeri:

I. (Kan.) Nekti Gornyac púshe, koji razvedriva,
Dafe pùti fushe, nekti funce siva.
Kada pako [Sunce] pogye u zapad, jer znade,
Da za nyime dógye Mifec, i mrak pàdé: (I, 1.)

(Kriz.) Gornyak, koteri razvedriva, naj pushe,
Szuncze naj szveti, da sze Puti poszushe.
Kad Szuncze *k-Zapadu sze nagne*, znajuche,
Da za nyim Meszecz szad *iz Mraka sze puche* . . .

II. (Kan.) Kolikochu rechi pùta! kudje doshla,
Jell' mi pûta vechi dio knyiga proshla . . . (I, 1.)

(Kriz.) Kuliko krat chu[!] Ja rechi: kud mi *hodish?*
Polovicum li Puta josche ti *brodish?*

III. (Kan.) Vince vijmo, glàvu krúnimo.
Amo mlàdi, évo mlika!
Amo ftàri, évo lika!
Vince pijmo, csashe punimo. (III, 1.)

(Kriz.) Vencze vijmo, Glavu korunimo!
Nut Mléka vam Mladi! prizkochite!
Nut! vam Ztarczi Vrachtva! priztupite!
Pijmo Vincze, y Csashe *praznimo!*

IV. (Kan.) Shto mife umivash? lipafi, i csiftá,
Shto mi neprosivash? o lipoto iftá! (II, 2.)

(Kriz.) Lépa szi, y chizta, zakaj misze vmivash?
O *zmosna* Lepota! Zakaj mi neszivash?

(Ovdje je pridržan oblik „sivaš“, koji mu je smetao u I. primjeru, te je radi njega promijenio red riječi. Mogli su ostati i srokovi „čista“ i „ista“ — izuzevši da je prevodiocu bilo i do toga, da nema po dva sroka u stihu.)

Red je riječi u prijevodu uopće vrlo često promijenjen, no to na drugijem mjestima potječe otuda, što je prevodiocu smetao štokavski oblik na kraju stiha i u sroku, pa mu se to mijenjanje i ne može zabaviti. Takovo je mjesto na pr.

(Kan.) Kakvogajc koje, fve pamtit *nemogoh*,
Kano dafe roje pefele bih nyih *mlogo* . . . (II, 3.)

(Kriz.) Kakvoga je koje? vech nyim neznam Broje,
Nyih je vnogo, kakti da sze Pchele roje . . .

Pored toga ima podosta mjesta, gdje je ponešto promijenjen smisao originala. Većijem su dijelom skrivili te promjene pomenuti već tehnički razlozi, naime traženje sroka ili zgodan poredaj riječi u stihu, no ima i takovijeh mjesta, gdje se ne možemo dovinuti nikakvu drugom razlogu već onome, što smo ga prije kazali: da je prevodilac iz taštine htio posao svoj prikazati težim nego što je uistinu bio ili dajbudi trebao biti. Neka se isporede ovi primjeri:

I. (Kan.) Illi ſnilaſčchi niz dol, u dol ſnishla.
Illiſe voſčchi rikom, riku prishla . . . (I, 1.)

(Kriz.) Niz dol *plazechi pazi,* da dole zajdesh,
Pregazi y Potoka, *ako ga najdesh* . . .

(U originalu je kazana želja, u prijevodu zapovijed.)

II. (Kan.) Làx je, da skim hodi Srichà, shto on ktio,
Po ſùhu, i vodi ono iſtó ſrió . . . (I, 4.)

(Kriz.) Las je, da on, komu Szrecha *z-glavum kima,*
Nit morjem, nit kopnom *bojatisze nima* . . .

Napose jošte valja istaći, da imade ne baš malo mjesta, koja su uopće nejasno, netočno ili ća sasvijem krivo prevedena; tu i tamo zavele su prevodioca valjada teškoće prevođenja, no ima i mjestâ, gdje je po srijedi baš nerazumijevanje štokavskog originala. Tvrdi se kajkavac Krizmanić začudo dobro uputio u štokavski govor, no sve tančine njegove ipak nije mogao upoznati, jer je bio predaleko od kraja, gdje živi štokavski govor, a knjigâ s čistijem jezikom malo je bilo. Od tijeh mjesta donosim rukovet kao primjer:

I. (Kan.) Obnoch chu uzdáhnut, ako nochom [knjiga] pogye,
Gdichemi oſvanut, kamo ſutra dogye? (I, 1.)

(Kriz.) Ob noch chu[!] zdihavati, kad Noch te [list] ztigne,
Dan mi oszvane, kada Jutro te zdigne.

(2. stiha prevodilac nije razumio. Obje rečenice toga stiha, među sobom usporedne, zavisne su o „uzdáhnut", dok je prevodilac rečenicu „Dan mi oszvane" izjednačio s onom „Ob noch chu zdihavati".)

II. (Kan.) Shtoſe, mislim, boje? shto Miſec nèſviti?
Kud s Danicom ſvojé zvizde kriúch hiti? (II, 3.)

(Kriz.) Kajsze boje? Kaj je, da Meszecz neszvita?
Z-Daniczum Zvézde zkrìvajuch, kud nye hita?

(Značenje glagola „hitjeti“ bilo je kao da prevodiocu nepoznato.)

III. (Kan.) Opet zapovêrnu *Nàpaft*, nie ovim,
Nego josh naſêrnu vechma bojom novim.
Nie ſtrashna' i gêrda; drugacsie znàde
Primoch ſêrdca tvêrda gràd, kada napade (IV, 2.)

(Kriz.) Napazt y *pridohadya zkushavajucha*,
Szad novem Bojom na me navalyujucha.
Nit ztrashna, nit gerda *ova se neshali*,
Z-Szerczem nàjtverdeshem, na koje navali . . .

(Trop o gradu iščeznuo je u prijevodu, naprotiv je unesena nova misao „ova se ne šali“.)

Odbijemo li pomenutu Krizmanićevu prevodilačku taštinu, koja svakčas izbija na površinu, i ponešto nedostataka, koje smo gore ogledali, Sv. je Rožalija inače vjerno prevedena. Tu i tamo prijevod je sasvijem jednak originalu, ili se dajbudi razlikuje samo toliko, koliko to iziskuje razlika dijalekata.

Njemački je prijevod „Sv. Rožalije“ sasvijem slobodan, a u pjesničkom pogledu slabiji od prijevoda kajkavskoga. Jasno se vidi, da je prevodilac tu imao više muke nego s prijevodom kajkavskijem. U glavnom on samo parafrazira svoj original: uzima misao Kanižlićevu, pa je kazuje njemačkijem riječima sličnoga značenja, ukoliko dopušta stih i srok, a kad oni to ne dopuštaju, prevodilac ili uzima riječi malo drukčijega značenja ili prosto mijenja misao, da bi mogao služiti se riječima, koje pristaju u stih. Najviše mu je smetao srok, napose poradi osobite srokovne sheme, kojom se služio: radi njega unosi i nove misli, a kadšto dodaje i sasvijem novijeh stihova[1].

[1] Bilo je uopće pogrješno, da je Krizmanić odabrao shemu *abab*. Kanižlić ima shemu *aa, bb*, pa zato obično u po dva stiha i završava misao; Krizmanić ili mora dvije, među sobom nezavisne, misli stezati u jednu srokovnu skupinu — što čitaču vrlo smeta, pa i prevodilac, osjećajući taj nedostatak, nastoji razrožne misli za volju sroka pri-

Za ogled Krizmanićeva prevodilačkog rada i kao objašnjenje svoga suda o tom radu donosim ovo nekoliko primjera:

a) Prevodilac uzima drukčije riječi nego su u originalu, no nastoji da sačuva originalnu misao.

I. (Kan.) Dafi nam zdrav: sloxe dignuvshi glàs vechi,
Vàpe, shto tko moxe, drugi pût, i trechi . . . (III, 5.)

(Kriz.) Hin zu eilen sind alle Sinne beflissen,
Den Sieg verkündet ein lautes Wiederhallen . . .

II. (Kan.) Ocsi krajom skùta fakrivshi, ja rekoh.
Lyùbavi! ftog pùta bìximo daleko . . . (III, 6.)

(Kriz.) Meine Augen verdeckend, sprach ich zur Liebe:
Geh! ich bitte dich, mein Muth ist mir entschwunden . . .

b) Prevodilac je, zbog izbora riječi, prinuđen da ponešto mijenja i smisao.

(Kan.) [Tirajih s-halàtom od *Poslovah* fílla,
Igyuch sa Zanàtom na raslicsna [sic] dílla.]
Jedni igyu shtiti, jedni s-metlom mefti,
Jedni s iglom shiti, jedni s-lanom prefti.
Jedni' [sic] igyu kruh pèchi, jedni orát s-plúgom;
Drugi hrànu techi s' rukoùmju drugom.
Megyuto poleti, i lipa ozgòra . . . (II, 3.)

---

bližavati i izjednačivati — ili rasteže jednu misao na 4 stiha, i to tako, da ili jednu misao u prijevodu napušta ili dodaje dva nova stiha. — Za ono približavanje i izjednačivanje razrožnijeh misli navodim ovaj primjer:

(Kan.) Nekti cvitjem cvate put, nekte po gránah
Xuberuchi práte, pticsice do ftánah.
Ako trudnoj litna vruchina dofádi,
Nekti rofech fitna kisha zrak prolàdi . . . (I, 1.)

(Kriz.) Wandle auf Rosen, und wohlduftenden Blumen,
Dass jeden Strauch zwitschernde Sänger dir füllen,
Wenn sie müde bey schwüller [sic] Hitze verstummen,
Dann falle Regenthau dir die Luft zu kühlen . . .

Krizmanić je dakle u trećem stihu pridržao kao subjekt „ptice“, da veže treći stih s drugijem; Kanižlić naprotiv zazivlje kišu, ako *knjizi* vrućina dosadi.

(Kriz.) Die Einen befehlen, die Anderen dienen:
Das emsige Frauenvolk springt hin zum Kneten,
Und trägt den aufgeschossenen Teig zum Baken,
Männer beschäftigen sich mit dem Fruchttretten,
Mit Dreschen, Pflügen, Eggen, und Holzhaken.
Jetzt steigt die schöne Göttin von Ihrem Throne . . .[1]

Uza to mjesto ima u prijevodu bilješka: hier sind 4 Zeilen mehr im Deutschen.

c) Ima mjesta, gdje prevodilac — u muci da nađe zgodan srok — unosi u original sasvijem nove misli, kojijeh u originalu nema.

I. (Kan.) Nitmi tebe ſrilla, koja ſtràhom ráni,
Iz bufie ſilla, zaviknuvshi, ſtani.
Niti druga koja bèda na pût ſtalla
Da kud ſtaza tvoja vodi, nebi znalla . . . (I, 1.)

(Kriz.) Stosse ja auf keine schrekenvolle Gewalt,
Selbst auch durch Gespenster lass du dich nicht *stören*.
Nicht mit offener Stirne, nicht im Hinterhalt
Soll Jemand dich auf deinem Wege *bethören* . . .

II. (Kan.) Jur bishe proſûlo ſünce zraké ràne,
I zlàtom poſûlo mòre, i ſve ſtràne . . . (II, 9.)

(Kriz.) Jezt verbreiteten ihr Gold die Sonnenstrahlen
Selbst des Meeres Spiegel *schien darnach zu haschen* . . .

d) Pored toga, što prevodilac često za volju svoga sroka premješta stihove iz jednoga §-a u drugi, dodaje on tamo amo i novijeh stihova. Obično se svaka takova promjena kazuje i u bilješci. Tako iz I, 2. prenosi posljednja 2 stiha u § 3. uz ovu bilješku: „Die zwey letzten Zeilen des zweyten Sphn, wie sie im Illyrischen stehen, folgen in dieser Uebersetzung zu Anfang dieses Sphn, um die ..... (nečitljivo) Reime beyzubehalten, was auch weiterhin beobachtet werden soll." U § 5. pak ima bilješku: „hier ſind abermal zwey Verse mehr als im Original, um der viersylbigen Reime wegen." Označeni su ovi stihovi:

Nachdem sie sich verlohren, kannst du anfangen,
In meinem Namen weitläufig zu erzählen,
Was mit mir geschehen? wie es zugegangen?
Dass ich mich entschied, die Einsamkeit zu wählen.

[1] Pravopis svagdje po originalu.

U hrvatskom imadu samo dva stiha:

[A ti ako vrìme prigodno tù vidish,
Daſe sluxech shnyime koga neuvrìdish]
Otaiſtvojim, kakó otigyo, ótvori,
I mojim ovakó jezikom govóri.

Dalji su primjeri:

(I, 2.) [Rožalija zazivlje zoru, da skoro sine.]
Shto miſe umìvash? lìpaſi, i cſiſtá,
Shto mi neprosìvash? o lípoto iſtá!

Ach schöne Morgenröthe! wotzu das Bleichen?
Wotzu das Putzen, und das prachtvolle Kleiden?
In der Schöpfung giebt es keine deinesgleichen;
In deiner Blösse schön — bist du zu beneiden.

Bilješka veli: „hier sind 2 Zeilen mehr". Na drugom mjestu u ovom §-u izostavlja dva stiha, da bi mu se broj stihova u prijevodu slagao s onijem u originalu. Ovo je stim lakše mogao učiniti, što se u originalu dva stiha:

Tákoti ſunàshca i dànka, ó zoró!
Nemòjmi ſêrdashca kìnit, sìni skoró . . .

kao kakav refrain više puta (svega dolaze šest puta) ponavljaju; kad dolaze posljednji put, prevodilac ih izostavlja. Original je:

Hochelìmi skoro noch xàloſtna mìnut?
Uzdiſàna zorò! kàdcheshmi prosìnut?
Tákoti ſunàshca i t. d.

Prijevod ima samo:

Du verlängerst ja die Nacht, und meine Aengsten,
Ach theuere Morgenröthe! komm, und eile!

Isto su tako dva stiha izostavljena u II, 4. („hier sind die letzten 2 Zeilen ausgelassen worden — des Reimes wegen"), a u II, 9. dva su stiha prenesena iz § 10. U originalu se završuje § 9. stihovima:

Nit u póldan moré, nit ſùnce od jútra,
Od viſoke goré priſtùpit u nùtra . . .

a § 10. počinje se:

Kad Lyùbav unìgye ſàmnom u tù tminù,
Mràkſe vas razìgye, zlátom shpilya sìnu.

Ova su dva stiha prenesena u § 9.

e) Gdjegdje prevodilac, za volju sroku, izabire čudne riječi i služi se njima, pa zato mu je prijevod katkad sasvijem prozajičan.

I. Kadſe zrak uzbùne s-oblacih od Júga,
I Júg s-kishom dùne nébilati dugá. (I, 1.)

Stellt sich Südwind ein mit düstern *Wolkengästen*,
Dürfen seine Güsse ja nicht lange dauern ...

II. Na ſrid goré znáno ſvima csudno vrillo,
I od *xelyé*[1] zvàno lyùbavi jeſt dillo. (III, 10.)

Hoch oben ist die bekannte wunderbare
Quelle der Sehnsucht *mit starken Wassertriebe* ...

Ima mjestâ, gdje mu je prijevod, baš poradi slobode, kojom prevodi, dobro uspio, no takovijeh je mjesta uopće malo. Krizmanić se prevodeći najviše brinuo za točnost sroka, a pored te brige zapušta i ritam i pjesnički izraz.

Drugo je veće književno djelo Krizmanićevo prijevod Mrnavićeve „Osmanšćice". Rukopis toga prijevoda čuva se u zagrebačkoj sveučilišnoj biblioteci. Natpis mu je ovaj:
Osmanschicza | Igrokaz vu Peterom Dogodu | po | Ivanu Thomassu Marnavichu | piszan | vu Rimu | 1630. | Iz Illyrichkoga | na Horvatzki Jezik preneshen | 1829. |

Ozdo na natpisnoj strani, ispod samoga natpisa, dodana je još ova bilješka: „Kad ova Osmanschicza vu horvatzki Jezik preneshena, vre povszem bila bi dovershena, doshla mi je vu Ruke Knigha vu treh Délih pod Napiszom: Osman, spjevanye vitesko Giva Gundulicha, Vlastelina Dubrovachkoga, u Dubrovniku 1826. ove izte Dogode, neg zevszema razluchenem Nachinom vu szebi zadersavajucha, — ter iz Gundulichevoga, drugach Gondola zvanoga, Rukopisza letta 1627 van dana po Ambrosiu Markovichu Francziskanu"[2]. Ovo može služiti

[1] Kurziv u originalu.
[2] izdanje Martecchinijevo od 1826.

dokazom, da je Krizmanić od hrvatskijeh stvari prevodio ono, što mu je baš slučajno dopalo ruku; on bi možda bio pokušao prevoditi i Gundulićeva „Osmana", da se kojom srećom namjerio na onaj primjerak štampanoga izdanja, prije nego što je otpočeo prevoditi „Osmanšćicu". — Na strani pred natpisnom stranicom zapisano je rukom Vjekoslava Stauduara: „Zabave Ivana Krismanića, opata Bistričkoga", a na samoj natpisnoj stranici, u lijevom kutu ozgo, stoji ime nekadašnjega posjednika toga rukopisa: „V. Gaj 1873." Rukopis ima veličinu četvrtine tabaka (4°), sašiven (broširan) je i broji svega 400 + 2 stranice. Ove su dvije stranice krivnjom onoga, koji je rukopis vezao, dospjele pred natpisni list; na prvoj je od njih nastavak tumačenja str. 400., na drugoj pomenuta već bilješka „Zabave i t. d." Rukopis je pisan rukom Krizmanićevom krepko i čitljivo, osim gdje se mastilo ponešto razlilo.

Na drugoj strani natpisnoga lista otpočinje se „Predgovor" prevodiočev, koji opseže 5 strana rukopisa. Početak mu je ovaj:

„Horvatzkoga Jezika Lyubitelyu, koj z-vezdashnyemi Turzkoga Czarztva pripechényi sze zabavlya, bude mozibiti povolyna Ova, nashem govorénya nachinom prevernyena, Osmanschicza; pokehdob da kruto vnoge Dogode, deneshnyem zpodobne, vu szebi zadersava[1]. Z-nyum zkupa y Marnavicheva Illyrichko-Dalmatinzka Osmanschicza je szlosena; odkud jednem pogledom videtisze more, da razumlyivo zajedno, y verno je preneshena[2].

Iz pochetka je Marnavichev Lizt, z-kojem Osmanschiczu szvojemu Bratu alduje. Zpuschani szu leztor dva, szim nezpadajuchi, Lizti, po koterih sze potverdyuje Szlava i Chazt Plemena Marnavichevoga. Jeden najmre je od Matthiassa, Kralya Vugerzkoga, iz obchinzkoga Orszachkoga Zpravischa Tomashu Marnavichu dan vu Budimu na dan vszeh Szvetczev letto 1459. — Drugi je od Mihalya Szilagyia, Kralya Mathiassa [sic] Vujcza, y czele Vugerzke Zemlye Ravnitela Thomassu Marnavichu dan vu Pesthu, dvadeszeti dan obchinzkoga Zpravischa letto 1458. Ov je vu Prepizku, iz Kaptoloma Ztolne Czirkve Tinianzke van danom, vu Tininu na dan sz. Ladislava Kralya letto 1514.

Mezto oveh dveh, vu preneshenoj Osmanschiczi zpuschaneh, Liztov, najde horvatzki Chtavecz nekoje, mozibiti povolnésbe pridavke, navlaztito od oneh turzkeh Czarov, kojeh Zpomenek vu Osmanschiczi biva, koteru Marnavich szledechem nachinom alduje:

[slijedi Marnavićev posvetni list bratu preveden na kajkavski]

[1] Krizmanića dakle ne zanima „Osmanšćica" kao pjesničko djelo, već ga zanimaju historički događaji u njoj opisani. Jednako je bilo s Gundulićevijem „Osmanom", kako se razbira iz pomenute bilješke.

[2] Na lijevijem je naime stranicama ispisan original, na desnijem prijevod.

Za ovem Liztom, Illyrichkom[!] govorenya nachinom piszanom, szledi Skorup[!], iliti Zavjetek Osmanschicze, zpodobnem nachinom preneshen, najmre:"

["Zavjetek" opseže jednu stranu.]

Mrnavićeva je „Osmanšćica" djelo veoma slabe ili nikakove pjesničke vrijednosti (ispor. Armina Pavića raspravu „Ivan Tomko Mrnavić" Rad 33., osobito str. 116.—119.); vrijednost mu dakako nije mogla porasti kajkavskijem prijevodom Krizmanićevijem, pa tako moramo žaliti golemi trud bistričkoga opata, što ga je uložio u prevođenje Mrnavićeva djela. Prijevod je nastao prije „Sv. Rožalije", ali je izrađen po istijem principima i — da tako rečem — uz iste neprilike i teškoće, s kojima se imao boriti prevodilac u „Sv. Rožaliji", samo što te neprilike u „Osmanšćici" jače izbijaju na površinu, jer se ruka prevodiočeva još nije bila dovoljno izvještila. Ponešto si je Krizmanić i tu olakšao posao utoliko, što je napustio srok u sredini stiha, no i na kraju stiha zadavao mu je on još dosta muke, pa zato je, kao kod „Sv. Rožalije", i u „Osmanšćici" bio prinuđivan da mijenja red riječi, a kadšto da promijeni ponešto i smisao originala. U prvom prizoru prvoga čina na pr. — Mrnavić veli činu „stvor", Krizmanić „dogod", dok je prizor kod Mrnavića „sinica", kod Krizmanića „zpelyavanye" — gdje „Bijes" govori Osmanu, pa mu između ostaloga veli:

Na jur ovu glavnju paklenoga gnjiva,
(čemu mrdaš na nju?) s ke svako zlo siva . . .[1]

prevodilac dakako nije mogao pridržati srokove „gnjiva" i „siva", pa je zato bio prinuđen da preokrene obadva stiha, koji u njega glase:

Szad anda primi ovu peklenu Glavnyu,
Vszega Zla obilnu, — Ti nemerzi na nju: —

Promjena reda riječi bila je uzrokom, da se umetnuta upitna rečenica morala pretvoriti u zapovjednu:

Sličan je primjer:

(I, 2, st. 591.—4.) Kako no popovi, ako s jih vidio,
Aliti fratrovi u crkvi virio,
Krstjansko ingilo kad hoće pivati,
Takovo odilo budu odivati . . .

[1] Mrnavićeve stihove navodim po transkripciji Pavićevoj u pomenutoj knjizi „Rada".

*

(Krizmanić:) Ovak vu szvojih Czirkvah sze odévaju,
Kad szvojemi obichaji popévaju,
Fratri, ali Popi k tomu odebrani,
Tebi mozibiti doszada neznani...

Pored oblikâ „vidio" i „virio" čini se da je prevodiocu zadavala teškoća i riječ „ingilo", koja mu je valjada bila nepoznata.

No ima dakako slučajeva, gdje je prevodilac i bez nužde mijenjao red riječi — zacijelo iz one taštine, koju smo prije pomenuli. Kao primjer navodim ova dva mjesta:

(II, 3, st. 395.—6.) Zemaljska dubina njemu se ne krije,
Nebeska visina dalečna mu nije...

(Krizmanić:) Nyemu sze nezkrije Zemelzka Glublina,
Nit mu je dalechna nebezka Vissina...

Srok „krije" (= zkrije) i „nije" mogao je ostati i u kajkavskom. Malo dalje (st. 401.—2.) imamo:

Božje je zavičje tada pomagati,
Kad ruke čovičje ne mogu lik dati...

u prijevodu:

Bosji onda je Poszel pripomagati,
Kad ni Lyudih pomoch nemre sze izkati...

Gdje i nije preokrenut red riječi, ipak se često dešava da je promijenjen smisao originala, ili je u prijevodu unesena i sasvijem nova misao. Ispor.

(I, 1, st. 13.—14.) Tminost paklenita ne poznaje roka,
Muka vikovita ne trpi odloka...

(Tmiczi peklenzki *tam nigdo nevuhaja*,
Muka tam *nepozna nit Koncza nit Kraja*...)

(III, 1, st. 107.—8.) A. Drugda i umića tisnoću hini se.
S. Hitrim ćuhom sviča velika gasi se.

(Negda y *Pamet vu Szili je prez haszne.*
Naglem Hukom y velika Szvétcha vgaszne.)

Netočno ili sasvijem krivo prevedenijeh mjesta imade podosta. Na pr.

(I, 1, st. 6.) Moje *Hudobe* kakvum Novinum plachash . . .
(Original: „hude tamnosti".)

(I, 1, st. 7.) Hocheli me neztat' red Dvora Szvetoga?
(Prijevod je nerazumljiv, i to zato, jer je Krizmanić original krivo prepisao. U njegovu rukopisu stoji:

Toli chu moch skarsit red Dvora svetoga?
dok u štampanom eksemplaru Mrnavićeve drame [od god. 1631.] čitamo:

Toliku moch skarſi red dvora svetoga?)

(I, 1, st. 134.) Livade *zelene Gnojem* zameshuje . . .
(Original nema ni „zelene" ni „Gnojem", već veli:

Livade *sijane Gnilom* [= glina, ilovača] zamisuje.)

(II, 1, st. 34.) Y govorit vuchimo pticze leteche . . .
(Original: I ptice leteće besedom mudrimo.)

Na nekijem je mjestima pogrješni prijevod naočigled nastao otuda, što prevodilac nije razumio originala. Tako, na pr., čitamo u prijevodu — I, 1, st. 440.—1. — :

Vu Gradu, gde Szudecz Praviczu nebrani,
Vszako Zlo nedoztojvo vu nyem *sze hrani* . . .

dok original veli: „Svako zlo u tomu (sc. gradu) nepodobstvo hrani." Subjekt je „nepodobstvo", koje „hrani svako zlo" u gradu, „u komu sudac prav ne brani".

U III, 1 (st. 87.—88.) vojnik Sefer kori plaha građanina:

Ludo jest, Alia, s vitrom se tužiti,
Mudro bih hotia što godi viditi.

Prevodilac nije razumio smisao drugoga stiha, jer ga prevodi:

Mudrozt da povszud ischesh, krivo ti szudish.

Gdjegdje je prevodilac dodavao po koju riječ, koje nema u originalu. Obično je potreba sroka kriva takovijem dodacima. Ispor.

(III, 1, st. 103.—4.) Dosti jest vrimena gdi no jest umića,
Iz mala simena bude puna vrića . . .

Krizmanić nije mogao uzeti riječ „umića“, jer je kajkavci ne znaju, pa ju je preveo riječju „Pamet“; no kako se ta riječ ne srokuje s „vrića“ (= Vrecha), dodao je sroku za volju riječ „Szrecha“, pa su nastali stihovi:

Dozt je Vremena, gda Pamet, y Szrecha;
Iz malo[!] szemena dojde puna Vrecha.

Da se vidi način Krizmanićeva prevođenja i na dužem odlomku, preštampavam — u originalu[1] i u prijevodu — prvijeh 10 stihova Mrnavićeve drame.

(Mrnavić.)

(Duh Osmana govori:) Tkoja [Tkoya] posilna moch iz yame paklene [paklenne]
Potexe moju [moyu] Zloch [zloch] na strane vedrenne?
Tkoli mi tarpiti brani viçnye tughe?
Tkoli boraviti xalosti pridughe?
Neviçna Svitlosti [svitlosti], stome [ſtome] na svit vrachas [vrachaſ]?
Me hude tamnosti kom novinom plachas?
Toli chu [Toliku] moch skarsit [skarſi] red Dvora [dvora] svetoga?
Odluku nevarsit [nevarſit] Suda [suda] nebeskoga?
Suxanstvo pakleno yalichu svarsiti [svarſiti]?
Stomije sudgeno tarpit, ne tarpiti?

(Krizmanić.)

Kakva preszilna Moch iz Jame peklene
Vleche moju Zlobu na Ztrani vedrene?
Gdo brani terpeti vékoterpne Tûge?
Gdo che, da pozabim salozti preduge?
Nevludna szvetlozt! pokaj na Szvét me vrachash?

[1] I originalne stihove ispisujem iz rukopisa Krizmanićeva, kako ih je prevodilac svojom rukom zapisao, a u zagradi dodajem one riječi, koje su u štampanom eksemplaru drukčije pisane. Poslužio sam se štampanijem eksemplarom iz sveučilišne biblioteke u Zagrebu.

Moje Hudobe kakvum Novinum plachash?
Hocheli me neztat' red Dvora Szvetoga?
Da nezpunim Volyu Szuda nebezkoga?
Nechuli dovershit' Szusanztvo pekleno?
Nili mi terpeti, kaj mi je szudyeno?

Književni rad Krizmanićev, što smo ga dojako pregledali — u prvom redu njegovo prevođenje štokavskijeh književnijeh spomenika — nije, dašto, ni od kakove veće literarne vrijednosti. Ti su prijevodi samo književne igrarije, ili da pravije kažemo: razbibriga i zimnja zabavica obrazovana čovjeka bez viših literarnijeh pretenzija, i Krizmanić ne bi po njima zaslužio mjesto u književnoj povijesti hrvatskoj — izim možda gdjegod u kakvu zakutku, u bilješci „ispod redaka", kao živi primjer čudnijeh jezikoslovnijeh nazora, što su u nas vladali još do u 19. vijek. Ali pored tijeh igrarija Krizmanić je još iza sebe ostavio jedno djelo, koje, premda nije — kao ni drugi književni radovi Krizmanićevi — nikada ugledalo svijetla, ipak autoru svome ujamčuje spominjanje „aere perennius". A to je djelo prijevod — dašto kajkavski prijevod — Miltonova epa „Izgubljeni raj" (The Paradise Lost).

Na natpisnom listu rukopisa, koji sadržava prijevod „Izgubljenoga raja", čitamo, da je prijevod nastao godine 1827.; prijevod je dakle stariji i od „Sv. Rožalije" i od „Osmanšćice". Da je djelo starije, vidi se i po tome, što je pisano prozom; istom kad se prihvatio „Osmanšćice", počeo se Krizmanić ogledati u stihotvorstvu. Uza sve to je „Izgubljeni raj" djelo ozbiljna naprezanja, kojega se Krizmanić pothvatio s mnogo samozataje i srećno ga priveo kraju. Jer i ako nije mogao misliti na to, da ovaj svoj prijevod ikada izda štampom, ipak nije žalio truda: — „Ja vendar (veli u predgovoru) mojega Truda nesalujem, *z-onum szlaztjum, koju pri ovom prenashanyu szem imal*, povszem zadovolyen." Pokušaj, da se jedno od najuzvišenijih i u jezičnom pogledu — izborom mnogovrsnijeh riječi i obiljem sinonimâ — jedno od najbogatijih pjesničkijeh djela svjetske literature prevede u dijalekt bez znatne književne prošlosti, koji je i u ono vrijeme bio samo saobraćajni govor prostoga, neobrazovanoga puka — taj pokušaj odaje, da je u onoga, koji ga se prihvatio, srce puno tople ljubavi za domaći jezik njegova rodnoga kraja, a opet je tako smion, da nas može napuniti pravednijem udivljenjem. To naše udivljenje bit će stijem veće, kad istaknemo, da pregnuće prevodiočevo, dok je bio zabavljen golemijem poslom svojijem, uza sve teškoće, koje je trebalo

savladati, ni za čas nije smalaksalo, pa je cijeli prijevod, čini se, ujedamput i u tijeku jedne zime dovršen. „Raj zgublyen", čitamo u predgovoru, „zkoro na vsze Europæanzke Jezike szad vre preneshen, *vu zimzki Dugochaztnozti* moji tu meni miszel je zavdal, da y moji Domorodczi vu naravnom Jeziku szvojem nyega chteti bi mogli"[1].

Šafařík pominjući u svojoj povijesti[2] Krizmanićev prijevod „Izgubljenoga raja" kazuje o njem kratki sud: „Die Uebersetzung ist trefflich, aber leider in Prosa". Šafařík ima doduše pravo, no znajući, da je u Krizmanića bilo malo vještine za udešavanje stihova, možemo reći, da je bila sreća, da je on Miltonov ep preveo nevezanijem govorom. Da ga je pokušao pretočiti u hrvatske stihove, ili bi prijevod — ako bi bio svršen — izišao vrlo traljav, ili bi — što je vjerojatnije — zauvijek ostao literarni torso. Ovoj se dvostrukoj opasnosti Krizmanić srećno izmakao odlukom, da Miltonov ep prevede prozom, pa tijem je i sebi za vazda zaslužio mjestance u povijesti književnosti hrvatske. „Izgubljeni" je „raj" Krizmanićev, može se reći, labuđi pjev kajkavskoga književnog govora, koji je u ono vrijeme već ležao na umoru, pa kako svijeća, koja dogorijeva, prije nego što će utrnuti, još jednom zabukti živijem plamenom, tako je kajkavski govor, prije nego što je zauvijek bio istisnut iz knjige, onijem najzamašnijim djelom svoga pretposljednjega gajitelja[3] dokazao, da bi i on mogao ispuniti uvjete, što se stavljaju na književni govor jednoga naroda.

O samom prijevodu ne ću ovdje da govorim, jer sam o tom opsežno pisao na drugome mjestu[4]. „Građa za povijest književnosti hrvatske" donijet će u kojoj od budućijeh svezaka oveći odlomak toga prijevoda — u jednu ruku da podade opsežniji ogled Krizmanićeva književnoga rada, a u drugu da tijem pripomogne, da se spomen na ovo jedno od najzanimljivijih djela naše pretpreporodne knjige ne zatre. Trud rodoljubivoga bistričkoga opata učuvan je

[1] Iz riječi, koje su u citatu štampom istaknute, izvodim, da je prijevod jedne iste zime nastao i bio dovršen. — Krizmanić je i inače vrlo brzo radio. „Osmanšćica" je na pr. otpočeta god. 1829., što se vidi po natpisnom listu, a dovršena je još iste godine, kako se razbira iz dodanijeh potkraj bilježaka, u kojima se još uvijek događaji iz god. 1829. pominju kao najnoviji.

[2] Geschichte der südslawischen Literatur II, 329.

[3] Kristijanović je preživio Krizmanića, a ktome je Krizmanić iza godine 1835. i sâm prihvatio štokavski govor.

[4] Nastavni Vjesnik X, str. 281.—292. i 419.—432.

dosada samo na lomljivijem stranicama hartije, koja slabo odolijeva zubu vremena i drugijem dušmanskijem navalama; prilike su se doduše promijenile od onoga doba, kad su starijem rukopisima našijem grijali peći, no i najpomnije čuvani rukopis još je i danas suviše nepouzdana pohrana književnoga spomenika[1].

* * *

Još imam da kažem koju o nekijem sitnijem prijevodima Krizmanićevijem, što se nalaze u njegovoj ostavštini. Tri su prijevoda hrvatska: jedno prijevod jednoga odlomka iz Shaksperea[2], drugo prijevod propovijedi pape Pija VI., treće prijevod jedne Schillerove pjesme.

Onom odlomku iz Shaksperea natpis je „*Flundra*", a uzet je iz tragedije „Romeo and Juliet", i to iz 4. prizora prvoga čina, te sadržava poznati opis vilinske kraljice Mab. Romeo se nalazi na ulici s prijateljima Merkucijom i Benvolijom; kada pomisli, da je usnio san prošle noći, Merkucijo mu tumači, da sni potječu od „kraljice Mab" (Queen Mab), koja da je „the fairies midwife" (babica vilâ). Ime „Mab" preveo je Krizmanić čudnijem imenom „Flundra"[3]. Opis je Shakspereov pun humora i ljupke poezije,

[1] Krizmanićev prijevod „Izgubljenoga raja" bio je do u novije vrijeme sasvijem zaboravljen. S pravom veli Šurmin („Pabirci po kajkavskoj literaturi", str. 803.): „U svoj mladoj ilirskoj i kasnije hrvatskoj književnosti nema nigdje ni spomena o radu kajkavaca prije preporoda. Spomenusmo, da je Krizmanić preveo Raj izgubljeni. To bi djelo svakako bilo zavrijedilo, da ga tko kad spomene. Ali nigdje ni glasa. Ilirci su se htjeli za uvijek raskrstiti s kajkavštinom ..."

[2] Držim, da po Krizmaniću nopće Shakspere prvi put ulazi u hrvatsku literaturu. Ime engleskoga dramatika pominje Krizmanić u jednoj bilješci k svom „Izgubljenom raju", a ovo je — koliko je meni poznato — prvi put, da se ime „avonskog labuda" pominje u jednom hrvatskom književnom djelu. Isto je tako — a to već mogu tvrditi s većijem pouzdanjem — gore pomenuti odlomak valjada prvi prijevod iz jednoga od Shakspereovih djela. — (Ona bilješka nalazi se u komentaru, što je dodan „Izgubljenom raju", s. v. Ariel: „Glasoviti Anglianski pesnik Shakspear ga rachuna med Zrachnemi Duhi" — no čini se, da je kasnije dopisana. Prvi štampani pomen o Shakspereu našao sam u Danici god. 1837. u članku „Rod i starost glasovitih Europeacah" [str. 39.—40.], gdje se veli, da je „Shakespeare" bio sin jednoga mesara.)

[3] Riječi „flundra" nema ni Bjelostijenčev ni Jambrešićev a ni akademički rječnik, no zato ima potonji riječ „flandra", koja se ovako tumači: „flândra, f. *psovka raspuštenom ženskom čeljadetu, isporedi češ.* flandra (*ovako su Slovaci zvali ženske u naseobinama iz Flandrije.* Jungmann), *pol.* flądra, *oboje s istijem značenem.* — *U*

no kajkavsko je narječje suviše tvrdo — a i vještina prevodiočeva nedostatna — da bi se ljupkost originala mogla sačuvati u prijevodu.

Rukopis „Flundre“, koji je pohranjen u sveučilišnoj biblioteci, ima oblik knjižice male osmine. Natpis glasi: Flundra | Senje zrokujuča[1] polag | Šakspeara | najglasovitijega Dramatickoga | Pismenika, od 1564 do 1616 živučega, | iz Anglianskoga: | Romeo and Juliet: Nürnberg and new | York printed and published by Frederic | Campe and Comp. in 12: pag. 20 seqq | u horvatsko prenešena | 1836 | Stylo primum soluto, dein etiam ligato. |

Odlomak je odista preveden najprije nevezanijem, a onda vezanijem govorom. Prozaični je prijevod dašto mnogo točniji; u stihovima ne može prevodilac vjerno da slijedi misli originala, i to stijem manje, što se služi i srokom, kojega u originalu nema. Prvi stihovi glase:

Vseh Copernic pupkorezna Baba,
Imenom Flundra, zmožna Kraljica,
Premda gipka, utljiva i slaba,
Jest jedina vsiuh senj stvornica.
Kad u snu zakopani ležimo,
Voze nju dva zračni drobni traki
Po našem nosu tamo i simo . . .

nevezani je prijevod:

Kraljica, imenom Flundra, vših Copernic pupkorezna Baba, dohadja u osobi povsem nikaj debši od maloga smolo-tverdega kamenčeca, kakvoga na perstu kazitelu navadni su nositi Večniki. Nju voziju dva drobni zračni praški poprek po nosu ljudih, kad ovi u snu zakopani leže.

A to prilično odgovara originalu[2]. Zbog sroka bijaše prevodilac po više puta primoran mijenjati misao originala ili dajbudi do-

Vukovu rječniku: ‚ein schimpfwort für eine liederliche weibsperson‘ ‚vulgivaga‘ *s dodatkom, da se govori u vojvodstvu osobito po varošima.*“ — Nema sumnje, da je „flandra“ isto što „flundra“, koja riječ i danas živi među kajkavcima, a ima pogrdno značenje. Svakojako je čudno, da Krizmanić za „kraljicu vilâ“ nije našao drugoga imena. Ili je možda navlaš uzeo podrugljivu riječ?

[1] prijevod je pisan Gajevijem pravopisom.

[2] O, then, I see Queen Mab hath been with you.
She is the fairies' midwife, and she comes
In shape no bigger than an agate-stone
On the fore-finger of an alderman,
Drawn with a team of little atomies
Athwart men's noses as they lie asleep.

davati pojedine riječi, kojijeh nema original[1]; neki stihovi nijesu nikako prevedeni[2]. Cijeli prijevod doduše nije uspio, no mora se priznati, da je izrađen velikijem trudom. Istaći treba i to, da je pisan Gajevijem pravopisom.

Prijevod propovijedi pape Pija VI. ima natpis: „Sermo Papae Pii VI. e latino in Croat. translatus cum subnexa nota [Stauduarovom rukom dodano: a Clerico Joan. Babt. Krizmanić]. Prodečtvo Piuša Šestoga Na vuzmenu nedelju u diačkom Jeziku rečeno u Beću 31ª Ožujka 1782." U bilješci (Nota) uz prijevod čitamo: „In Croat. translat. ex originali latino, quod una cum versione germanica refert Fessler in den Rückblicken auf seine 71jährige Pilgerschaft Breslau 1824 p. 432. Ipsum autem Pontificem maximum Pium 6um, proattactum sermonem Viennae in Metropolitana S. Stephani Protomartyris Basilica, inter sacri per se decantati solennia, perorantem, audivit ipsemet in Croaticum translator." Po drugoj bilješci, u kojoj je kazan datum (11. aprila 1841.), čini se da je prijevod nastao godine 1841. Prema tome gore pomenuti dodatak Stauduarov nije ispravan. Prijevod je pisan Gajevijem pravopisom i čita se glatko. Početak glasi:

„Preodičeno gorestajanje Zveličitela našega Jezuša Krištuša daje našoj veri segurno poručanstvo, da veruju gorestajanje svoje kotrigi, koje dogodilose je u Glavi, i da ovo kerhko — po dobi i gingavoči premenljivo — telo, potlamkak vse pohotnosti, i nevolje smert bi skončala, nevmertelno postane. Ar kakvoga zroka smerti bilbi imal Krištuš, ako i gorestajanja zroka nebi bil imal?"

---

[1] Ispor. stih: Her whip of cricket's bone, the lash of film — koji glasi u prijevodu:

kerhka koščica
Čverčkova je njoj mesto bičala,
Bič njegova strojena kožica . . .

ili stihove:

O'er ladies' lips, who straight on kisses dream,
Which oft the angry Mab with blisters plagues,
Because their breaths with sweetmeats tainted are —

u prijevodu:

Kad po ženskih Vustniah putuje,
Več vsaka slastno se oblizava,
Vsaka odmah senja da kušuje;
Vugodna je vsakoj ta zabava.

[2] Na pr. stih:

O'er courtiers' knees, that dream on courtsies straight.

Treći je hrvatski prijevod — po vremenu od ove tri sitnice najstariji, jer potječe iz god. 1835. — Schillerova pjesma „Freigeisterei der Leidenschaft“ (natpis: Freygeisterey der Leidenschaft | von Schiller | deutsch, und in croatischer Uebersetzung | 1835. |). Prijevod ima ovo, njemački pisano, tumačenje: „F. d. L. als Laura vermählt war[1] von Friedr. Schiller, erste Bearbeitung dieses Gedichtes, worin höchste Verzweiflung geschildert wird. Nach der Grätzerischen Herausgabe [gradačko izdanje] der Schillerischen Gedichte 1825[2] war die zweyte Bearbeitung dieses Gedichtes[3] weit kürzer, und mässiger, denn es enthielt nur folgende Sätze 1. 2. 6. 7. 8. 9. Die Übrigen blieben alle weg, [dodano staračkī:] nemlich die ungestrichenen.“ Na kraju je zapisano: „Bey der eben berührten Herausgabe dieses verzweiflungsvollen Gedichtes heisst es in der Anmerkung pag: 82[4]: Auffwallungen der Leidenschaft[5] dürfen nicht für ein philosophisches System, — und die Verzweiflung eines erdichteten Liebhabers nicht für das Glaubensbekenntniss des Dichters angesehen werden. Widrigenfalls möchte es übel um den dramatischen Dichter aussehen, dessen Intrigue selten ohne einen Bösewicht durchgeführt[6] werden kann. Milton und Klopstock müssten um so schlechtere Menschen seyn, je besser ihnen ihre Teufel glückten.“

Hrvatski je natpis pjesme:

Zdvojnozt

Jednoga vu nasladni Ljubavi zasleplenoga, kak Schiller nju izpišuje, kad njegva Laura vu hisni Zakon bila je ztupila, na horvatzki materinzki Jezik prenešena 1835.

---

[1] Pjesmu ovu ispjevao je Schiller god. 1784., kad je bio zaljubljen u gospođu Šarlotu von Kalb. Kasnije je pjesmi nadjenuo natpis „Der Kampf.“

[2] Dopalo mi je ruku izdanje od god. 1834., koje se kao da ne razlikuje mnogo od starijega izdanja, što ga prevodilac pominje. Natpis mu je: Friedrich von Schillers sämmtliche Werke. Grätz 1834. Bey Joh. Andreas Kienreich.

[3] s natpisom „Der Kampf“.

[4] u izdanju od god. 1834. p. 152.

[5] Izostavljen je početak bilješke: „Ich habe um so weniger Anstand genommen, dieses und das vorhergehende Gedicht [„Der Kampf“] hier aufzunehmen, da ich von jedem Leser erwarten kann, er werde so billig seyn, eine Aufwallung der Leidenschaft nicht für ein philosophisches System . . . [kao gore] anzusehen. Widrigenfalls . . . [kao gore]“.

[6] u izdanju od god. 1834.: fortgeführt.

Kao ogled prijevoda preštampavam ove dvije kitice:

Duglje se boriti več ni je moguče!
Ružno golemo dužnozti harcuvanje!
Potiši krepozt Serce plamnom goruče!
Ali mi odpusti moje obečanje!

Obečanje, zprisegum tebi včinjeno,
Da pod tvojem ščitom hoču se vmiriti.
Venčanje naše vékom je raztepeno,
Vzemi si ga nazad, puščaj me grešiti![1]

Pjesma ima 22 kitice. Prijevod je na mnogo mjesta pogrješan i uopće vrlo loš, pa se po njemu može suditi, kako bi otprilike izgledao „Izgubljeni raj", da ga je Krizmanić kušao prevoditi u stihovima.

Njemačka prijevoda ima dva, oba iz engleskoga. Duži od njih, prijevod iz „Eloize i Abelarda", po datumu je najstariji prijevod Krizmanićev, jer potječe iz god. 1803. — dakle iz vremena, kad se Krizmanić još nije bio oteo gospodstvu njemačkoga duha i jezika.

Prijevod „Eloize i Abelarda" ima oblik knjižice male 8° i opseže 30 listova (= 60 stranica). Na desnijem stranicama ispisan je engleski tekst, na lijevijem stoji prijevod. Natpis je: „Eloise und Abelard | Aus dem Englischen. | 1803." — Original — pjesma (poslanica) od 365 stihova — potječe od pjesnika Aleksandra Popea (1688.—1744.) i broji se među bolja djela njegova. Krizmanić je Popeovu pjesmu preveo prozom, no inače je prijevod — izuzevši neke sitnice — vjeran i pouzdan. Za ogled evo odlomka:

Eloise an Abelard.

In dieser tiefsten Einsamkeit, und den schauervollen Zellen, wo der Geist — in Betrachtung versunken — sich nur mit dem Himmel be-

[1] U originalu glase te dvije kitice:

Nein — länger, länger werd' ich diesen Kampf nicht kämpfen,
Den Riesenkampf der Pflicht.
Kannst du des Herzens Flammentrieb nicht dämpfen,
So fordre, Tugend, dieses Opfer nicht.

Geschworen hab' ich's, ja, ich hab's geschworen,
Mich selbst zu bändigen.
Hier ist dein Kranz. Er sey auf ewig mir verloren,
Nimm ihn zurück, und lass mich sündigen.

schäftiget, und der immer nachdenkende Trübsinn herrscht — was hat dieser Aufruhr in den Adern einer Nonne vor? Warum schwärmen meine Gedanken ausser den Gränzen dieser letzten Zuflucht herum? Warum fühlt mein Herz noch immer die schon längst vergessene Glut?[1]

Drugi prijevod, koji je ispisan na 7 strana folio-hartije i čuva se, kao i pređašnji, u arhivu Jugoslavenske akademije, opseže odlomke nekijeh pjesama Ossianovih, ali one nijesu uzete iz poznate knjige Macphersonove[2], već valjada iz druge neke zbirke narodnijeh pjesama gaelskih[3]; natpisi glase: Gesänge zu Tara. | Caril [Carril] singt, indem er die unglückliche Dathi sprechen lässt | Der Geist. | Dathi. | Chor der Dichter. | Lamin | — Nema doduše nikakove posebne bilješke o tome, no po samom tekstu sudim, da je to vlastiti prijevod Krizmanićev. Donosim odlomak iz „Gesänge zu Tara“:

Toscar's Tochter! Ich vernehme eine Stimme: lieblich berührt sie Ossians Gemüth. Es ist die liebenswürdige Stimme des Frühlings, die sanft erröthende Tochter des umgehenden Jahres. Ihr duftender Athem

---

[1] (Eloisa to Abelard.) In these deepe [deep] solitude* and awful Cells,
Where heav'nly-pensive contemplation dwells
And ever musing melancholy reigns;
What means this tumult in a Vestal's veins?
Why rove my thoughts beyond this last retreat?
Why feels my heart its long-forgotten heat?

* ili: solitudes. Tako bar ima izdanje, što je meni u rukama (iz sveučilišne biblioteke): The Works of Alexander Pope, Esq. Edinburgh M DCC LXIV.

[2] The Poems of Ossian, translated by James Macpherson, Esq. Izdanjâ ima sijaset.

[3] Nijesam mogao naći, iz koje. U raspravi gđe. Talvj „Die Unächtheit der Lieder Ossian's und des Macpherson'schen Ossian's insbesondere“ (Leipzig 1840.) pominje se više takovijeh zbirki, kojijeh danas rijetko gdje ima koja biblioteka na kontinentu. Najznatnija je zbirka Smithova: Gaelic Antiquities etc. and a Collection of Ancient Poems etc. translated from the Gaelic by John Smith. Te su pjesme i na njemački prevedene (od Weissea, Leipzig 1781.). Premda je Smith malo godina kasnije izdao i tobožnje originale onijeh pjesama (Sean Dana, Le Oisian, Owan, Ullin etc.... 1787.), ipak se drži, da ih je on kao i Macpherson svoje sâm ispjevao. Dašto, i oni odlomci u rukopisu Krizmanićevu sadržavaju pjesme ispjevane u duhu Macphersonova Ossiana (kako to dokazuje gore navedeni primjer), podnipošto prave narodne pjesme keltskijeh planinaca u zapadnoj Skotiji.

belebt den Wald. Mit williger Eilfertigkeit gehorcht das junge Laub ihrem Rufe. Es erhebt sein grünes Haupt in die kühle Luft, und huldigt ihrer milden Regierung. Blummen [sic] schiessen [spriessen?] hervor unter ihren leichten, schleichenden Füssen. Die auf ihren flatternden Flügeln hoch in die Lüften sich erhebende Lerche verkündet in freudentollen (-vollen?) Tönen manche schöne herrliche Annäherung [?]

Pored vlastitijeh književnijeh radova ima u ostavštini Krizmanićevoj još i drugijeh kojekakovijeh bilješki i zapisaka, koji se mogu ovdje pomenuti. Većina tih zapisaka nalazi se skupljena u tvrdo vezanoj knjižici 4⁰-oblika, koja se čuva u sveučilišnoj biblioteci. Broji 149 strana. Tu ima pjesama, proznijeh članaka šaljivih i ozbiljnih, izvadaka iz različitijeh djela i novina — sve valjada plodova tuđega pera, ali sabranijeh prema ukusu onoga, koji je taj zbornik sastavio. Natpis mu, koji glasi: „Diversa Carmina ex Collectione Joannis Krizmanić abbatis Bistricensis", nije ispravan, jer zavodi u bludnju, kao da su u zborniku skupljene vlastite pjesme Krizmanićeve, no natpis ne potječe od piščeve ruke, dok su sami članci u knjižici svi njegovom rukom zapisani. Svega ima tijeh članaka oko stotinu. Zanimljivije između njih pominjem ovdje redom, kako su u knjižici zapisani.

1. Carmen Macaronicum. (Poznata latinsko-hrvatska pjesma Martina Sabolovića, štampana u Deželićevu „Dragoljubu" god. 1903., str. 22.)
2. Inscriptiones Lapidares in Ztudenicz (Styria). (Rimski natpisi.)
3. Croatiâ Transsavanâ reincorporatâ 1ª 9bris 1822 Domus Praetoria Zagrabiae occasione Illuminationis Novem Regum Iconibus exornata, sequentem infra singulos gestiebat Inscriptionem . . . (slijedi natpis).
4. Descriptio Croatiae. (Poznato ono: Illa ego Slavonia, ac iam Croatia . . . od Zakmardija.)
5. In Primatem Alxdrum Rudney (satirički epigram).
6. Planctus Sub Cruce Domini nostri Jesu Christi: ad perpetuandam Memoriam Sanctissimarum functionum Paschalium, quas Virtute Sacri Ordinis Eppalis Illmus ac Rssmus Dnus Josephus Salecz [= Žalec], Consecratus Eppus Medensis pl. tit. Anno 1822. divina providentia inchoavit. Editus per Aloysium Christianovich . . . . . Zagrabiae typis Novoszelianis.
7. Risus super Planctum cujusdam Poetae.
8. Confessio in monte Parnasso . . .

(Ispod ove tri latinske pjesme ima bilješka: Planctus erat impressus: Ea quibus perstringitur [„Risus" i „Confessio"], prodiere in MMss authore, uti supponere licet, Professore Racz — serius mortuo — a. npe. 1823.)

9. Kleinstädtlerische Schilderung des schönen Geschlechts von Agram 1820. (Bockavi, kadšto vrlo oštri epigrami na ličnosti zagrebačkoga

društva. Ispod svakoga je epigrama zapisano ime onoga [one], kojega [koje] se tiče. Mnoga su imena njemačka, no ima i podosta hrvatskijeh imena; sva pak bez sumnje predstavljaju „crême de la crême" zagrebačkoga društva.)

10. An die Schauspielerin Krones 1820. (Njemačka pjesma ispjevana u Zagrebu. Po bilješci priklonio je naime ljubav toj glumici jedan član višega hrvatskoga društva.)

11. Ein Blummenstrauss [sic] in fünf Mädchenbildern 1824. (Pet njemačkijeh pjesama; svaka ima ime po jednoga cvijeta i posvećena je jednoj gospođici — kako se po imenima razbira — zagrebačkoga odličnoga društva. To su: Mina Markovich die Ältere: die Monatsrose; Fani M. die Jüngere: das Sinn Veilchen [sic]; Tini Sermage: die Anemone; Cilli Jellachich: das Vergissmeinnicht; Marie Peharnik: die Glockenblume.)

12. U svezi s tijem jest idući članak s natpisom: „An die zwo Schwestern Fani und Louise die den obigen Blummenstrauss am 6-May 1824 herausgesendet, zur Dankbarkeit am 7-May gleich erwiedert" (slijedi pjesma, za koju držim da je originalno djelo Krizmanićevo, zato je ovdje cijelu preštampavam:)

Ein Blummenstrauss in Mädchenbildern?
Ein prächtiger, allerliebster Einfall!
Sie lassen Sich [sic] nicht besser schildern;
Doch hat der Dichter nicht ganz den Beyfall.

Denn er liebt nur Rosen, und das Veilchen,
Anemonen, und das Vergissmeinnicht,
Schenkt auch der Glockenblume ein paar Zeilchen;
Aber der schönsten Blummen denkt Er nicht.

Hat Volkameria keinen Werth?
Ist Hortensia ohne Bedeutung?
Wo ist der Mann, der nicht Beyde ehrt?
Sie — die zugleich bewundert Alt, und Jung.

Haben Sie auch erst das Bürgerrecht
Angetretten im Blummenreiche:
Ist es darum billig, und gerecht,
Dass dies Schwesterpaar Allen weiche?

Oder war't Ihr Selbst so bescheiden,
Aus dem Strausse Euch zu streichen?
Woran soll sich denn mein Auge weiden?
Ohne Euch sind sie blasse Leichen.

Nicht die Rose: nicht das Veilchen:
Vergissmeinnicht: und Anemone:
Ist nicht im Stande, nur ein Weilchen
Zu heitern meine trübe Sonne.

Selbst die Genuss biethende Blumme
Hat ohne Euch keinen Reitz für mich.
Ich bewundere Sie — und verstumme,
Wenn Sie auch dem schönsten Engel glich.

Seitdem ich mich für Euch erklärt,
Habe ich für Andere keinen Sinn.
Wünschet [?] Ihr: dass es ewig währt!
Dann fahre ich selig, und froh dahin.

Pjesmica je prigodnica, pa zato se ne smije preoštro suditi, no i ona, kao i prijevodi Krizmanićevi, pokazuje, s kolikom je mukom pjesnik njen tražio i nalazio srokove.

13. Valedictoria Ludovici Jellachich de Buzin, prout divulgabatur, postquam Idem D. Jellachich propter strenue oppugnatum tyronum Statutionis meritum, et ad reddendam qualiter peractae Deputationis Veronensis [?] rationem in publico provocatos respectivos Deputatos (Kufsevich nempe et Busan) altissimo Jussu Cathedrâ suâ [profesor u akademiji], et serius etiam ipso Assessoris titulo fuisset privatus. (Latinski govor mladeži i potpisan: Scribebam in Curia mea Chehy Calendis Aprilis 1824.)

14. Am Trauerbette des hochgeb. Fräuleins Amalia Josepha Gyulaj (des Grafen Banus Tochter) am 22. April gestorben zu Prag. Besungen von S. W. Schiessler, k. k. Feldkriegscommissär alldort. (Njemačka pjesma.)

15. (Dva šaljiva latinska epigrama Lazara Somsicha.)

16. Apprecatio Metrica (serius typis vulgata) pro Secunditiis Suae Excllae Eppalis Maximiliani Verhovacz ipso die Novi Anni 1826 Zagrabiae celebratis, nomine districtus Crisiensis oblata per . . . VArchnum, et Par. Verbovczensem Joannem Csanyi.

17. Characterisatio Ablegatorum Diaetae in 11am 7bris 1825 indictae. (Satirički epigrami; neki su vrlo papreni. Za jednoga hrvatskoga zastupnika na pr. kazuje se: Ex Inopia Individuorum miserunt ipsum Committentes.)

18. Das kluge Mädchen. Autor: * * * v. * (Pjesma. Dodana je bilješka: Dieses Gedicht hätte im Juny 1827 in die Agramer Zeitschrift eingerückt werden sollen; aber der Antrag wurde wohlweise abgelehnt. Denn beruhet es auch auf unläugbaren Wahrheiten, so war es doch eben zu jener Zeit zu sehr auf Persönlichkeiten berechnet, die sogar den Dichter verleiteten, seinen Schnabel so arg zu wetzen. Indessen ist doch auch die im Antrage gewesene, und das Gedicht veranlassende, Verbindung durch andere, bald darauf eingetrettene, Umstände vereitelt worden.)

19. Pesma poleg novoga Pravopisa po Novinah Horvatzkeh upeljanoga 1835. Po Dragutinu Rakovcu, prisežnomu Ztola Banzkoga Bilježniku predana 1ga serpna 1835. (Pjesma: „Mladič u samoči.“)

* * *

U sveučilišnoj biblioteci čuva se list papira, na kojemu je rukom Krizmanićevom zapisana pjesmica „*Iztinito pripechénye z-Poczuliczum*“. Ispod te pjesmice slijedi bilješka: „Premda szlave vredno je Namenenye vashe z-novem, vetomadne preporuchanem pravopiszom Horvatzkem, bojimsze vendar, da z-ovem viteskem Naprédvzetjem prenaglo na Szvetlo zte doshli. Vnogi Predbrojniki vashi vech jako morguju [?], da Horvatzko z-Slavonzkem prekoredno méshate. Pazite, da Vasz neoztave pervlye, neg vterdyena, y obszegurana bude Novinarnicza vasha. To vam szvetuje jeden vam kruto nagnyeni Priatel.“[1] Po tome se čini, da je Krizmanić tu pjesmicu poslao uredništvu „Danice“ da se uvrsti u list, a kako nema uz pjesmu zapisano ime autorovo, sva je prilika, da je to originalno djelo Krizmanićevo. Pjesma glasi:

Iztinito pripechénye z-Poczuliczum 2ga Széchna 1835.

Joj! kaj chu pocheti? javche Kravaricza,
Ruménka mi sze nemore oteliti.
To chuvshi druga norchliva szlusbenicza,
Navadna, vu iztoj tugi sze shaliti,
Reche tusnoj: Metni szamo poczuliczu,
Ku naj lepshu imash, Ruménki na Glavu,
Odmah poverse Juncza, ali Teliczu.
Dekla, vzamshi shalu za iztinu pravu,
Szvetéchnum poczuliczum kinchi Ruménku,
Selno chakajucha, budeli hasznilo?
Tusna josh je bila vu dvojnom Zpomenku,
Kad nyu zdravo Tele je raszveszelilo [sic].
Niszuli zaschepi (a) ovak sze pocheli?
Na koje y Mudri szad vnogo dersiju.
Vnogi nye szilno zatréti szu hoteli,
Neg zaludo! po nyih sepi sze puniju.
Ludi szvét ov hoche povszem vkanyen biti.
Liszichenya, Cziganie, y prevare
Mogu naj pametnéshega zaszlepiti,
Za nye vszigdar gotove Szvét ima dare.

(a) Zaschepi: *iliti* Babja vericza; réch med proztem pukom vu Zagorju okolo Krapine povszem navadna, y znana.

[1] Ova je bilješka zanimljiva, jer pokazuje, da se i Krizmanić, koji je kasnije sasvijem pristao za Gajem, teško okanio svoga kajkavskoga govora i staroga pravopisa.

Dodaci.

K str. 4. retku 10. odozdo: O Gedeonu Krizmaniću ima kratak člančić u „Prosvjeti" god. 1900., str. 612. iz pera podmaršala Ivana viteza Tomičića.

K str. 6. retku 16. odozdo: U zapisnicima (katalozima) varaždinske gimnazije od gg. 1777. i 1778. (kako mi je prijazno saopćio ravnatelj te gimnazije, gosp. dr. Adolfo Jurinac) zabilježeno je, da je „Joannes Krismanich" bio „inclinationis optimae", odnosno (1778.) „innocentis et inculpatae", a napredak u naucima da je bio god. 1777. „excellens", god. 1778. „I[a] classis"; najzad da dječak naginje „ad statum ecclesiasticum". Ako dakle i nije bio odličan učenik, mora da je bio dajbudi uzorna vladanja.

K str. 15. retku 12. odozdo: Samo jedamput (u listu br. 38., Děla V.) zove ga više familijarno „gospodin Onkel".

K str. 23. retku 18. odozgo: „Srbi su Vuku prigovarali, da ih hoće pokatoličiti, a kod nas se mislilo i govorilo, da Gaj hoće Hrvate privesti pravoslavlju. Već ono Krizmanićevo nastojanje oko jezika nije niklo samo iz ljubavi za kajkavštinu, nego i iz uviđavnosti, da tim narječjem govori katolički svijet". (Isidor Škorjač u članku: Zagrebački bogoslovi prema Gaju, Slovencima i Srbima [Izvještaj privremene male realne gimnazije u Krapini za škol. god. 1910./11.], str. 21.)

K str. 27. retku 14. odozgo: I tu se valjada biograf vara. Prema saopćenju vele časnoga gosp. Janka Barlèa preporučio je Krizmanić dne 8. lipnja 1849. — dakle pet dana prije nego će zauvijek otići iz Bistrice — za upravitelja župe Ulrika Kirchlechnera, također bivšega kapelana svoga. Prema tome dakle izbor Tumpićev nije n j e g o v izbor.

K str. 30. retku 3. odozdo: Autor je valjada bio Mijo Hajko (Isidor Škorjač u p. čl. str. 7.).

Ispravci.

Str. 1. redak 5. odozdo, i str. 8. redak 2. odozdo, mjesto „velečasni" („velečasnoga") ima biti: vele časni (vele časnoga).